

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ТЕХНОЛОГІЙ ТА ДИЗАЙНУ

Т. М. Янковець

ЕКОНОМІКА І ПЛАНУВАННЯ

Навчальний посібник

Рекомендовано Вченою радою Київського національного
університету технологій та дизайну як навчальний посібник
для студентів напряму підготовки
6.051602 «Технологія виробів легкої промисловості»
спеціальності «Проектування взуття та галантерейних виробів»

Київ
КНУТД
2014

УДК 658.012.2(075.8)
ББК 65.29-2я73
Я 63

Рекомендовано Вченою радою Київського національного
університету технологій та дизайну як навчальний посібник для студентів
напряму підготовки 6.051602 «Технологія виробів легкої промисловості»
спеціальності «Проектування взуття та галантерейних виробів»
(Протокол №3 від 26 листопада 2014 року)

Рецензенти:

О. І. Лабурцева – доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та реклами Київського національного торговельно-економічного університету;

В. Г. Федоренк – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту Інституту підготовки кадрів державної служби зайнятості, Заслужений діяч науки і техніки;

С. С. Гаркавенко – доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри конструювання і технології виробів із шкіри Київського національного університету технологій та дизайну, керівник служби маркетингу Асоціації взуттєвих підприємств України

Янковець Т. М.

Я 63 Економіка і планування : навчальний посібник / Т. М. Янковець. – К.: КНУТД, 2014. – 244 с.

ISBN

У навчальному посібнику розкриваються теоретичні основи, принципи, методи та інструменти, що використовуються в процесі планування ефективної виробничо-господарської діяльності промислового підприємства. Вивчення матеріалу посібника сприятиме формуванню у студентів сучасного економічного мислення та системи теоретико-методологічних знань і практичних навичок у сфері економіки і планування. У кожній темі розглядаються теоретичні питання, практичні приклади вирішення задач, надаються завдання для самостійної роботи, тестові та практичні завдання, контрольні питання, список рекомендованої літератури. Така структура навчального посібника дасть змогу користувачам не лише опанувати теоретичні основи навчальної дисципліни, а й набути практичних навичок, необхідних для економічного обґрунтування господарських рішень на рівні підприємства, визначення шляхів, методів і засобів ефективного використання ресурсів для досягнення цілей підприємства з урахуванням специфіки взуттєвого виробництва.

Навчальний посібник буде корисний для студентів економічних спеціальностей вищих навчальних закладів, а також викладачам, аспірантам, науковцям, керівникам, фахівцям планово-економічних відділів промислових підприємств, підприємцям.

УДК 658.012.2(075.8)
ББК 65.29-2я73
Я 63

ISBN

© Т. М. Янковець, 2014
© КНУТД, 2014

ЗМІСТ

ВСТУП	6
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ПЛАНУВАННЯ РЕСУРСІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЗА ЧИННИКАМИ ВИРОБНИЦТВА	10
ТЕМА 1. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК САМОСТІЙНИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ 10	
1.1. Підприємство як структурна одиниця національної економіки	10
1.2. Цілі та завдання діяльності підприємства	13
1.3. Напрями діяльності підприємства	15
1.4. Підприємство як відкрита соціально-економічна система	19
1.5. Організаційно-правові особливості функціонування підприємств в Україні	23
1.6. Основи планування як функції управління	27
ТЕМА 2. ПЛАНУВАННЯ ВИРОБНИЦТВА ТА ЗБУТУ ПРОДУКЦІЇ В УМОВАХ РИНКОВИХ ВІДНОСИН	45
2.1. Особливості ринкової економіки, її переваги та недоліки	46
2.2. Взаємозв'язок ринку і конкуренції. Сутність та види ринків, інфраструктура ринку	46
2.3. Поняття та класифікація продукції	53
2.4. Вартісні показники планування обсягів виробництва та збуту продукції.....	54
ТЕМА 3. ПЛАНУВАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ТА ВИРОБНИЧОЇ ПОТУЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	64
3.1. Поняття та структура капіталу підприємства	65
3.2. Поняття та класифікація основних засобів	66
3.3. Знос та відтворення основних засобів, поняття та особливості нарахування амортизації.....	68
3.4. Оцінка основних засобів.....	70
3.5. Методи нарахування амортизації	72

3.6. Оцінка ефективності використання основних засобів підприємства .	77
3.7. Сутність виробничої потужності та чинники, що визначають її рівень	82
3.8. Планування ефективності капітальних вкладень підприємства у основні засоби.....	84
ТЕМА 4. ПЛАНУВАННЯ ОБОРОТНИХ КОШТІВ ПІДПРИЄМСТВА	
ПІДПРИЄМСТВА	110
4.1. Поняття, сутність та класифікація оборотних коштів підприємства	110
4.2. Показники ефективності використання оборотних коштів	113
4.3. Шляхи підвищення ефективності використання оборотних коштів підприємства	116
4.4. Нормування матеріальних ресурсів	117
4.5. Нормування оборотних коштів підприємства.....	121
ТЕМА 5. ПЛАНУВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ.....	
ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ.....	143
5.1. Персонал підприємства, його характеристика та планування	143
5.2. Продуктивність праці та методи її вимірювання.....	150
5.3. Чинники зростання та планування продуктивності праці на підприємстві.....	153
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ПЛАНУВАННЯ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВА ТА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ	
ПІДПРИЄМСТВА ТА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ	171
ТЕМА 6. ПЛАНУВАННЯ ПОТОЧНИХ ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА І РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ.....	
РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ.....	171
6.1. Витрати підприємства та їх характеристика	171
6.2. Класифікація поточних витрат виробництва і реалізації продукції .	173
6.3. Собівартість продукції та її планування	177
ТЕМА 7. ЦІНА ТА ЦІНОУТВОРЕННЯ. ПЛАНУВАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	
ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	192

7.1. Сутність та функції ціни в ринковій економіці	192
7.2. Чинники та методи встановлення ціни	193
7.3. Фінансові результати діяльності підприємства та їх планування.....	205
7.4. Рентабельність як відносний показник ефективності діяльності підприємства	206
Термінологічний словник.....	218
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	234

ВСТУП

У сучасних ринкових умовах господарювання до фахівців інженерних спеціальностей висуваються високі вимоги щодо рівня кваліфікації та конкурентоспроможності. Сучасний інженер – це новатор, який володіє різноплановими знаннями у багатьох сферах суспільного життя. Знання з економіки і планування для інженерів необхідні, оскільки дають змогу прораховувати раціональність інженерних рішень та економічну вигоду для підприємства, приймати безпосередню участь у підвищенні позитивних результатів виробничо-господарської діяльності. Беззаперечним є необхідність комплексної підготовки, формування у майбутніх інженерів різностороннього погляду на вирішення виробничих завдань з урахуванням економічної доцільності та обґрунтованості рішень.

Навчальний посібник «Економіка і планування» є актуальним та необхідним для підготовки студентів за освітньо-кваліфікаційним рівнем «Бакалавр» напряму підготовки 6.051602 «Технологія виробів легкої промисловості» спеціальності «Проектування взуття та галантерейних виробів».

Метою навчальної дисципліни «Економіка і планування» є формування у студентів сучасного економічного мислення та системи теоретико-методологічних знань і практичних навичок у сфері планування господарської діяльності підприємства.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є теоретичні основи, принципи, методи та інструменти, що використовуються в процесі планування ефективної виробничо-господарської діяльності підприємства.

Основними завданнями дисципліни «Економіка і планування» є оволодіння сучасними прийомами планування, набуття вмінь і навичок щодо визначення ефективних засобів використання ресурсів для досягнення цілей підприємства.

На підставі вивчення дисципліни «Економіка і планування» студенти повинні:

– *знати*: економічні основи економіки і планування діяльності підприємств в сучасних ринкових умовах господарювання; методи оцінки та планування виробничих ресурсів підприємства (основних засобів, оборотних коштів, персоналу); планування витрат і результатів господарської діяльності підприємства; способи мотиваційного впливу, що забезпечують ефективне господарювання;

– *вміти*: на практиці застосовувати отримані теоретичні знання, що передбачає оволодіння навичками аналітичної та планової діяльності, прийомами здійснення необхідних розрахунків, технікою обґрунтування рішень, способами реалізації мотиваційного впливу.

У досягненні зазначених знань й умінь суттєве значення має самостійна творча робота студента. У кожній темі навчального посібника, крім висвітлення теоретичних питань, містяться контрольні питання, завдання для самостійної роботи, тестові та практичні завдання. Наявність цих елементів дасть змогу користувачам поєднати теоретичні знання з практичними навичками, необхідними для прийняття обґрунтованих з економічної точки зору виробничо-господарських рішень на підприємстві. Важливим та цінним є те, що усі практичні приклади враховують специфіку взуттєвого виробництва.

Крім того, при підготовці навчального посібника враховані усі зміни у чинному законодавстві у сфері господарської діяльності підприємств – суб'єктів господарювання.

Термін «економіка» походить від з'єднання двох старогрецьких слів «господарство» та «закон». Таким чином, в первісному змісті економіку можна трактувати як господарство, що ведеться за правилами, нормами, відповідно до законів. Оскільки в Стародавній Греції господарство було здебільшого натуральним, домашнім, тому тогочасна економіка розглядалася не як народне господарство країни, а як домоведення. У сучасній економічній літературі

термін «економіка» характеризується як «мистецтво ведення домашнього господарства». Автором цього терміну вважають грецького філософа-мислителя Ксенофонта.

Сьогодні **економіка як наука** – це сукупність знань про господарство та пов'язану з ним діяльність людини, про використання різноманітних ресурсів із метою забезпечення життєвих потреб людей і суспільства, про відносини, які виникають між людьми в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів (послуг) в світі обмежених ресурсів.

Виробництво – це процес створення економічних благ (матеріальних продуктів і послуг, а також нематеріальних благ), необхідних для існування та розвитку людини.

Розподіл – це процес визначення частки кожного економічного суб'єкта у створенні економічних благ та її отримання у натуральній або грошовій формі.

Обмін – це процес руху економічних благ від виробників до споживачів, що опосередковується купівлею-продажем за допомогою грошей.

Споживання – це процес використання результатів виробництва для задоволення певних потреб.

Усі ці стадії економічного виробництва (виробництво, розподіл, обмін, споживання) перебувають у взаємозв'язку і взаємодії, а їх постійне повторення означає процес відтворення економічних благ.

В останні роки поширився підхід до формулювання предмета економічної науки, заснований на використанні понять «обмеженість ресурсів», «рідкісність». Згідно з цим підходом, головне завдання економічної науки полягає в аналізі можливих (альтернативних) засобів використання обмежених (рідкісних) економічних ресурсів, необхідних для досягнення визначених цілей, що дозволяє вибрати кращу альтернативу. Інакше кажучи, економічна наука вивчає поведінку людей в умовах, коли їм припадає зіставляти цілі й обмежені засоби їхнього досягнення з урахуванням різноманітних можливостей використання цих засобів.

У економічній науці виділяють теоретичний і практичний напрями.

Теоретична економіка з'ясовує закони економічного розвитку, пояснює нові поняття і терміни, створює нові і уточнює (доповнює) вже існуючі теорії, прогнозує розвиток процесів і явищ. Взагалі, теоретична економіка тяжіє, природно, до уявлення й опису економічних процесів і явищ у «чистій», «ідеальній» формі, використовує ряд абстрактних категорій і понять, звертається до моделей, що дуже приблизно відображують реальну дійсність.

«Економіка і планування» як навчальна дисципліна відноситься до практичного напрямку економічної науки. Вона синтезує у собі такі дисципліни як «Економіка підприємства» та «Планування діяльності підприємства».

Економіка підприємства відноситься до прикладних (практичних) економічних дисциплін та містить у собі наукові знання про ефективність виробничо-господарської діяльності підприємства, шляхи та методи досягнення ним найкращих результатів за умови найменших витрат в світі обмежених ресурсів.

Планування діяльності підприємства також відноситься до прикладних (практичних) економічних дисциплін та містить у собі наукові знання, необхідні для здійснення систематичного процесу прийняття рішень, спрямованих на визначення цілей, розробку програми дій (заходів), встановлення відповідних завдань, визначення ресурсів і шляхів досягнення поставлених цілей для забезпечення ефективної виробничо-господарської діяльності підприємства.

Економіка і планування – це наука про підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства, що включає постановку цілей, визначення показників, обґрунтування необхідних ресурсів, розробку програми заходів, способів та засобів досягнення поставлених цілей з метою функціонування та розвитку підприємства у довгостроковій перспективі в сучасних умовах.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. ПЛАНУВАННЯ РЕСУРСІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА ЗА ЧИННИКАМИ ВИРОБНИЦТВА

ТЕМА 1. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ ПЛАНУВАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ЕКОНОМІКИ ЯК САМОСТІЙНИХ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ

- 1.1. Підприємство як структурна одиниця національної економіки.*
- 1.2. Цілі та завдання діяльності підприємства.*
- 1.3. Напрями діяльності підприємства.*
- 1.4. Підприємство як відкрита соціально-економічна система.*
- 1.5. Організаційно-правові особливості функціонування підприємств в Україні.*
- 1.6. Основи планування як функції управління.*

1.1. Підприємство як структурна одиниця національної економіки

З метою забезпечення нормального рівня своєї життєдіяльності людьми створюються підприємства, які діють на основі визначених правил і виконують ту чи іншу місію (кількісно не вимірюється). Саме на рівні підприємства виготовляється необхідна суспільству продукція.

За участю у створенні сукупного суспільного продукту та національного доходу суспільне виробництво поділяють на *сферу матеріального виробництва і сферу нематеріального виробництва* (рис. 1.1).

У *сфері матеріального виробництва* здійснюється створення, відновлення або знаходження матеріальних благ у формі продуктів, енергії, природних ресурсів та надання послуг з їх постачання споживачам у формі транспортування, зберігання, сортування, пакування продукції тощо, які розглядаються як продовження виробництва у сфері обігу (реалізації продукції, наданні послуг, виконанні робіт).

У сфері нематеріального виробництва здійснюється надання суспільству різноманітних послуг, необхідних для підтримання певного рівня його життя.

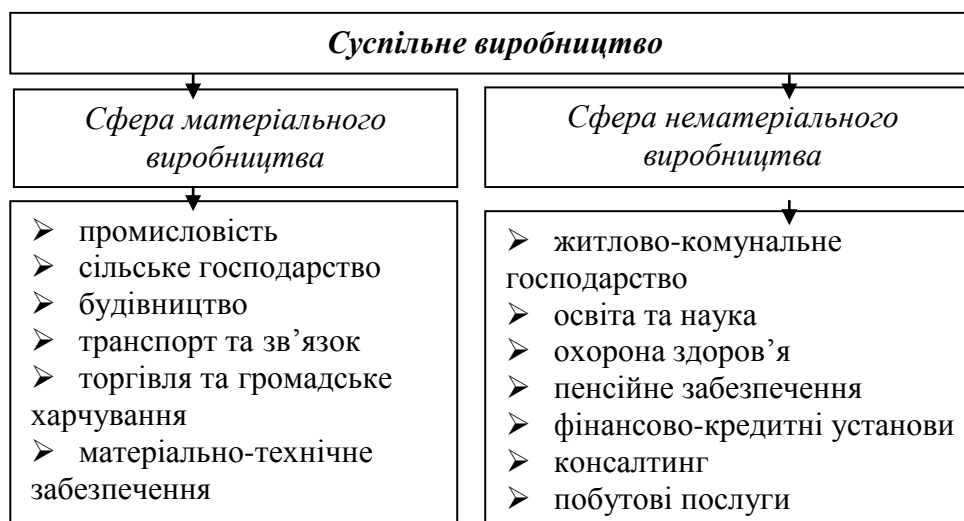

Рисунок 1.1 – Структура суспільного виробництва

У свою чергу, кожна сфера суспільного виробництва включає види економічної діяльності (галузі), які формуються з однорідної сукупності господарських одиниць (підприємств, організацій, установ), що виробляють однорідну продукцію та виконують однакові функції у суспільному виробництві. Базовою структурною одиницею національної економіки є підприємство.

Підприємство – це самостійний суб'єкт господарювання (той хто здійснює господарську діяльність), створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних або особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної та іншої господарської діяльності.

Господарська діяльність – це діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення і реалізацію продукції (виконання робіт, надання послуг) вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

Основними законодавчими актами, які регулюють діяльність вітчизняних підприємств є Цивільний Кодекс України, Господарський Кодекс України, Податковий кодекс України, Закони України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців», «Про господарські товариства», «Про акціонерні товариства», «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», «Про ціни і ціноутворення», «Про зовнішньоекономічну діяльність», «Про інвестиційну діяльність», «Про інноваційну діяльність», «Про цінні папери і фондовий ринок», «Про захист економічної конкуренції» та інші.

Підприємства можуть створюватись як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності.

Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та отримання прибутку.

Некомерційні підприємства відповідно не мають такої мети – отримання прибутку. До них відносяться:

- благодійні фонди й організації, створені громадськими організаціями з метою проведення екологічної, оздоровчої, культурної, наукової та інших видів діяльності, творчими спілками, політичними партіями, науково-дослідними установами, вищими навчальними закладами;
- пенсійні фонди, кредитні спілки, релігійні організації;
- спілки (спілка сліпих, спілка інвалідів), асоціації та інші об'єднання юридичних осіб, житлово-будівельні кооперативи.

Підприємство як первинна ланка економіки має економічну та юридичну самостійність.

Економічна самостійність означає, що підприємство самостійно вирішує: **що** виробляти й у якій кількості? **Як** треба виробляти товари, хто повинен їх виробляти, з яких ресурсів, за допомогою яких технологій? **Для кого** призначаються вироблені товари та кому надаються послуги, як вони розподіляються між споживачами? За якою ціною?

Юридична самостійність означає, що підприємство є юридичною особою, має відокремлене майно, самостійний баланс, рахунки в установах банків, печатку з власним найменуванням та ідентифікаційним кодом.

Підприємство не має у своєму складі інших юридичних осіб.

1.2. Цілі та завдання діяльності підприємства

Вихідною умовою ефективного функціонування підприємства є постановка керівництвом цілей.

Мета являє собою конкретний стан або бажаний результат, якого підприємство прагне досягти.

Традиційно виділяють три рівні формування цілей підприємства:

1) вибір місії підприємства. По суті, місія є концентрованим вираженням розуміння підприємством сенсу свого існування з погляду самого підприємства, бачення свого місця у ринковому просторі та перспектив власного розвитку (заради чого воно створюється? Наприклад, забезпечити людей комфортним та стильним взуттям). Місія втілює філософію діяльності підприємства та є відправною точкою формування стратегії;

2) на основі місії формуються стратегічні цілі підприємства (довгострокові), які виступають критеріями для прийняття подальших управлінських рішень. Стратегічні цілі визначають поведінку підприємства на перспективу. Для їх досягнення розробляється програма перспективних заходів, які втілюються у відповідній стратегії;

3) формування тактичних цілей (середньо- та короткострокових) та завдань, реалізація яких є засобом досягнення стратегічних цілей на перспективу.

Під **стратегією** прийнято розуміти комплексну програму дій (заходів), яка забезпечує здійснення місії та досягнення множинних цілей.

Залежно від того, на якому етапі розвитку знаходиться підприємство, його керівництво може обрати одну з таких базових стратегій:

➤ *стратегію виживання*, яка має захисний характер і передбачає здійснення системи заходів, що забезпечують вихід підприємства з кризового стану в максимально короткий термін;

➤ *стратегію стабілізації*, що застосовується підприємством в умовах нестабільності (коливання) обсягів продажу продукції й отримуваних доходів. Вона передбачає, насамперед, вирівнювання обсягів продажу, прибутку та інших важливих показників ефективності діяльності підприємства з подальшим їх підвищенням;

➤ *стратегію зростання*, що є найефективнішою стратегією, спрямованою на стабільне зростання обсягів продажу, прибутку, капіталу.

Формулювання цілей підприємства передбачає дотримання певних вимог.

Цілі мають:

1) бути конкретними та вимірюваними (наприклад, збільшити обсяги реалізованої продукції на 2 %, підвищити рентабельність виробництва на 3 відсоткових пункти, збільшити частку ринку на 1%). Числові значення показників досягнення поставлених цілей дають змогу порівняти отримані результати з запланованими, виявити відхилення та їх причини і прийняти відповідні управлінські рішення;

2) бути узгодженими у часі та мати конкретний часовий простір їх досягнення (наприклад, збільшити обсяги реалізованої продукції на 2% до 01.06.2015 р.). Конкретні календарні терміни досягнення поставлених цілей дають змогу сформулювати систему заходів та контролювати терміни їх виконання;

3) бути досяжними. При формулюванні цілей необхідно враховувати внутрішні реальні можливості підприємства;

4) взаємно доповнювати одна одну, бути взаємоузгодженими, не заважати одна одній;

5) бути чітко сформульованими для кожного напрямку діяльності підприємства та доведеними до кожного підрозділу і до кожного працівника.

Крім рівнів формування системи цілей підприємства, розрізняють внутрішні та зовнішні цілі, які розглядають у їх взаємозв'язку та взаємозалежності. Внутрішні цілі зазвичай пов'язані з виконанням **основних завдань підприємства**, до яких відносяться:

- забезпечення споживачів необхідними їм продукцією, роботами та послугами підприємства;
- отримання доходу власниками;
- створення робочих місць для населення;
- забезпечення персоналу заробітною платою, нормальними умовами праці та можливістю професійного зростання;
- недопускання перебоїв у роботі підприємства (зриву поставок, випуску бракованої продукції або неякісних робіт і послуг, зниження обсягів випуску продукції і рентабельності виробництва);
- охорона праці та безпека навколишнього середовища тощо.

Досягнення внутрішніх цілей через виконання головних завдань підприємства можливе лише за наявності попиту на продукцію підприємства, що є суттєвою ознакою ринкової економіки. Підтримання попиту є найголовнішою зовнішньою метою підприємства.

1.3. Напрями діяльності підприємства

Кожне підприємство у своїй господарській практиці здійснює безліч різних видів діяльності, які можна об'єднати в окремі напрями (рис. 1.2).

В умовах ринкової економіки визначальним напрямом діяльності підприємства є *аналіз ринків збуту (маркетингова діяльність)*. Для цього проводяться маркетингові дослідження, які включають в себе комплексний аналіз ринку, вимог покупців до продукції підприємства, цін на продукцію та рівень її конкурентоспроможності, методів формування попиту та каналів збуту тощо. На основі маркетингових досліджень формується портфель замовлень на продукцію підприємства. Маркетингова діяльність спрямована на вирішення таких завдань:

- дослідження ринку товарів (послуг);
- здійснення рекламних компаній;
- формування обґрунтованої цінової політики;
- формування платоспроможного попиту та системи стимулювання збуту продукції;
- розробка оптимальної асортиментної політики (*асортимент* – це визначена сукупність товарів різних видів, об'єднаних за спільною ознакою: за призначенням, сировиною, кольором, розміром, способом виробництва тощо);
- вибір каналів реалізації продукції тощо.

Рисунок 1.2 – Основні напрями діяльності підприємства

Результати аналізу ринку збуту є відправною точкою для обґрунтування та прийняття конкретних рішень щодо удосконалення та розвитку підприємства у перспективі – інноваційної діяльності. Під *інноваційною* розуміють діяльність, спрямовану на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок, випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг.

Найбільш складним напрямом діяльності сучасного підприємства є *виробнича діяльність*, її організація та оперативне регулювання у часі та просторі. Тобто, виробнича діяльність має бути організована таким чином, щоб забезпечити виробництво продукції заданого асортименту та належної якості відповідно до розробленого календарного графіка (у визначені строки). Здійснення виробничої діяльності передбачає:

- розробку програми випуску продукції (виробничої програми);
- збалансування виробничих потужностей підприємства;
- обґрунтування обсягу виготовлення продукції певної номенклатури й асортименту відповідно до потреб ринку;
- безперервне матеріально-технічне забезпечення виробництва необхідними ресурсами;
- розробку узгоджених у часі й просторі оперативно-календарних графіків виготовлення продукції (надання послуг);
- впровадження оптимізаційних програм щодо раціонального використання наявних у підприємства ресурсів.

Рівень *комерційної діяльності*, значущість якої в умовах ринкової економіки постійно зростає, визначає ефективність інноваційно-виробничих процесів, що здійснюються на підприємстві. Від масштабів та якості саме цього напрямку більш за все залежить фінансова результативність виробництва, а саме розмір отриманого прибутку. Під *комерційною діяльністю* розуміється сукупність комерційних та торговельно-технологічних заходів підприємства з доведення виготовленої ним продукції до споживачів, що включає:

- активний пошук ринків збуту продукції;
- знаходження потенційних клієнтів;
- вибір каналів розповсюдження товарів (послуг);
- встановлення тривалих доброзпорядних взаємовідносин із клієнтами;
- документальне оформлення господарських зв'язків з укладенням договорів постачання продукції.

Післяпродажний сервіс (для продукції технічного призначення) є ще одним важливим напрямом діяльності підприємства і зазвичай включає в себе гарантійне та післягарантійне обслуговування та інше (монтаж чи пусконаладжувальні роботи, комп'ютерну та інформаційну підтримку, постачання запасних частин, ремонтне обслуговування, консультаційне забезпечення). Даний напрям слугує джерелом інформації про надійність та довговічність продукції, яка може бути використана для удосконалення продукції та її асортименту.

Економічна діяльність здійснюється за такими напрямками:

- стратегічне та поточне планування діяльності підприємства;
- здійснення належного обліку усіх виробничо-фінансових операцій;
- оформлення звітності за результатами господарської діяльності у визначеному періоді;
- вибір стратегії і методу ціноутворення;
- вибір адекватної умовам господарювання системи оплати праці;
- ресурсне обґрунтування виробничої програми підприємства.

Цей комплексний напрям є визначальним для оцінки та регулювання усіх елементів системи господарювання на підприємстві.

Важливе значення має *соціальна діяльність*, оскільки вона безпосередньо впливає на ефективність інших напрямів і видів діяльності підприємства, результативність яких залежить від рівня професійної підготовки та компетентності працівників; ефективності механізму мотивації, який застосовується на підприємстві; підтримання належного рівня умов праці та життя трудового колективу; надання працівникам певних соціальних благ.

Зовнішньоекономічна діяльність проводиться підприємствами, продукція яких є конкурентоспроможною на зовнішньому ринку. При цьому забезпечується розширення сфери збуту продукції, що потребує додаткових зусиль і знань щодо просування товарів.

1.4. Підприємство як відкрита соціально-економічна система

У загальному розумінні термін «система» (від грец. *systema* – ціле, що складається з частин) означає безліч елементів, що вступають у взаємодію, залежать один від одного та становлять певну цілісність, єдність.

Відповідно до цього економічну систему можна розглядати як упорядковану сукупність господарських зв'язків та відносин, які встановлюються у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання продукції та послуг.

Підприємство як відкрита соціально-економічна система описується такими системоутворюючими характеристиками: вхід, вихід, внутрішня структура, зовнішнє оточення, зворотний зв'язок (рис. 1.3).

Основними змінними внутрішнього середовища підприємства, які використовуються при виробництві продукції, є цілі (розглядалися вище), задачі підприємства, технології, його структура та персонал.

Задача розглядається як конкретний вид роботи (або його частини), який повинен бути виконаний визначеним способом за визначений період часу. Усі задачі можна класифікувати як роботу з інформацією, персоналом та різними предметами. Існує тісний взаємозв'язок між задачами та технологіями, які застосовуються у виробництві.

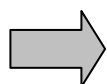
Технологія являє собою будь-який засіб, за допомогою якого елементи входу (ресурси) перетворюються в елементи виходу (результати праці). Технологія включає машини, механізми, інструменти, навички та знання.

Важливою складовою внутрішнього середовища підприємства є його *організаційна структура*. (У широкому розумінні під *структурою* розуміють склад та співвідношення формуючих її елементів, а також взаємозв'язок між ними). *Організаційна структура підприємства* є основою системи управління, яка визначає склад, підпорядкованість та взаємодію її елементів, окреслює необхідну кількість управлінського персоналу, здійснює його розподіл за підрозділами, регламентує адміністративні, функціональні та інформаційні

взаємовідносини між працівниками апарату управління та підрозділами, встановлює права, обов'язки і відповідальність менеджерів.

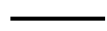
Умовні позначення:

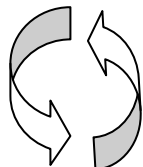
– вхід (ресурси)

– вихід (готова продукція, виконані роботи, надані послуги – результати праці)

– зовнішня межа підприємства

– зворотний зв'язок

Рисунок 1.3 – Підприємство як відкрита соціально-економічна система

Іншими словами, організаційна структура підприємства характеризується складом його підрозділів, системою зв'язків та взаємодією між ними.

Підприємство може складатися з виробничих структурних підрозділів (виробництв, цехів, відділень, дільниць, бригад, бюро, лабораторій тощо), а також функціональних структурних підрозділів апарату управління (управлінь, відділів, бюро, служб тощо).

Підприємство *самостійно* визначає свою організаційну структуру, встановлює чисельність працівників і штатний розклад.

Оскільки підприємство є відкритою соціально-економічною системою та залежить від обміну ресурсами на вході і результатами праці із зовнішнім середовищем на виході, необхідно приймати до уваги вплив на підприємство його зовнішнього оточення.

Зовнішнє оточення підприємства є споживачем результатів його діяльності (продукції, робіт, послуг), джерелом ресурсів підприємства, каналом відтоку його ресурсів (податки, платежі й таке інше), інформаційним середовищем. Усі фактори зовнішнього середовища взаємопов'язані і взаємодіють між собою. Чисельність та різноманітність факторів зовнішнього впливу, на які підприємство повинно реагувати, визначають складність його зовнішнього оточення.

Залежно від безпосереднього й опосередкованого впливу на діяльність підприємства розрізняють зовнішнє середовище прямого впливу (мікросередовище) та зовнішнє середовище опосередкованого впливу (макросередовище) (рис. 1.3).

До основних факторів мікросередовища відносяться:

- постачальники матеріальних, трудових ресурсів та капіталу (служби зайнятості; біржі праці; банківські установи; страхові компанії тощо);
- органи державної влади (діяльність підприємства має бути законною; державна реєстрація; дотримання законів);
- податкові органи;
- профспілки та інші суспільні організації;

- посередники;
- конкуренти;
- споживачі продукції.

Існує взаємний вплив факторів мікросередовища на діяльність підприємства та, відповідно, підприємства на фактори мікросередовища.

До основних факторів макросередовища відносяться:

- економічні – тип економічного середовища (ринкова економіка, планова економіка, соціально орієнтована економіка, змішана економіка); стадія циклічного розвитку економіки країни (зростання, стабільність, падіння активності); ступінь державного регулювання економіки; рівень інфляції; система оподаткування; митні тарифи; ставка НБУ та банківські ставки; рівень та динаміка цін тощо;
- політико-правові – політична стабільність у суспільстві; законодавче регулювання господарської діяльності (досконалість законодавчої бази та її стабільність); антимонопольне регулювання; законодавча база податкового регулювання; атмосфера сприяння ринковим перетворенням;
- міжнародні (глобальні) – науково-технічне співробітництво; легкість налагодження ділових зв'язків з іноземними партнерами;
- технологічні (науково-технічний прогрес) – розвиток науки і техніки; рівень інноваційного розвитку; державне регулювання і стимулювання наукових досліджень;
- демографічні фактори – чисельність, вікова та статева структура населення, територіальний поділ;
- соціально-культурні фактори – доходи населення; рівень освіти; суспільні цінності, звичаї та традиції;
- природно-географічні фактори – природні властивості регіону; забезпеченість енергією, корисними копалинами та іншими ресурсами;
- екологічні фактори – якість ґрунту, повітря, води; рівень забруднення довкілля тощо.

Для забезпечення виживання та досягнення поставлених цілей підприємство повинно бути спроможним вчасно та ефективно реагувати та адаптуватися до змін зовнішнього оточення.

1.5. Організаційно-правові особливості функціонування підприємств в Україні

Створення і реєстрація підприємств в Україні відбуваються у певній послідовності: після визначення місії і цілей діяльності підприємства необхідно обрати організаційно-правову форму його існування та здійснити державну реєстрацію.

Будь-який суб'єкт господарювання (у т.ч. і підприємство) існує у певній організаційно-правовій формі (рис. 1.4).

Організаційно-правова форма господарювання – це форма здійснення господарської діяльності з відповідною правовою основою, яка визначає характер відносин між засновниками (учасниками), режим майнової відповідальності за зобов'язаннями підприємства, порядок створення, реорганізації, ліквідації, управління, розподілу одержаних прибутків, можливі джерела фінансування діяльності тощо.

На вибір організаційно-правової форми впливають такі чинники: запланований вид діяльності; законодавчі вимоги до організаційно-правової форми як умови здійснення певного виду діяльності; наявність коштів на момент реєстрації підприємства; кількість засновників; форма власності; ступінь відповідальності засновників за зобов'язаннями майбутнього підприємства тощо.

Юридичні особи відповідно до Цивільного Кодексу України можуть створюватися у формі товариств, установ та в інших формах.

Товариство – це організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у ньому.

Установа – це організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання

їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна.

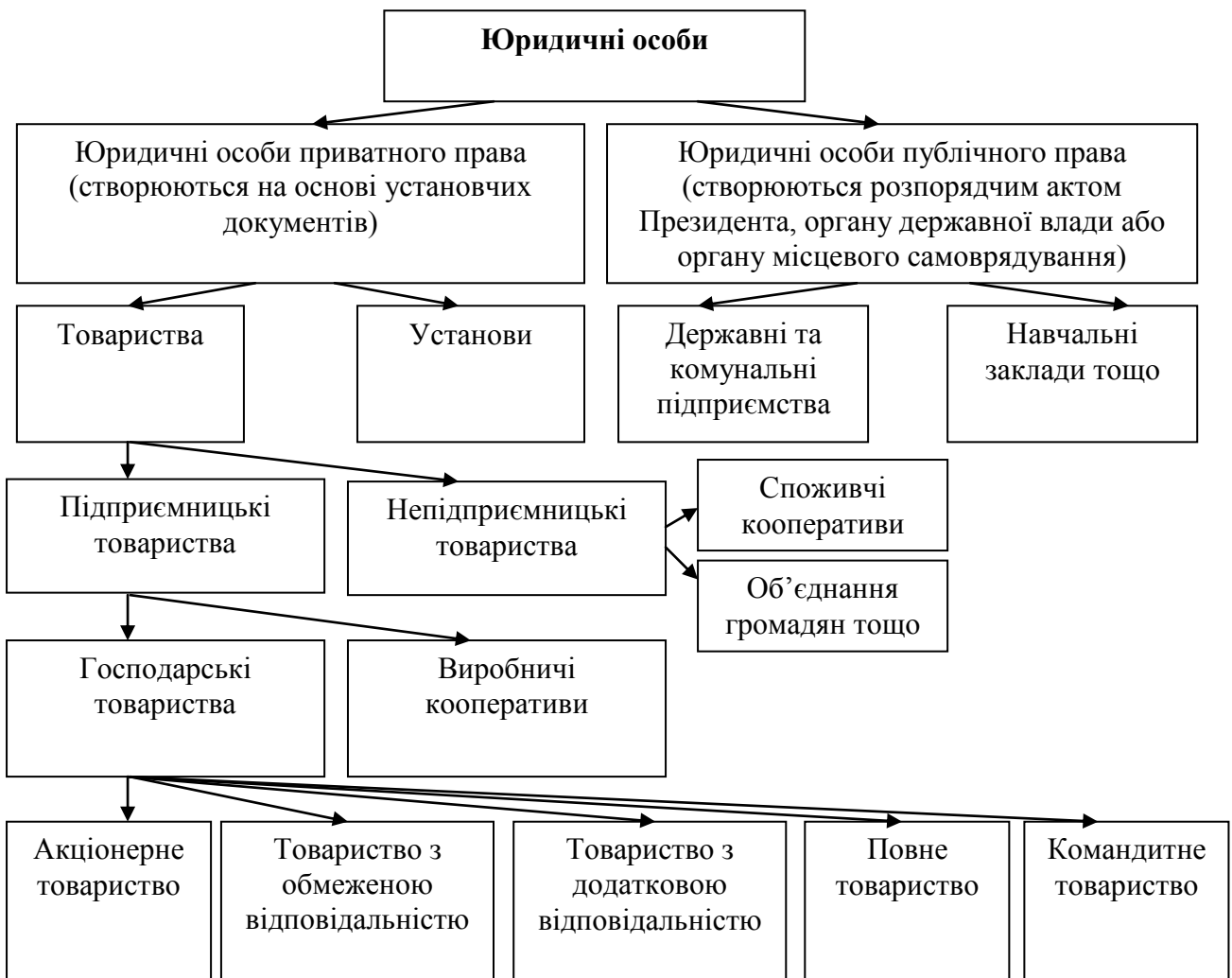

Рисунок 1.4 – Класифікація юридичних осіб за Цивільним Кодексом України

Виробничий кооператив – це добровільне об'єднання громадян на засадах членства для спільної господарської діяльності, яка базується на їхній особистій трудовій участі та об'єднанні його членами майнових пайових внесків.

Господарське товариство – це підприємства, створені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їхнього майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку.

У разі, коли підприємство реєструється у формі товариства, воно формує статутний капітал. *Статутний капітал* утворюється шляхом внесення вкладів

учасниками і може поповнюватися за рахунок прибутку від господарської діяльності підприємства, а у разі потреби – додаткових вкладів учасників. Статутний капітал є підставою для державної реєстрації та стартовим капіталом підприємства. Внеском до статутного капіталу можуть бути: майно, грошові кошти, права на користування об'єктами інтелектуальної власності та інші майнові права. Чим більше обсяг статутного капіталу, тим вищий рівень довіри до нього з боку контрагентів і фінансових установ. Значний обсяг статутного капіталу є додатковим аргументом для банків при вирішенні питання надання кредиту. Відповідно до статутного капіталу визначається мінімальний розмір майна товариства, який гарантує інтереси його кредиторів.

Для створення юридичної особи її учасники (засновники) розробляють установчі документи, які викладаються письмово і підписуються всіма учасниками (засновниками).

Установчим документом товариства є затверджений учасниками статут або засновницький договір між учасниками.

Статут – це офіційно зареєстрований документ, на підставі якого діє підприємство. Статут не є угодою, проте виконує функцію внутрішнього нормативно-правового акта юридичної особи. Він містить обов'язкові правила, що регулюють діяльність підприємства, взаємовідносини з іншими суб'єктами господарювання. Статут затверджується власником майна, а для державних підприємств – власником майна за участю трудового колективу.

Засновницький договір – цивільно-правовий договір, який засвідчує волевиявлення фізичних або юридичних осіб щодо заснування підприємства для реалізації конкретної підприємницької мети. Укладаючи цю, по суті, цивільно-правову угоду, учасники товариства за власним бажанням беруть на себе певні зобов'язання.

Статут та засновницький договір підписують усі учасники, засвідчує нотаріус, після чого їх подають на державну реєстрацію.

Підприємство вважається створеним і набуває прав юридичної особи від дати його *державної реєстрації* (ст. 1,4,5,8,10,24,25,26 Закону України «Про

державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців»). Датою державної реєстрації юридичної особи є дата внесення до ЄДРПОУ (єдиного державного реєстру підприємств та організацій України) запису про проведення державної реєстрації.

Не пізніше наступного робочого дня з дати державної реєстрації засновнику або уповноваженій ним особі видається свідоцтво про державну реєстрацію юридичної особи, один примірник оригіналу установчих документів із відміткою державного реєстратора про проведення державної реєстрації юридичної особи.

Також не пізніше наступного робочого дня з дати державної реєстрації юридичної особи державний реєстратор має передати повідомлення про проведення державної реєстрації у відповідні органи статистики, доходів і зборів, у Пенсійний фонд України із зазначенням номеру і дати внесення відповідного запису до ЄДРПОУ та відомості з реєстраційної картки на проведення державної реєстрації юридичної особи.

Після зазначених процедур підприємство відкриває рахунок у комерційному банку.

Для одержання дозволу на виготовлення печаток і штампів підприємство надає необхідні документи до районного управління МВС України.

На цьому процес реєстрації можна вважати завершеним. Але до початку господарської діяльності необхідно одержати дозвіл на діяльність підприємства в органах Державного комітету з нагляду за охороною праці, в деяких випадках провести акредитацію підприємства на митниці, оформити ліцензії на певні види господарської діяльності.

Управління підприємством здійснюється відповідно до його установчих документів на основі поєднання прав власника щодо господарського використання власного майна і участі в управлінні трудового колективу.

При здійсненні господарської діяльності у розпорядженні підприємства знаходяться різні види майна в матеріальній і нематеріальній формах.

Майно підприємства становлять виробничі і невиробничі фонди, а також інші цінності, вартість яких відображається у самотійному балансі підприємства.

Джерелами формування майна підприємства є:

- грошові та матеріальні внески засновників;
- доходи, одержані від реалізації продукції, послуг, інших видів господарської діяльності;
- доходи від цінних паперів;
- кредити банків та інших кредиторів;
- капітальні вкладення і дотації з бюджетів;
- майно, придбане в інших суб'єктів господарювання;
- інші джерела, не заборонені законодавством України.

Підприємство має право володіти і користуватися *природними ресурсами* за плату у встановленому законодавством порядку або на пільгових умовах.

Відносини підприємства з іншими підприємствами, організаціями, громадянами у всіх сферах господарської діяльності здійснюються на підставі *договорів*.

Усі питання щодо створення, реєстрації, ліквідації та реорганізації підприємств в Україні, державної реєстрації, установчих документів, управління підприємством, відносин з іншими підприємствами, різних видів діяльності підприємств регулюються Цивільним Кодексом України, Господарським кодексом України та відповідними законами.

1.6. Основи планування як функції управління

Підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства залежить від ефективного управління. *Управління* – це діяльність, спрямована на координацію роботи структурних підрозділів підприємства і персоналу, забезпечення гармонійної взаємодії з елементами зовнішнього середовища для ефективного та продуктивного виконання роботи для досягнення визначеної мети підприємства.

У процесі управління всіма об'єктами (на рівні суспільного виробництва, окремих сфер або галузей народного господарства, окремих підприємств та організацій) необхідно чітко сформулювати *головну мету управління* – засадничий принцип функціонування й розвитку системи управління.

Принцип – основне, вихідне положення теорії, правило поведінки суб'єкта управління у будь-якій сфері діяльності або правило поведінки особистості. Від обґрунтування структури та змісту сукупності принципів залежить успіх у вирішенні будь-якої проблеми. Принципи є продовженням, втіленням законів.

Основними принципами діяльності підприємств, а відповідно й їх управління, є: самоокупність, самофінансування, самозабезпечення, матеріальна зацікавленість, економічна відповідальність, господарська самостійність у межах чинного законодавства і контроль державних органів за його дотриманням.

Найважливішими формами господарського розрахунку є:

- 1) отримання прибутку на основі створення необхідних суспільству товарів і послуг та підвищення ефективності виробництва;
- 2) економічна відповідальність за невміле господарювання, неефективне використання ресурсів (трудових, матеріальних, фінансових). Наслідком такого господарювання може бути банкрутство.

Ще одним принципом процесу управління є комплексний підхід. Цей підхід розкривається на основі концепції 7-С, або семи характеристик організації: стратегії, структури, системи, складу кадрів, стилю керівництва, суми звичок, сумісних цінностей. Комплексність управління зростає, якщо враховувати не тільки внутрішні характеристики організації, а й зовнішні фактори впливу на неї (конкуренти, дії уряду, прийняті закони тощо).

Вважають, що головним об'єктом управління має стати людський потенціал, який виявляється у кадровому складі, стилі та звичках працівників, цінностях організації.

Прийняття управлінських рішень повинно ґрунтуватись на знанні економічних законів, нормативної бази, сутності людини.

Принципи управління реалізуються через функції управління.

Управління підприємством реалізується через набір певних дій (функцій управління). Це класичний підхід у сфері менеджменту, запропонований французьким дослідником, засновником адміністративної (класичної) школи управління Генрі (Анрі) Файолем. Управління за Файолем відбувається за п'ятьма функціями (рис. 1.5).

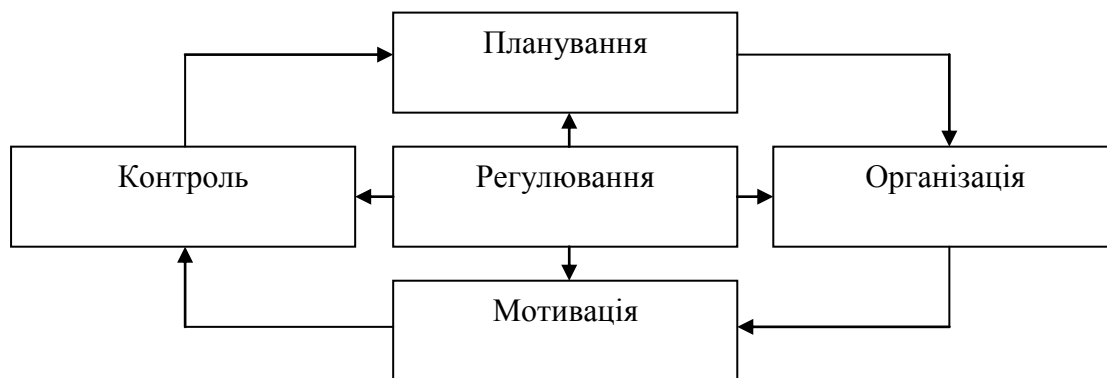

Рисунок 1.5 – Функції управління за класичним підходом А. Файоля

Функція управління – будь-яка дія, що здійснюється в процесі управління і спрямована на зміну стану об'єкта управління відповідно до поставленої мети.

Планування – це процес визначення цілей діяльності та прийняття рішень щодо шляхів і способів їхнього досягнення. *Мета планування* полягає у створенні системи планових документів, які визначають зміст та певний порядок дій для забезпечення тривалого існування підприємства.

Організація – це функція управління, у межах якої здійснюється розподіл робіт між окремими працівниками та їх групами, а також узгодження їх діяльності. Реалізація цієї функції здійснюється в процесі організаційної діяльності, складовими якої є:

– *поділ праці* – поділ загальної роботи на підприємстві на окремі складові, достатні для виконання окремим працівником відповідно до його кваліфікації та здібностей;

- *департаменталізація* – групування робіт та видів діяльності у певні блоки (групи, відділи, сектори, цехи, виробництва тощо);
- *делегування повноважень* – підпорядкування кожної такої групи керівникові, який отримує необхідні повноваження;
- *встановлення діапазону контролю* – визначення кількості працівників, безпосередньо підлеглих певному менеджерові;
- *створення механізмів координації* – забезпечення вертикальної та горизонтальної координації робіт та видів діяльності.

Результатом реалізації функції організації є сформована структура системи управління, визначені завдання, необхідні для виконання, їх розподіл між особами-виконавцями, окреслені повноваження працівників, ступінь їх відповідальності та встановлена процедура прийняття рішень.

Мотивація – ця функція є внутрішнім двигуном системи управління. *Мотивація* – це процес спонукання працівників до діяльності для досягнення цілей підприємства. Ефективна реалізація функції мотивації потребує:

- усвідомлення того, що спонукає працівника до праці;
- розуміння того, як спрямувати ці спонукання в русло досягнення цілей організації.

Регулювання – здійснюється апаратом управління підприємства і передбачає спрямування та координацію діяльності підприємства, мотивацію персоналу, добір найефективнішого каналу комунікації, залагодження конфліктів тощо.

Контроль – це процес забезпечення досягнення цілей підприємства шляхом постійного спостереження за його діяльністю і роботою персоналу та усунення відхилень, які при цьому виникають з метою забезпечення реалізації планів. Контроль досягається через зворотний зв'язок, яким може бути інформація.

Планування – найважливіша функція управління, оскільки прийняті в процесі її реалізації рішення визначають характер здійснення усіх інших функцій управління.

До *основних завдань планування* відносяться:

- обґрунтування виробничої програми підприємства;
- обґрунтування вибору технологічного процесу та виробничого обладнання;
- обґрунтування потреби у матеріальних ресурсах;
- визначення норм виробітку і необхідної кількості персоналу підприємства;
- розрахунок усіх витрат, пов'язаних з виробництвом і реалізацією продукції;
- визначення фінансових результатів діяльності підприємства тощо.

Ефективне планування має будуватися на принципах і методах з застосуванням наукового підходу. При цьому у сучасній економічній науці планування розглядається з позицій системного підходу. Використання системного підходу, появу якого відносять до другої половини ХХ ст., дозволяє підвищити організованість, якість та ефективність керованих об'єктів (підприємств як відкритих соціально-економічних систем). Якість управлінського рішення у процесі планування діяльності підприємства підвищиться, якщо керівники та менеджери будуть враховувати прояв **законів функціонування та розвитку підприємства**, до яких відносять:

- закон композиції;
- закон пропорційності;
- закон найменших;
- закон онтогенезу;
- закон синергії;
- закон упорядкованості;
- закон єдності аналізу та синтезу;
- закон самозбереження та розвитку.

Перші чотири закони переважно проявляються у статичі, інші – в динаміці.

Закон композиції відображає необхідність узгодженості цілей підприємства: вони мають бути спрямовані на підтримання основної мети загального характеру.

Закон пропорційності характеризує необхідність співвідношення між частинами цілого, а також їх розмірність, відповідність або залежність. Для соціально-економічних систем цей закон є суб'єктивним (регулюється людиною). Пропорції в соціально-економічних системах рухомі та динамічні. Досягнення необхідних пропорцій розмірності, відповідності, співвідношень у межах підприємства рівнозначно підвищенню життєздатності системи та ефективності її існування.

Закон найменших – структурна стійкість цілого визначається найменшою його частковою стійкістю. Наприклад, елементарний ланцюг, який складається з ланок не однакової міцності. Виробнича потужність складального потоку вжиттєвого підприємства визначається за мінімальною потужністю провідних операцій («вузьке місце»).

Закон онтогенезу характеризує єдність стадій життєвого циклу системи від її зародження до руйнування. При вирішенні будь-яких питань забезпечення конкурентоспроможності та ефективності будь-яких об'єктів (продукції або підприємства) слід враховувати взаємозв'язки та інтеграційні процеси по всіх стадіях їх життєвого циклу.

Закон синергії – сума якостей системи не дорівнює сумі якостей її компонентів. Різниця між сумою якостей системи та сумою якостей її компонентів називається синергетичним, додатковим ефектом утворювальної взаємодії компонентів. За високої організованості системи сума якостей буде вище суми якостей її компонентів. За низької організованості – нижче. Головною стадією життєвого циклу системи, на якій закладається синергетичний ефект, є перша, стадія зародження. Крім того, кожний компонент може давати ефект тільки у складі системи, куди він входить. Факторами отримання синергетичного ефекту є дотримання законів і принципів підприємства у статичній та динамічній.

Закон упорядкованості стверджує, що головною зв'язувальною ланкою системи є упорядкована інформація. Упорядкованість – це характеристика системи, яка відображає наявність визначеним чином взаємозв'язків, що забезпечують порядок, організованість у всьому, стійкість функціонування системи. Досягнуту упорядкованість можливо охарактеризувати за допомогою кількісних та якісних оцінок. Упорядкованість можна вважати повною, якщо при її оцінці враховані три аспекти:

- 1) встановлені межі системи та її структура;
- 2) визначені змінні компоненти системи;
- 3) сформульований порядок взаємодії компонентів системи та системи із зовнішнім середовищем, встановлені форми, методи та засоби отримання, обробки, зберігання та передачі інформації.

Отже, можна вважати, що підвищення якості інформаційного забезпечення підприємства як системи є головною умовою його якісного функціонування та досягнення конкурентних переваг.

Закон єдності аналізу та синтезу передбачає розгляд в діалектичній єдності процесів структуризації, деталізації, розподілу, спеціалізації. Тобто аналіз з оберненими процесами з'єднання, укрупнення, універсалізації, тобто синтез. Аналіз зосереджується на структурі, показує, як працюють частини цілого. Синтез акцентує увагу на функціях, відкриває, чому компоненти системи працюють саме так, а не інакше. Аналіз дає значення, синтез – розуміння. Аналіз дозволяє описати систему, синтез – пояснити її. Аналіз спрямований усередину системи, синтез – зсередини.

Закон самозбереження та розвитку – будь-яка система прагне зберегти себе як цілісне утворення та, відповідно, більш економно використовувати свій ресурс.

Будь-які дії по забезпеченню рівноваги та стійкості системи слід розглядати в статиці (структура системи) та динаміці (функціонування та розвиток системи). Конкурентоспроможність системи на виході забезпечується на 90% якістю структури, якістю компонентів, що входять до системи. На

виконавців припадає 10% конкурентоспроможності виходу системи за умови, що вони дотримуються встановлених норм та нормативів, стандартів, технології тощо. Тому питаннями самозбереження, стійкості, ефективності системи слід займатися до її народження на стадії формування концепції.

Поряд з цим слід враховувати, що упорядкованість має тенденцію до переростання в інерцію і, навіть, у стагнацію. Тому, у дієздатній системі необхідні діалектичні протиріччя, які рухають її вперед, долаючи інерцію.

Планування як система будується з дотриманням чітко визначених і науково-обґрунтованих **принципів**:

➤ *принцип безперервності й надійності* виявляється у створенні таких організаційно-господарських і технічних умов, при яких досягається стійкість і безперервність встановленого режиму виробничого процесу;

➤ *принцип планомірності, пропорційності й динамізму* означає, що система планування повинна бути націлена на вирішення не тільки поточних, а і довгострокових завдань розвитку підприємства. Об'єднати усі послідовні етапи виробничого процесу, подальшу діяльність підприємства з його конкретною роботою в даний період можна за допомогою довгострокового, поточного і оперативного планування;

➤ *принцип науковості й обґрунтованості методів планування* виходить з того, що методи, форми і способи планування повинні бути науково обґрунтовані й перевірені на практиці. Дотримання цього принципу вимагає безперервного збору, обробки й аналізу різної інформації: науково-технічної, економічної, правової та іншої, що, у свою чергу, передбачає використання сучасної комп'ютерної техніки і математичних методів;

➤ *принцип ефективності планування* пов'язаний з наявністю багатоваріантних шляхів досягнення однієї й тієї ж мети. Тому підприємство постійно шукає ефективні рішення, направлені на поліпшення організації виробництва і випуск конкурентоспроможної продукції.

Методи планування згруповано за класифікаційними ознаками та представлено в табл. 1.1.

Таблиця 1.1 – **Класифікація методів планування**

Класифікаційна ознака	Методи планування	Характеристика
За вихідними умовами	Ресурсний	Орієнтація на сукупність наявних ресурсів
	Програмно-цільовий	Спрямованість на досягнення поставлених цілей
За принципами визначення планових показників	Екстраполяції	Планування на основі ретроспективних (минулих) тенденцій
	Інтерполяції	Планування за цілями
За способом розрахунку планових показників	Аналітичний	Передбачає проведення аналізу варіантів планових рішень, оперативне виявлення відхилень від запланованих значень показників, оцінку виконання плану та його ефективності
	Дослідно-статистичний	Планування на основі розрахунків середніх величин показників діяльності підприємства у минулому
	Факторний	Передбачає аналіз впливу окремих чинників на динаміку показників діяльності підприємства
	Нормативний	Планування на основі прогресивних норм використання ресурсів
За узгодженістю ресурсів і потреб	Балансовий	Проведення зіставлення джерел надходження ресурсів і напрямів їх витрачання у спеціальних таблицях-балансах
	Матричний	Передбачає побудову моделей взаємозв'язків між виробничими підрозділами підприємства і показниками діяльності

Залежно від цілей діяльності підприємства у процесі планування формується **система планів**, основні види яких представлені в табл. 1.2.

На сучасних промислових підприємствах оперативне планування здійснюється в основних підрозділах підприємства самостійно. Тактичне планування охоплює взаємозв'язки всередині підрозділів, а також між підрозділами. Стратегічне планування стосується як взаємовідносин між підрозділами всередині підприємства, так і враховує відносини між підприємством як відкритою соціально-економічною системою і зовнішнім його оточенням (споживачами, діловими партнерами тощо).

Таблиця 1.2 – Класифікація планів в системі планування на підприємстві

Класифікаційна ознака	Типи планів	Характеристика
Широта охоплення	Стратегічні	Спрямовані на прийняття глобальних рішень (складаються терміном на 3-5 років): - з погляду зовнішнього середовища – спрямовані на позиціонування підприємства на ринку; - з позиції внутрішніх можливостей – стосуються завантаження та розміщення виробничих потужностей, виробничого процесу, розміщення інструментів та робочих місць
	Тактичні	Підпорядковані стратегічним, включають агрегований виробничий план, головний графік робіт, план потреби в матеріальних ресурсах (складаються терміном на 1 рік)
	Оперативні	Містять деталізовані способи досягнення цілей підприємств та його підрозділів на короткі проміжки часу (місяць, декаду, робочий тиждень, добу, зміну)
Часові межі	Довгострокові	Складаються на період більше року
	Короткострокові	Складаються на період менше року
Характер	Загальні	Окреслюються напрями розвитку виробництва
	Конкретні	Окреслені напрями конкретизуються у цифрах
Спосіб використання	Одноразові	Плани розробляються під конкретні тимчасові проекти
	Постійні	Плани складаються для діючого підприємства як комплексні плани виробництва

Завдання для самостійної роботи

Завдання для аналізу правового середовища функціонування підприємств в Україні

На підставі опрацювання Господарського Кодексу України надайте відповіді на наведені нижче питання:

1. Що таке господарська діяльність?
2. В якому випадку господарська діяльність називається комерційною, а в якому випадку – некомерційною?
3. На основі чого в Україні формується правовий господарський порядок?
4. Назвіть загальні принципи господарювання.

5. Хто не може бути суб'єктами господарювання?
6. Що таке економічна стратегія?
7. Що таке економічна тактика?
8. Охарактеризуйте основні напрями економічної політики держави.
9. Назвіть основні форми державного планування господарської діяльності.
10. Охарактеризуйте основні засоби державного регулювання.
11. В яких випадках держава може надавати суб'єктам господарювання дотації?
12. Як встановлюються ставки податків для суб'єктів господарювання?
13. У яких сферах держава здійснює контроль та нагляд за господарською діяльністю?
14. Як держава захищає права суб'єктів господарювання?
15. Як у Господарському Кодексі визначається конкуренція?
16. Що розуміється під монопольним становищем суб'єкта господарювання?
17. Що таке недобросовісна конкуренція?
18. Назвіть права споживачів в Україні.
19. Що таке підприємництво?
20. Назвіть принципи підприємницької діяльності.
21. Хто може бути суб'єктами господарювання?
22. Назвіть та охарактеризуйте установчі документи суб'єкта господарювання.
23. Що таке підприємство?
24. Наведіть класифікацію підприємств в Україні за видами та організаційними формами.
25. Як відбувається управління підприємством?
26. Що відноситься до майна підприємства та які джерела його формування?

27. На основі чого відбуваються відносини підприємства з іншими підприємствами?
28. Охарактеризуйте соціальну діяльність підприємства.
29. Охарактеризуйте господарські товариства в Україні.
30. Охарактеризуйте організаційно-правові форми господарських об'єднань підприємств в Україні.

Тестові завдання

1. Процес створення економічних благ (матеріальних продуктів і послуг, а також нематеріальних благ), необхідних для існування та розвитку людини – це етап економічного виробництва:

- а) виробництво;
- б) розподіл;
- в) обмін;
- г) споживання.

2. Процес руху економічних благ від виробників до споживачів, що опосередковується купівлею-продажем за допомогою грошей – це етап економічного виробництва:

- а) виробництво;
- б) розподіл;
- в) обмін;
- г) споживання.

3. З наведеного нижче переліку виберіть вид діяльності, який відноситься до сфери нематеріального виробництва:

- а) сільське господарство;
- б) освіта і наука;
- в) будівництво;
- г) промисловість.

4. До демографічних факторів макросередовища відносяться:

- а) доходи населення; рівень освіти; суспільні цінності, звичаї та традиції;

б) науково-технічне співробітництво; легкість налагодження ділових зв'язків з іноземними партнерами;

в) чисельність, вікова та статева структура населення, територіальний поділ;

г) природні властивості регіону; забезпеченість енергією, корисними копалинами та іншими ресурсами.

5. З наведеного нижче переліку виберіть технологічний фактор макросередовища:

а) рівень інноваційного розвитку;

б) законодавче регулювання господарської діяльності;

в) природні властивості регіону;

г) якість ґрунту, повітря, води.

6. Розвиток науки і техніки, рівень інноваційного розвитку, державне регулювання і стимулювання наукових досліджень – це фактори зовнішнього середовища:

а) економічні;

б) технологічні;

в) глобальні;

г) екологічні.

7. З наведеного нижче переліку виберіть економічний фактор макросередовища:

а) розвиток науки і техніки;

б) рівень інноваційного розвитку;

в) рівень та динаміка цін;

г) законодавче регулювання господарської діяльності.

8. Юридична самостійність підприємства означає, що підприємство:

а) самостійно вирішує, що виробляти й у якій кількості;

б) самостійно вирішує, кому призначаються вироблені товари;

в) має відокремлене майно та самостійний баланс;

г) визначає ціну, за якою буде реалізована вироблена продукція.

9. Економічна самостійність підприємства означає, що підприємство:

- а) має відокремлене майно та самостійний баланс;
- б) вирішує, кому призначаються вироблені товари;
- в) має рахунки в установах банків;
- г) має печатку з власним найменуванням та ідентифікаційним кодом.

10. До факторів безпосереднього (прямого) впливу на діяльність підприємства відносяться:

- а) постачальники матеріальних ресурсів;
- б) стан економічного розвитку країни;
- в) науково-технічний прогрес;
- г) рівень інноваційного розвитку держави.

11. Конкретний стан або бажаний результат, якого підприємство прагне досягти – це визначення:

- а) місії;
- б) стратегії;
- в) мети;
- г) завдання.

12. Філософія діяльності підприємства втілюється у:

- а) місії;
- б) стратегії;
- в) меті;
- г) завданнях.

13. Стратегія, яка передбачає здійснення системи заходів, що забезпечують вихід підприємства з кризового стану в максимально короткий термін – це стратегія:

- а) зростання;
- б) виживання;
- в) стабілізації;
- г) скорочення.

14. Діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок, випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг – це діяльність підприємства:

- а) маркетингова;
- б) інноваційна;
- в) виробнича;
- г) комерційна.

15. Ресурсне обґрунтування виробничої програми підприємства – це одне з завдань діяльності підприємства:

- а) економічної;
- б) інноваційної;
- в) виробничої;
- г) маркетингової.

16. Статутом підприємства називається:

- а) правовий акт, що регулює господарську діяльність підприємства, його взаємовідносини з іншими суб'єктами господарювання;
- б) внески засновників підприємства у грошовій та майновій формі;
- в) розклад робочого дня на підприємстві;
- г) виборний орган управління підприємством.

17. Підприємництво – це:

- а) господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних та соціальних результатів;
- б) діяльність суб'єктів господарювання, що спрямована на виготовлення та реалізацію продукції (виконання робіт, надання послуг);
- в) господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку;
- г) господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів без мети одержання прибутку.

18. Некомерційне господарювання – це:

а) господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних та соціальних результатів;

б) діяльність суб'єктів господарювання, що спрямована на виготовлення та реалізацію продукції (виконання робіт, надання послуг);

в) господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та з метою одержання прибутку;

г) господарська діяльність, що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів без мети одержання прибутку.

19. Статутним капіталом підприємства називається:

а) правовий акт, що регулює господарську діяльність підприємства, його взаємовідносини з іншими суб'єктами господарювання;

б) внески засновників підприємства у грошовій та майновій формі;

в) розклад робочого дня на підприємстві;

г) виборний орган управління підприємством.

20. Сировина, паливо та матеріали як частина майна підприємства відносяться до:

а) основних засобів;

б) оборотних фондів;

в) грошових коштів;

г) товарів.

Практичне завдання

Декілька підприємців вирішили заснувати підприємство. Після вибору виду господарської діяльності їм необхідно:

1) розробити стратегію розвитку підприємства: місію, цілі, завдання підприємства;

2) обрати організаційно-правову форму його існування;

3) здійснити державну реєстрацію.

Крім того, необхідно з'ясувати, чи потрібна підприємству державна ліцензія на здійснення господарської діяльності.

Після обрання організаційно-правової форми підприємства, необхідно підготувати установчий документ для реєстрації суб'єкта підприємницької діяльності, в якому зазначаються:

➤ *найменування та місце знаходження підприємства* – найменування підприємства складається з двох частин: 1) позначення організаційної форми підприємства; 2) назва підприємства. Місцезнаходженням (юридичною адресою) підприємства найчастіше є місцезнаходження його чинних органів;

➤ *юридичний статус* – вказати ознаки юридичної самостійності підприємства. Слід визначити ступінь відповідальності підприємства за своїми зобов'язаннями, а також відповідальність засновників (учасників) за зобов'язаннями підприємства;

➤ *предмет, цілі та напрями діяльності* – можна запропонувати таке загальне формулювання: «Метою діяльності підприємства (товариства) є здійснення будь-якої (не забороненої законодавством) підприємницької діяльності для отримання прибутку». Після такого формулювання потрібно зазначити максимально можливий перелік видів діяльності, які підприємство може здійснювати зараз і в майбутньому (відповідно до Національного класифікатора України КВЕД (класифікація видів економічної діяльності)). Доцільно прописати окремо перелік видів діяльності, якими підприємство може займатися, отримавши ліцензію відповідно до Закону «Про ліцензування певних видів господарської діяльності»;

➤ *склад учасників підприємства* – зазначаються відомості про учасників (засновників). Крім того, необхідно вказати на порядок виходу і виключення учасника з товариства;

➤ *порядок формування та величина статутного капіталу* – залежно від виду підприємства визначається: обсяг статутного капіталу; розмір частки у статутному капіталі підприємства кожного з учасників (у відсотках щодо кожного учасника); порядок внесення вкладів до статутного капіталу; порядок зміни обсягу статутного капіталу; порядок поступки і виділення частки

учасників підприємства за несвоєчасне внесення своєї частки до статутного капіталу підприємства;

➤ *джерела утворення майна підприємства* – вказуються відомості про джерела утворення майна підприємства;

➤ *порядок розподілу прибутку* – має бути зазначена відповідальність стосовно видів і величини фондів (резервного капіталу), що створюються, порядок виплати учасникам частки прибутку, отриманого підприємством;

➤ *органи управління підприємством* – визначається склад та компетенція органів управління підприємством (вищого, виконавчого);

➤ *контроль за фінансово-господарською діяльністю підприємства* – вказати ким і як відбувається контроль за фінансово-господарською діяльністю правління акціонерного товариства; діяльністю директора (дирекції) товариств з обмеженою відповідальністю та додатковою відповідальністю тощо;

➤ *порядок припинення діяльності підприємства* – потрібно вказати для ліквідації підприємства порядок ліквідації і порядок розподілу коштів підприємства під час його ліквідації.

Після складання установчого документу описати порядок державної реєстрації суб'єкта господарювання.

Контрольні питання

1. Охарактеризуйте сфери та види економічної діяльності (галузі) суспільного виробництва продукції.

2. Надайте визначення підприємства та його господарської діяльності.

3. Наведіть класифікацію підприємств відповідно Господарського Кодексу України.

4. Що таке підприємництво та поясніть розподіл підприємств на комерційні і некомерційні. Які підприємства відносяться до некомерційних?

5. В чому виявляється економічна та юридична самостійність підприємства?

6. Що таке місія та стратегія підприємства. Охарактеризуйте базові стратегії.
7. Що таке мета, які бувають цілі? Назвіть вимоги до формування цілей підприємства.
8. Визначте основні завдання діяльності підприємства.
9. Охарактеризуйте напрями діяльності підприємства.
10. Опишіть підприємство як відкриту соціально-економічну систему.
11. Охарактеризуйте фактори зовнішнього середовища підприємства (мікросередовища і макросередовища).
12. Що таке організаційно-правова форма господарювання і які чинники впливають на її вибір?
13. Охарактеризуйте установчі документи підприємства.
14. Як проходить державна реєстрація підприємства?
15. Що належить до джерел утворення майна підприємства?
16. Поясніть основні завдання, принципи і методи планування.
17. Охарактеризуйте систему планування та її елементи.

Рекомендована література

[1-7, 13, 15-22, 25, 28, 29, 31, 32, 36, 37].

ТЕМА 2. ПЛАНУВАННЯ ВИРОБНИЦТВА ТА ЗБУТУ ПРОДУКЦІЇ В УМОВАХ РИНКОВИХ ВІДНОСИН

- 2.1. *Особливості ринкової економіки, її переваги та недоліки.*
- 2.2. *Взаємозв'язок ринку і конкуренції. Сутність та види ринків, інфраструктура ринку.*
- 2.3. *Поняття та класифікація продукції.*
- 2.4. *Вартісні показники планування обсягів виробництва та збуту продукції.*

2.1. Особливості ринкової економіки, її переваги та недоліки

Ринкова економіка відноситься до економічних систем, тобто способу організації господарчого життя суспільства, і характеризується наступними особливостями:

- переважання приватної власності;
- обмін між споживачами та продавцями відбувається добровільно;
- основні економічні питання (Що? Як? Для кого виробляти?)

підприємства вирішують самостійно;

➤ держава регулює законодавство і не втручається в діяльність підприємств;

➤ ціни на продукцію в умовах ринкової конкуренції встановлюються під впливом попиту і пропозиції.

Як і будь-яка інша економічна система, ринкова економіка має свої переваги та недоліки (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Переваги та недоліки ринкової економіки

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none">– сприяє ефективному розподілу ресурсів, які спрямовуються у виробництво товарів та послуг, найбільше потрібних суспільству (які користуються попитом);– стимулює науково-технічний прогрес;– сприяє підвищенню якості та конкурентоспроможності товарів і послуг;– стимулює підвищення кваліфікації працівників	<ul style="list-style-type: none">– нестабільність розвитку в умовах змін навколишнього середовища, що призводить до інфляції, безробіття та соціального розшарування;– нерівномірний розподіл доходів населення – ринок орієнтований на задоволення потреб тих, хто платить більше;– недостатнє фінансування гуманітарних сфер – освіти, науки, охорони здоров'я та інших, що стримує їхній розвиток;– нераціональне ставлення до природних ресурсів, що призводить до погіршення екології

2.2. Взаємозв'язок ринку і конкуренції. Сутність та види ринків, інфраструктура ринку

На динамізм і непередбачуваність ринкового середовища, в якому сьогодні працюють підприємства України, впливають часті та постійні зміни потреб споживачів, співвідношення попиту і пропозиції, цін на ресурси і товари, інші макро- та мікроекономічні фактори. В цих умовах справжню

цінність для підприємства має прогрес порівняно з конкурентами, а не зі своїми минулими досягненнями. Саме такий випереджальний розвиток порівняно з конкурентами має забезпечити підприємству безперервне функціонування у довгостроковій перспективі, що супроводжується поступовим надбанням нових техніко-технологічних та соціально-економічних якостей в умовах змін навколишнього середовища та постійним підвищенням ефективності його господарської діяльності.

Засновником теорії конкуренції вважається Адам Сміт, який ще у 1776 р. сформулював поняття конкуренції як певного виду суперництва, що впливає на зміну цін. Найбільш загальним є визначення конкуренції як економічного суперництва, напруженої боротьби юридичних або фізичних осіб на ринку за найвигідніші умови виробництва і збуту продукції, за своє виживання в умовах дії закону «вимивання» неякісних товарів та послуг (табл. 2.2). До таких умов конкуренції відносяться: кількість конкуруючих фірм; прогресивність технологій; реклама; умови постачань і фірмового обслуговування; гарантії якості та безпеки використання товару й ін.

При цьому поняття «ринку» інтерпретується як умовне місце купівлі-продажу конкретного товару, яке здійснюються у певних умовах конкуренції, з дотриманням етичних і правових норм і правил.

Таблиця 2.2 – Основні риси конкуренції

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> – сприяє ефективному розподілу ресурсів; – врівноважує попит і пропозицію; – формує ринкові ціни; – стимулює виробництво до зниження витрат і впровадження нових видів продукції; – забезпечує незалежність споживача, гарантуючи захист від диктату товаровиробників; – сприяє поліпшенню якості й розширенню асортименту продукції 	<ul style="list-style-type: none"> – сприяє нерівномірному розподілу доходів між різними соціальними групами населення; – доводить до банкрутства велику кількість дрібних, середніх і частину великих товаровиробників, що спричиняє зростання безробіття; – породжує монополію

Конкуренція існує у трьох видових проявах:

➤ *внутрішньогалузева* – між товаровиробниками однієї галузі за найбільш вигідні умови виробництва і збуту продукції;

➤ *міжгалузева* – між товаровиробниками різних галузей промисловості за величину прибутку, вигідне розміщення капіталу, ринки збуту;

➤ *міжнаціональна* – між країнами, що виробляють однорідну продукцію, за вигідні контракти, ринки збуту.

Методи конкуренції:

➤ *ціновий* – здійснюється за допомогою регулювання цін (наприклад, на свою продукцію виробник встановлює ціни нижчі, ніж у конкурентів, що привертає увагу покупців та сприяє підвищенню обсягів продажу і прибутку);

➤ *неціновий* – відбувається надання продукції неповторних особливостей: якісних, технічних, дизайнерських, кращого сервісу тощо.

Форми конкуренції:

➤ *добросовісна* – заснована на реальному поліпшенні якості продукції та одержанні переваг виробником;

➤ *недобросовісна* – нечесна форма боротьби з конкурентами, заснована на одержанні комерційної вигоди шляхом обману споживачів, партнерів, державних органів (будь-які дії, що суперечать правилам, торговим та іншим чесним звичаям у бізнесі): дезінформація, неправомірне збирання, розголошення та використання комерційної таємниці (економічне шпигунство), підкуп, переманювання фахівців тощо.

Ступінь взаємозв'язку ринку і конкуренції характеризують чотири основні ринкові структури: досконала (чиста) конкуренція, монополістична конкуренція, олігополія, монополія (табл. 2.3).

Чим менше окремі підприємства впливають на ринок, де вони реалізують свій товар, тим більш конкурентним вважається ринок.

Для ринку *досконалої (чистої) конкуренції* притаманні наступні риси:

➤ велика кількість продавців схожого товарного продукту (наприклад, руд кольорових металів, пшениці), кожному належить незначна частка ринку, жоден з них не впливає на рівень поточних цін;

➤ товари повністю взаємозамінні і недиференційовані;

- відсутність цінових обмежень;
- вільні вхід на ринок та вихід з нього.

Таблиця 2.3 – Характеристика основних ринкових структур

Критерії характеристики	Досконала (чиста) конкуренція	Недосконала конкуренція		
		Монополістична конкуренція	Олігополія	Монополія
Кількість підприємств	Велика кількість незалежних один від одного підприємств	Багато підприємств	Декілька підприємств	Одне підприємство
Тип продукції	Однорідна	Неоднорідна (диференційована)	Однорідна, неоднорідна	Унікальна, не має аналогів
Умови входження на ринок (бар'єри входу)	Вільні	Відносно легкі	Обмежені	Практично неможливі
Контроль за цінами	Відсутній	Практично відсутній	Значний, за принципом лідерства	Дуже значний, іноді повний
Приклади	Ринок сільськогосподарської продукції	Виробництво одягу, взуття	Виробництво сталі й прокату, автомобілів, побутової техніки	Регіональні підприємства комунальних послуг, метро, Укрзалізниця

Для ринку *монополістичної конкуренції* характерно:

- велика кількість підприємств і гостра конкуренція між ними;
- товари диференційовані, що сприяє формуванню переваг споживачів і визначає незалежність підприємства від конкурентів тією мірою, в якій диференціація товару забезпечує його монопольне становище на ринку;
 - легкість проникнення на ринок нових підприємств (також завдяки несхожості товарів і послуг, які пропонуються ринку);
 - відмінність між товарами пояснює широкий діапазон цін на товари;
 - вдосконалення продукції, значна роль реклами торгових марок.

У центрі уваги на ринках монополістичної конкуренції – диференціація товару. Переваги, які споживачі віддають торговій марці, дозволяють підприємствам отримати прибутки, вищі від загальноринкових.

Олігополія – ситуація, за якої:

- кількість підприємств незначна або кілька з них домінують на ринку. Суто з формальної точки зору вважається, що на ринку олігополії чотири великі підприємства виготовляють більше половини продукції;
- товари не диференційовані (недиференційована олігополія) або диференційовані (диференційована олігополія);
- кожне підприємство чутливе до маркетингових заходів конкурентів;
- вхід на ринок важкодосяжний, тобто є високі бар'єри входу на ринок для нових підприємств.

Прикладами ринків олігополії можуть бути: сталь, алюміній (недиференційована олігополія); комп'ютери, автомобілі (диференційована олігополія).

Для *монополії* притаманні такі риси:

- на ринку присутній один виробник, який продає свою продукцію багатьом, діючим незалежно один від одного покупцям;
- немає близьких замінників продукту монополіста;
- жорстко блоковано вхід на ринок новим підприємствам.

Отже, умови функціонування підприємства на ринку визначає інтенсивність конкуренції (тобто ринкова структура), а ефективність функціонування підприємства визначається рівнем його конкурентоспроможності.

Незважаючи на наявність унікальних особливостей кожного типу ринкової структури, на кожному з них проявляються загальні умови конкуренції (*5 конкурентних сил*), сформульовані відомим англійським економістом М. Портером:

1. Суперництво серед конкуруючих підприємств однієї галузі.
2. Конкуренція з боку підприємств, які пропонують товари-замінники, конкурентоспроможні за ціною.
3. Загроза появи нових конкурентів.
4. Економічний тиск та здатність торгуватися з боку постачальників.
5. Економічні можливості та торгові здібності покупців.

Конкурентні переваги поділяються на 2 основні типи: більші низькі ціни; диференціація товарів.

Більш низькі ціни можливо утримувати за умови розробки, випуску і реалізації продукції з меншими витратами, ніж у конкурентів.

Диференціація – це здатність забезпечити покупця унікальною продукцією, або продукцією з більшою цінністю завдяки новим, особливим споживчим властивостям або післяпродажного обслуговування.

Конкурентна перевага будь-якого типу забезпечує більш високу ефективність використання ресурсів порівняно з конкурентами, та, відповідно, вищу прибутковість діяльності.

Виявити конкурентну перевагу простіше, ніж її утримати. М. Портер визначив *три чинники утримання конкурентної переваги*:

1) ступінь переваги за ієрархією утримання. Переваги низького рівня (дешева робоча сила, сировина) легко отримуються, у тому числі і конкурентами. Переваги високого рівня можливо утримувати тривалий час, але це супроводжується значними інвестиціями і ризиком не отримання прибутку (запатентована технологія, ділова репутація підприємства, тісні зв'язки з клієнтами, диференціація на основі більш унікальних властивостей);

2) кількість явних джерел конкурентної переваги підприємства порівняно з конкурентами;

3) постійна модернізація виробництва та інших видів діяльності.

На можливості утримати конкурентні переваги у довгостроковій перспективі впливають *ключові компетенції (ключові фактори успіху)* – те, що підприємство може робити найкраще, тобто більш ефективно, ніж конкуренти. Це ті способи досягнення конкурентних переваг, якими володіє лише підприємство. Наприклад, підприємство володіє конкурентною перевагою «низькі ціни». Ключова компетенція – налагоджена система співпраці з постачальниками, що дозволяє утримувати низькі ціни.

Поняття «ринку» інтерпретується як умовне місце купівлі-продажу конкретного товару, яка здійснюється у певних умовах конкуренції, з дотриманням етичних і правових норм і правил (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 – **Характеристики ринку**

Ринок – це	процес обміну між покупцями і продавцями
	система, що дає можливість покупцям і продавцям здійснювати вільну купівлю-продаж товарів
	система товарно-грошових відносин між покупцем і продавцем
	механізм координації різної діяльності людей за допомогою системи цін

Сутність ринку системно розкривається у виконуваних ним функціях (табл. 2.5).

Таблиця 2.5 – **Функції ринку**

Функції	Характеристика
Регулююча	Здійснює регулюючий вплив на економіку загалом, на забезпечення сталих зв'язків між різними сферами та видами економічної діяльності, попитом та пропозицією, вирівнювання пропорцій суспільного виробництва і розподілу ресурсів
Відтворювальна	Забезпечує безперервність процесу суспільного відтворення (виробництво, розподіл, обмін, споживання), формує цілісність національної економіки та її глобальний зв'язок з економіками інших країн
Стимулююча	Сприяє зниженню витрат виробниками з метою більш ефективного використання ресурсів та одержання найкращих результатів господарської діяльності
Ціноутворююча	Встановлює ціни на товари під впливом взаємодії попиту, пропозиції і конкуренції
Контролююча	Сприяє контролю споживачів над виробництвом, вирівнюванню цін
Оздоровлююча	Вимушує виходити з економічних відносин (закінчувати господарську діяльність) нежиттєздатні підприємства, що оздоровлює економічну систему
Інтегруюча	Об'єднує різні сфери і рівні економічної діяльності в єдину систему

Залежно від **предмету купівлі-продажу** розрізняють такі види ринків:

- *ринок природних ресурсів* – землі, сировинних ресурсів;
- *ринок засобів виробництва (капіталу)* – поділяється на ринок засобів праці (устаткування) та ринок предметів праці (сировина, матеріали);
- *ринок предметів споживання* – виробництво товарів тривалого користування (побутова техніка, меблі, автомобілі тощо) та поточного споживання (продукти харчування, одяг, взуття тощо);

- *ринок послуг* – надання послуг для підтримання певного рівня життя населення (освіта, охорона здоров'я, туризм, побутові послуги тощо);
- *ринок праці* – суб'єктами цього ринку є наймані працівники, підприємці і держава;
- *фінансовий ринок* – ринок готівки, ринок цінних паперів;
- *ринок інтелектуальної власності* – об'єкти та права інтелектуальної і промислової власності (патенти, ліцензії, «ноу-хау», новітні знання, бази даних);
- *ринок інформації* – сукупність економічних відносин з приводу збирання, обробки, систематизації інформації та її продажу кінцевому споживачу.

За адміністративно-територіальною ознакою розрізняють:

- *місцевий ринок* – розташований на конкретній території;
- *національний (внутрішній)* – ринок країни, що об'єднує усі види ринків;
- *світовий* – сукупність національних ринків.

За відповідністю до чинного законодавства:

- *легальний (офіційний)* – функціонує в межах чинного законодавства;
- *нелегальний (тіньовий)* – заборонений законом.

Інфраструктура ринку – сукупність установ, інститутів, підприємств, служб тощо, які забезпечують рух товарів і послуг від виробника до споживача. Наприклад, на ринку предметів споживання до складу інфраструктури належать товарні біржі, підприємства оптової та роздрібною торгівлі, маркетингові та рекламні компанії тощо.

2.3. Поняття та класифікація продукції

Продукція підприємства – це прямий корисний ефект (результат) його основної діяльності у вигляді продукту (роботи або послуги), який має споживчу вартість і виготовлений для обміну.

Споживча вартість – певна річ або послуга, яка завдяки своїм корисним властивостям задовольняє різноманітні потреби людей.

Корисним результатом діяльності промислового підприємства є продукт або виробнича послуга.

Продукт можна виміряти у натуральних одиницях (погонний метр тканини, квадратний метр шкіри, одиниця одягу, пара взуття тощо).

За ступенем готовності продукти класифікують наступним чином:

➤ *готова продукція* – вироби підприємства, обробка яких повністю завершена, вони пройшли випробування, відповідають технічним умовам і стандартам якості та укомплектовані згідно з договором або іншим нормативним актом;

➤ *незавершене виробництво* – це предмети праці, обробка яких ще не завершена (знаходяться безпосередньо на робочих місцях);

➤ *напівфабрикати* – вироби, обробка яких повністю завершена в межах одного цеху, які можуть бути реалізовані, або передані для подальшої обробки в інший виробничий цех.

Виробнича послуга є результатом діяльності підприємства з відновлення або збільшення споживчої вартості виробів, створених на інших підприємствах (наприклад, пофарбування виробів). Вимірюється лише у вартісних одиницях (у гривнях).

Загальний обсяг однорідної продукції підприємства без виробничих послуг обчислюється у натуральних, умовно-натуральних та вартісних одиницях. Загальний обсяг різноманітної продукції та такої, що містить виробничі послуги, обчислюється лише у вартісних показниках.

2.4. Вартісні показники планування обсягів виробництва та збуту продукції

До вартісних показників обсягів виробництва продукції промислового підприємства відносяться: валова продукція, товарна продукція, реалізована продукція.

Валова продукція – це вартість усієї промислової продукції підприємства, незалежно від ступеня її готовності. Валова продукція підприємства легкої промисловості включає товарну продукцію (*ТП*), зміну залишків незавершеного виробництва та вартість матеріалів замовника (C_1):

$$ВП = ТП + НЗВ_{к.р.} - НЗП_{н.р.} + C_1, \quad (2.1)$$

де $НЗП_{н.р.}$, $НЗВ_{к.р.}$ – незавершене виробництво на початок і на кінець року відповідно, гривень.

Товарна продукція – це вартість продукції, призначеної для реалізації стороннім споживачам та власним непромисловим підрозділам підприємства.

Вона включає:

- вартість готової продукції (*ГП*);
- вартість напівфабрикатів ($H_n\Phi$), які відправляють іншим споживачам;
- вартість промислових робіт та послуг допоміжних підрозділів ($П_{дон}$), які реалізуються іншим споживачам;
- інші роботи і послуги виробничого характеру ($П_{інші}$);
- вартість переробки матеріалів замовника (C_2):

$$ТП = ГП + H_n\Phi + П_{дон} + П_{інші} + C_2 \quad (2.2)$$

Реалізована продукція – це вартість відвантаженої за звітний період продукції власного виробництва:

$$РП = ТП + З_{z_i}^{н.р.} - З_{z_i}^{к.р.}, \quad (2.3)$$

де *ТП* – товарна продукція, грн.;

$З_{z_i}^{н.р.}$ – залишки готової продукції на складі підприємства на початок звітнього періоду, грн.;

$З_{z_i}^{к.р.}$ – залишки готової продукції на складі підприємства на кінець звітнього періоду, гривень.

Питання вибору того чи іншого вартісного показника обсягу виробленої продукції вирішується залежно від мети економічного аналізу та управління.

Завдання для самостійної роботи

Підготувати аналітичний огляд з застосуванням елементів наукового дослідження. Результати представити у вигляді презентації, виконаної з використанням програмного забезпечення (наприклад, Microsoft PowerPoint).

Теми аналітичних оглядів

1. Особливості ринкової економіки, її переваги та недоліки.
2. Взаємозв'язок ринку і конкуренції.
3. Загальні принципи та етичні норми поведінки суб'єктів господарювання на ринку.
4. Поняття і визначення рівня конкурентоспроможності продукції вітчизняних вступових (шкіргалантерейних) підприємств.
5. Вплив підвищення якості продукції на економіку та ділову репутацію підприємства.
6. Методичні підходи до прогнозування обсягів реалізації продукції.
7. Значення та зміст плану виробництва та збуту продукції.

Тестові завдання

1. У наведеному нижче переліку виберіть недолік ринкової економіки:

- а) сприяє розвитку науково-технічного прогресу;
- б) є саморегулюючою системою;
- в) стримується розвиток гуманітарних галузей;
- г) орієнтована на споживача.

2. У наведеному нижче переліку виберіть перевагу ринкової економіки:

- а) орієнтована на задоволення потреб тих, хто платить більше;

б) ресурси спрямовуються у виробництво товарів та послуг, які користуються попитом;

в) держава регулює законодавство і не втручається у діяльність підприємств;

г) ціни на продукцію встановлюються під впливом попиту і пропозиції.

3. У наведеному нижче переліку виберіть недолік ринкової економіки:

а) нестабільність розвитку в умовах змін навколишнього середовища;

б) переважання приватної власності;

в) держава регулює законодавство і не втручається у діяльність підприємств;

г) ціни на продукцію встановлюються під впливом попиту і пропозиції.

4. Вартість відвантаженої за звітний період продукції власного виробництва – це показник продукції:

а) валової;

б) товарної;

в) готової;

г) реалізованої.

5. Вартість усієї промислової продукції підприємства, незалежно від ступеня її готовності – це показник продукції:

а) валової;

б) товарної;

в) готової;

г) реалізованої.

6. Плановий обсяг продукції належної якості заданого асортименту, призначеної для виробництва за період – це:

а) виробнича потужність;

б) виробнича програма;

в) виробнича послуга;

г) виробниче завдання.

7. Виробнича потужність складального потоку по виробництву

взуття визначається за:

- а) мінімальним значенням потужності провідних операцій;
- б) максимальним значенням потужності провідних операцій;
- в) середнім значенням потужності провідних операцій;
- г) незалежно від потужності провідних операцій.

8. Максимальний обсяг продукції належної якості заданого асортименту, який може бути виготовлений підприємством за період – це:

- а) виробнича потужність;
- б) виробнича програма;
- в) виробнича послуга;
- г) виробниче завдання.

9. Виробнича програма розраховується на підставі:

- а) прогнозу реалізації і виробничої потужності;
- б) прогнозу реалізації і зміни залишків готової продукції на складі;
- в) виробничої потужності і зміни залишків готової продукції на складі;
- г) даних про виробництво продукції за попередній період.

10. Результат діяльності підприємства з відновлення або збільшення споживчої вартості виробів – це:

- а) виробнича потужність;
- б) виробнича програма;
- в) виробнича послуга;
- г) виробниче завдання.

11. Вироби, обробка яких повністю завершена у межах одного цеху, які можуть бути реалізовані, або передані для подальшої обробки в інший виробничий цех – це:

- а) готова продукція;
- б) незавершене виробництво;
- в) напівфабрикати;
- г) виробничі послуги.

12. Предмети праці, обробка яких ще не завершена та які знаходяться безпосередньо у виробничому процесі на різних стадіях обробки – це:

- а) готова продукція;
- б) незавершене виробництво;
- в) напівфабрикати;
- г) виробничі послуги.

13. Вироби, обробка яких повністю завершена, вони пройшли випробування, відповідають технічним умовам і стандартам якості та укомплектовані згідно з договорами або іншими нормативними актами – це:

- а) готова продукція;
- б) незавершене виробництво;
- в) напівфабрикати;
- г) виробничі послуги.

14. У наведеному нижче переліку виберіть продукцію, яка реалізується на ринку засобів праці:

- а) сировина;
- б) матеріали;
- в) устаткування;
- г) меблі.

15. У наведеному нижче переліку виберіть продукцію, яка реалізується на ринку предметів праці:

- а) автомобілі;
- б) матеріали;
- в) устаткування;
- г) меблі.

16. У наведеному нижче переліку виберіть продукцію, яка реалізується на ринку предметів споживання тривалого користування:

- а) устаткування;
- б) побутова техніка;

- в) сировина, матеріали;
- г) продукти харчування.

17. У наведеному нижче переліку виберіть продукцію, яка реалізується на ринку предметів поточного споживання:

- а) автомобілі;
- б) побутова техніка;
- в) меблі;
- г) одяг, взуття.

18. У наведеному нижче переліку виберіть об'єкти інтелектуальної власності, які є предметом купівлі-продажу на ринку інтелектуальної власності:

- а) інформація;
- б) патенти;
- в) цінні папери;
- г) туристичні послуги.

19. На якому ринку купуються-продаються цінні папери? – на ринку:

- а) інформації;
- б) інтелектуальної власності;
- в) фінансовому;
- г) засобів виробництва.

20. Суб'єктами цього ринку є наймані працівники, підприємці і держава – це ринок:

- а) послуг;
- б) капіталу;
- в) праці;
- г) інформації.

Практичні завдання

Задача 2.1

За наведеними нижче даними (табл. 2.6) скласти виробничу програму взуттєвого підприємства.

Таблиця 2.6 – Вихідні дані

Найменування продукції	Прогноз реалізації продукції у плановому році, пар									
	Варіант									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Туфлі жіночі (мод. А)	50235	75314	64580	91012	26320	48970	54012	97896	61900	75400
Туфлі жіночі (мод. Б)	32450	62014	72560	64985	31980	53900	60200	55000	60040	84561
Напівчеревики жіночі	62560	81987	35050	70050	35048	46125	24150	68234	70200	71112
Туфлі чоловічі	58450	64523	81421	67982	46312	54235	54698	72597	64912	70098
Напівчеревики чоловічі	48986	72540	45612	53968	24158	31986	38240	44210	54216	70400
	Запаси готової продукції на початок планового року, пар									
Туфлі жіночі (мод. А)	750	1300	1426	1960	690	734	964	2534	1448	1840
Туфлі жіночі (мод. Б)	620	1428	1587	1520	248	965	1240	974	1250	1265
Напівчеревики жіночі	1256	1630	725	1300	645	830	258	1530	1600	1234
Туфлі чоловічі	960	1380	980	1894	960	1246	728	942	847	1689
Напівчеревики чоловічі	680	2019	964	632	426	352	860	689	1196	1256
	Середній строк зберігання продукції на складі, днів									
Туфлі жіночі (мод. А)	5	6	9	8	7	5	7	8	9	9
Туфлі жіночі (мод. Б)	6	9	8	9	4	7	8	8	8	5
Напівчеревики жіночі	7	8	7	7	5	6	5	9	9	9
Туфлі чоловічі	5	8	5	9	9	9	5	5	5	8
Напівчеревики чоловічі	5	9	7	5	8	5	9	6	8	7
	Ціна реалізації однієї пари взуття, грн.									
Туфлі жіночі (мод. А)	350	400	390	420	580	520	560	380	450	470
Туфлі жіночі (мод. Б)	390	380	410	400	550	490	500	450	490	520
Напівчеревики жіночі	425	600	520	510	690	600	650	500	620	680
Туфлі чоловічі	526	484	560	590	514	568	550	590	610	500
Напівчеревики чоловічі	780	790	810	800	750	700	800	760	764	790

Рекомендації до вирішення

При розрахунку *виробничої програми* (складанні плану виробництва) використовують наступну формулу:

$$B_i = PP_i + Z_{z_i}^{к.р.} - Z_{z_i}^{н.р.}, \quad (2.4)$$

де B_i – обсяг випуску (виробнича програма) i -того виду продукції у плановому році, од.;

PP_i – прогноз реалізації (продажу) i -того виду продукції у плановому році, од.;

$Z_{z_i}^{к.р.}$ – запас готової продукції i -того виду на кінець планового року, од.;

$Z_{z_i}^{н.р.}$ – запас готової продукції i -того виду на початок планового року, од.

Запаси готової продукції на кінець планового року визначаються, виходячи зі строку зберігання продукції на складі і тривалості планового року у днях:

$$Z_{z_i}^{к.р.} = PP_i \times \frac{t_i^{збер}}{D_k}, \quad (2.5)$$

де $t_i^{збер}$ – середній строк зберігання i -того виду продукції на складі, днів;

D_k – кількість календарних днів у році.

Питома вага окремих виробів у загальному обсязі виробництва (структура асортименту) визначається за формулою:

$$\% \gamma = \frac{B_i}{B_{заг}} \times 100, \quad (2.6)$$

де $B_{заг}$ – загальний обсяг виробництва продукції, од.

Результати розрахунків виробничої програми занести у табл. 2.7.

Таблиця 2.7 – **Виробнича програма**

Найменування продукції	Прогноз реалізації продукції, пар	Запаси готової продукції, пар		Виробнича програма	
		на початок року	на кінець року	пар	%
Туфлі жіночі (мод. А)	*	*			
Туфлі жіночі (мод. Б)	*	*			
Напівчеревики жіночі	*	*			
Туфлі чоловічі	*	*			
Напівчеревики чоловічі	*	*			
Всього:					

* - за даними табл. 2.6 відповідно варіанту

Задача 2.2

Скласти план продажу (реалізації) продукції. Результати розрахунків занести у табл. 2.8.

Таблиця 2.8 – **План продажу (реалізації) продукції**

Найменування продукції	Прогноз реалізації продукції, пар	Ціна реалізації, грн.	Реалізована продукція, тис. грн.
Туфлі жіночі (мод. А)	*	*	
Туфлі жіночі (мод. Б)	*	*	
Напівчеревики жіночі	*	*	
Туфлі чоловічі	*	*	
Напівчеревики чоловічі	*	*	
Всього:		-	

* - за даними табл. 2.6 відповідно варіанту

Реалізована продукція по кожному виду продукції визначається як добуток прогнозу реалізації продукції та ціни реалізації.

Задача 2.3

Визначити показники товарної та валової продукції за даними табл. 2.8 і 2.9.

Таблиця 2.9 – Додаткові вихідні дані для розрахунку товарної та валової продукції

Показник	Варіант									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Незавершене виробництво на початок року, тис. грн.	166,9	230,2	132,5	247,2	225,3	312,8	222,1	213,4	125,6	227,9
Незавершене виробництво на кінець року, тис. грн.	290,4	235,6	130,4	328,6	127,8	218,4	326,3	314,4	226,5	128,1
Виробничі послуги, тис. грн.	50	72,8	42,6	59,3	84,5	67,2	79,5	54,4	65,2	74,6

Рекомендації до вирішення

Показник товарної продукції розраховується за формулою (2.2). Для розрахунку у якості готової продукції прийняти показник реалізованої продукції всього з табл. 2.8.

Показник валової продукції розраховується за формулою (2.1).

Контрольні питання

1. Охарактеризуйте основні особливості ринкової економіки.
2. В чому проявляються переваги та недоліки ринкової економіки?
3. Поясніть взаємозв'язок ринку і конкуренції, визначте сутність ринку.
4. Надайте визначення конкуренції та опишіть її основні риси (переваги та недоліки).
5. Охарактеризуйте видові прояви, форми та методи конкуренції.
6. Наведіть характеристику основних ринкових структур.
7. опишіть модель п'яти конкурентних сил Майкла Портера.
8. В чому різниця між конкурентними перевагами та ключовими факторами успіху?
9. Охарактеризуйте основні функції ринку.

10. Наведіть класифікацію видів ринку, поясніть поняття інфраструктури ринку.
11. Поясніть поняття продукції промислового підприємства.
12. Наведіть класифікацію продуктів промислового підприємства за ступенем готовності.
13. Охарактеризуйте промислову продукцію, її властивості та класифікацію.
14. Охарактеризуйте вартісні показники обсягів виробництва продукції промислового підприємства.
17. Поясніть сутність планування виробництва і збуту продукції.

Рекомендована література

[14, 17, 19-21, 23, 26-30, 32, 37, 38, 39, 43-45, 47].

ТЕМА 3. ПЛАНУВАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ТА ВИРОБНИЧОЇ ПОТУЖНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

- 3.1. *Поняття та структура капіталу підприємства.*
- 3.2. *Поняття та класифікація основних засобів.*
- 3.3. *Знос і відтворення основних засобів, поняття та особливості нарахування амортизації.*
- 3.4. *Оцінка основних засобів.*
- 3.5. *Методи нарахування амортизації.*
- 3.6. *Оцінка ефективності використання основних засобів підприємства.*
- 3.7. *Сутність виробничої потужності та чинники, що визначають її рівень.*
- 3.8. *Планування ефективності капітальних вкладень підприємства у основні засоби.*

3.1. Поняття та структура капіталу підприємства

Термін «капітал» має багато визначень. Серед них можна виділити фінансове й економічне. Відповідно до *фінансового* визначення капіталом називають пасиви підприємства (джерела формування його майна), які поділяють на дві частини: власний і позиковий капітал. За *економічним* визначенням капітал – це засоби виробництва (засоби праці й предмети праці), його також поділяють на дві частини: основний та оборотний капітал.

Під *капіталом* розуміється вартісна оцінка майна підприємства.

Капітал підприємства, залежно від строку використання майна, поділяється на основний та оборотний (рис. 3.1).

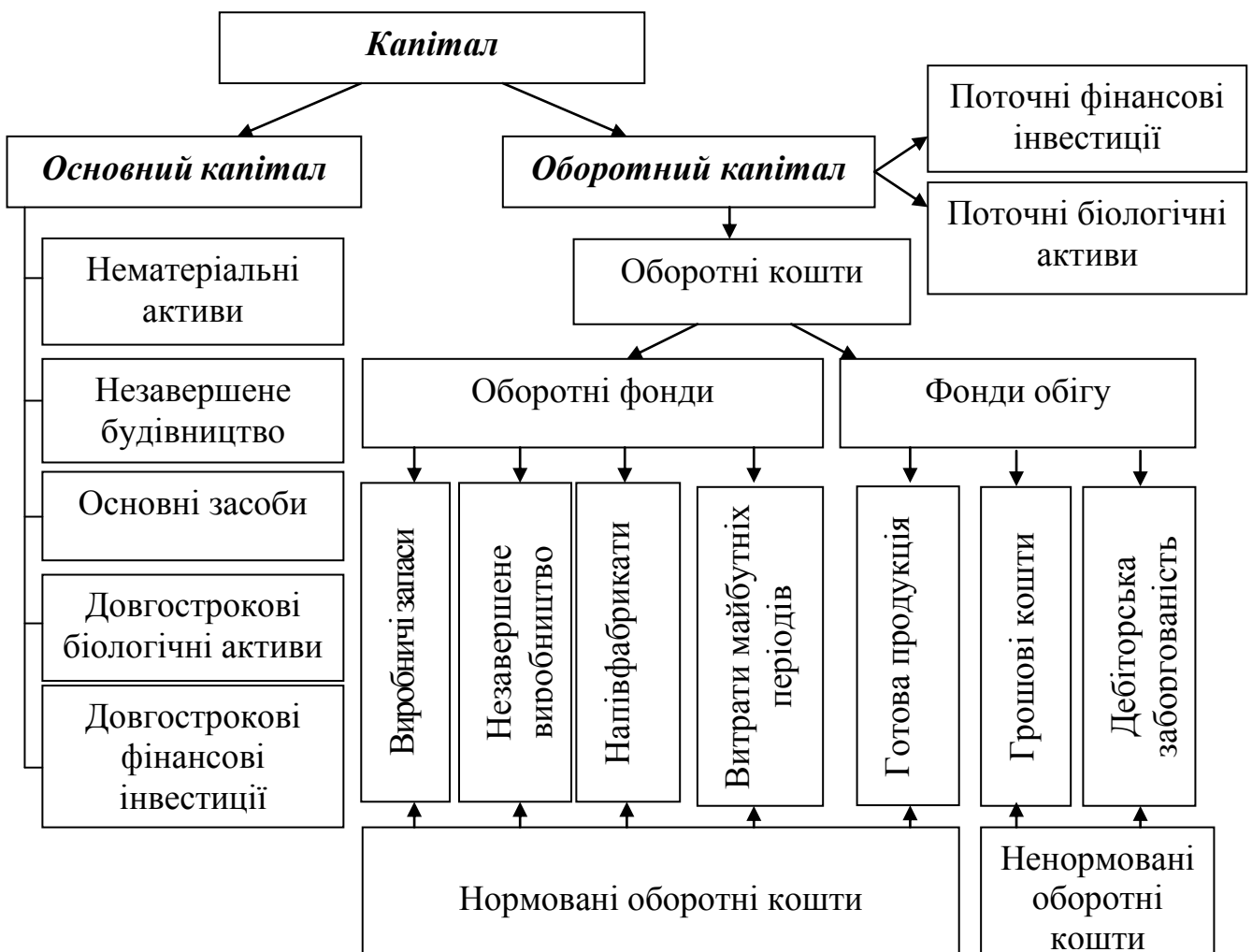

Рисунок 3.1 – Капітал підприємства

Основний капітал – це частина майна підприємства, яка складається з вартості засобів праці та обертається протягом декількох періодів виробництва. Це майно, строк використання якого більше 1-го року.

Оборотний капітал – це частина майна підприємства, яка витрачається на придбання на ринку предметів праці й оплату праці робочої сили. Це майно, строк використання якого менше 1-го року.

3.2. Поняття та класифікація основних засобів

Найбільшу частку у структурі основного капіталу підприємства займають основні засоби.

Основні засоби – це частина майна підприємства, яка використовується протягом тривалого часу (більше 1-го року), при цьому не змінює своєї натуральної форми, розмірів та властивостей і переносить свою вартість на вартість готової продукції частинами, в міру спрацювання.

У практиці господарювання для правильного обліку, ефективного використання та планування відтворення основних засобів важливе значення має їх *класифікація*.

1. За функціональним призначенням розрізняють:

➤ *виробничі основні засоби* – це ті основні засоби, які беруть участь у виробничому процесі або сприяють його здійсненню (усі засоби, без яких неможливо виготовляти продукцію) – обладнання, будівля виробничого цеху тощо;

➤ *невиробничі основні засоби* – це ті основні засоби, які не беруть участі у виробничому процесі та призначені для задоволення побутових, комунальних та соціальних потреб працівників підприємства (їдальні, медичні пункти, гуртожитки тощо).

2. За участю у виробничому процесі виробничі основні засоби поділяють на:

➤ *активні* – ті основні виробничі засоби, що безпосередньо беруть участь у виробничому процесі (обладнання, машини, транспортні засоби);

➤ *пасивні* – ті основні виробничі засоби, які не беруть безпосередньої участі у виробничому процесі, але створюють умови для його здійснення (будівлі, споруди, передавальні пристрої).

3. За ступенем однорідності та призначення розрізняють:

➤ *будівлі* – виробничі корпуси та будинки;

➤ *споруди* – шахти, водонапірні башти, під'їзні дороги, котельні, очисні споруди тощо. Ця група основних засобів створює умови для виробництва;

➤ *передавальні пристрої* – лінії електропередачі, тепломережі, трубопроводи тощо;

➤ *машини та обладнання*;

➤ *транспортні засоби*;

➤ *інструмент* – різні інструменти, призначені для обробки сировини, матеріалів, напівфабрикатів (електродрилі тощо), різні пристосування для пересування матеріалів під час їх обробки;

➤ *інвентар* – (столи, чани, бочки, оргтехніка тощо);

➤ *інші основні засоби* (залежно від специфіки підприємства).

Структура основних засобів у різних галузях народного господарства суттєво відрізняється. Так, в електроенергетиці більшу частку становлять передавальні пристрої (32%) та силові машини (машини-генератори, що виготовляють електроенергію) та обладнання (33%); у легкій промисловості на будівлі припадає 42-60% вартості основних засобів.

4. За використанням основні засоби поділяють на:

➤ *діючі*;

➤ *недіючі* – не використовуються у даний час у зв'язку з тимчасовою консервацією підприємства або окремих цехів;

➤ *запасні* – знаходяться у резерві та призначені для заміни основних засобів, що вибули або ремонтуються.

5. За належністю основні засоби поділяють на:

➤ *власні основні засоби*;

➤ *орендовані основні засоби* (орендуються підприємством на умовах договорів оренди).

6. З метою бухгалтерського обліку розрізняють:

➤ *основні засоби;*

➤ *інші необоротні матеріальні активи* (бібліотечні фонди, природні ресурси, інвентарна тара, предмети прокату тощо).

3.3. Знос та відтворення основних засобів, поняття та особливості нарахування амортизації

Внаслідок тривалого використання основні засоби підприємства зношуються. Щоб об'єктивно зрозуміти, в якому стані вони знаходяться, необхідно враховувати їх фізичний та моральний знос.

Фізичний знос характеризується поступовою втратою основними засобами своєї споживчої вартості (погіршення первісних техніко-економічних та соціальних характеристик – поломки, руйнування будівель, тобто втрата властивостей під впливом різних обставин). На розміри фізичного зносу можуть впливати: ступінь завантаження обладнання, особливості технологічного процесу, якість технічного догляду та ремонтного обслуговування, рівень кваліфікації працівників тощо.

Моральний знос являє собою передчасне старіння (раніше закінчення строку фізичної служби), знецінення основних засобів. Основними факторами, що зумовлюють моральний знос, є зростання продуктивності праці та темпи науково-технічного прогресу (поява досконаліших зразків обладнання, нові технології).

Усунути фізичний або моральний знос основних засобів можливо, застосовуючи різні форми їх відтворення. Між окремими видами зносу основних засобів та формами їх відтворення існує певний взаємозв'язок (рис. 3.2).

Безперервний виробничий процес потребує постійного відтворення фізично спрацьованих і технічно застарілих основних засобів. Необхідною

умовою їхнього відновлення є поступове відшкодування вартості основних засобів, яке здійснюється через амортизаційні відрахування (амортизацію).

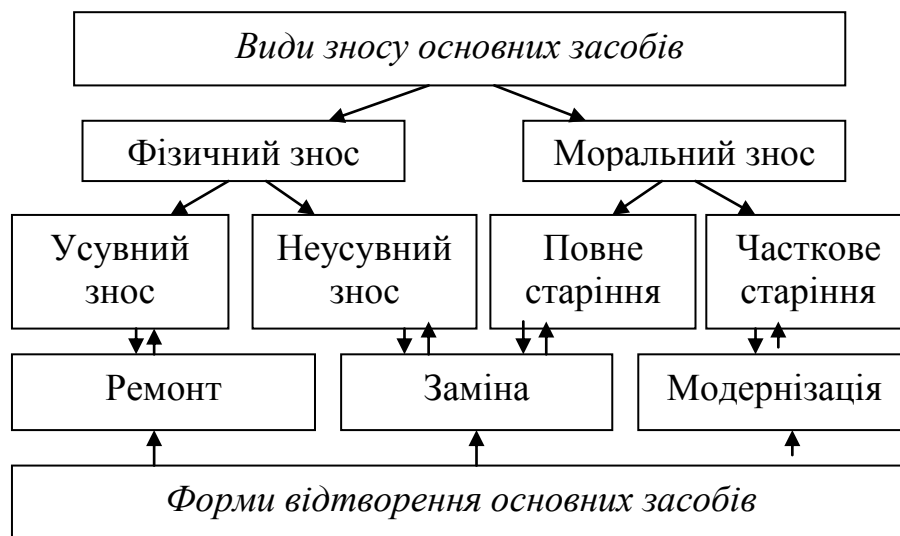

Рисунок 3.2 – Взаємозв’язок видів зносу та форм відтворення основних засобів

Амортизація – це процес перенесення вартості основних засобів на вартість готової продукції з метою їх повного відновлення.

Протягом усього терміну використання основних засобів, який встановлюється підприємством самостійно, джерелом амортизаційних відрахувань є дохід підприємства від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг).

Особливості нарахування амортизації

- Амортизацію нараховують на усі основні засоби, крім земельних ділянок та природних ресурсів;
- амортизацію починають нараховувати з місяця, наступного за місяцем, в якому об’єкт основних засобів став придатним для корисного використання;
- амортизацію припиняють нараховувати з місяця, наступного за місяцем вибуття об’єкта основних засобів, переведення його на реконструкцію, модернізацію, добудову, дообладнання чи консервацію;

➤ нарахування амортизації здійснюється щомісячно за кожним об'єктом основних засобів впродовж строку його корисного використання (експлуатації);

➤ амортизація основних засобів проводиться до досягнення залишкової вартості об'єктом його ліквідаційної вартості;

➤ метод амортизації підприємство обирає самостійно з урахуванням очікуваного способу отримання економічних вигід від його використання.

3.4. Оцінка основних засобів

Для характеристики наявності, стану та руху основних засобів на підприємстві здійснюють їх облік як у натуральних, так і у вартісних показниках.

Облік основних засобів у *натуральних показниках* (розмір площі, кількість одиниць обладнання, потужність обладнання тощо) необхідний для визначення кількості та складу основних засобів, обчислення виробничої потужності, удосконалення складу основних засобів тощо.

Під *оцінкою основних засобів* розуміють грошове вираження їхньої вартості. *Вартісна оцінка* основних засобів необхідна для визначення загального їх обсягу, розрахунку амортизаційних відрахувань, розрахунку економічних показників господарської діяльності підприємства.

Існує декілька видів вартісної оцінки основних засобів, залежно від чого розрізняють наступні *види вартості*:

- первісна;
- залишкова;
- справедлива;
- переоцінена;
- ліквідаційна;
- вартість, яка амортизується.

Первісна вартість (ПВ) основних засобів формується з фактичних витрат на їх придбання, спорудження або виготовлення, включаючи витрати на

доставку, монтаж та запуск у дію, витрати зі страхування ризиків доставки, витрати на комісійні посередникам, реєстраційні збори, державне мито, суми ввізного мита тощо.

Приклад

Підприємство придбало нову технологічну лінію у зарубіжного партнера вартістю 18400 тис. грн. Витрати на її транспортування і монтаж становитимуть 10 % вартості імпортової техніки. Витрати, пов'язані з її оформленням на митниці та сплатою мита – 4 тис. грн., витрати на страхування доставки – 1 тис. гривень. Визначити первісну вартість технологічної лінії підприємства.

Витрати на доставку = $18400 \times 0,1 = 1840$ тис. грн.

ПВ = $18400 + 1840 + 4 + 1 = 20245$ тис. грн.

Залишкова вартість (ЗВ) – це вартість основних засобів, ще не перенесена на вартість готової продукції. Визначається як різниця між первісною вартістю та нарахованою амортизацією (сумою зносу) за всі попередні періоди експлуатації основних засобів. Її ще називають балансовою вартістю.

Справедлива вартість (СВ) – це ринкова вартість основних засобів, визначена шляхом експертної оцінки, яку здійснюють професійні оцінювачі. Вона визначається як сума грошових коштів, за якою основні засоби можуть бути обміняні або отримані в операції між незалежними, поінформованими та зацікавленими сторонами.

Якщо на дату складання балансу залишкова вартість основних засобів відрізняється від їх справедливої вартості більше як на 10 %, тоді здійснюється переоцінка (дооцінка або уцінка) залишкової вартості основних засобів. Після переоцінки вартість основних засобів називається *переоціненою*.

Ліквідаційна вартість (ЛВ) – це сума коштів, яку підприємство очікує отримати при ліквідації основних засобів після закінчення терміну їх експлуатації, за вирахуванням витрат, пов'язаних з їх ліквідацією.

Вартість, яка амортизується (AB) – це різниця між первісною (або переоціненою) та ліквідаційною вартістю основних засобів:

$$AB = ПВ - ЛВ \quad (3.1)$$

Для забезпечення нормального відтворення основних засобів достатньо відшкодувати лише вартість, яка амортизується.

3.5. Методи нарахування амортизації

У практиці господарювання підприємства відповідно до Податкового кодексу України та П(С)БО-7 «Основні засоби» може бути застосований один з п'яти методів нарахування амортизації: прямолінійний; метод зменшення залишкової вартості; метод прискороного зменшення залишкової вартості; кумулятивний метод; виробничий метод.

За *прямолінійним методом* річна сума амортизації визначається шляхом ділення вартості, яка амортизується (*AB*) на строк корисного використання об'єкта основних засобів (*T*):

$$A_{\text{річна}} = \frac{AB}{T} \quad (3.2)$$

Використання прямолінійного методу передбачає, що протягом усього терміну використання об'єкта основних засобів сума амортизаційних відрахувань буде однаковою (рівномірною).

За *методом зменшення залишкової вартості* річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта основних засобів на початок звітного року (або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації) та річної норми амортизації (N_a):

$$A_{\text{річна}} = ЗВ \times \frac{N_a}{100} \quad (3.3)$$

$$N_a = \left(1 - \sqrt[T]{\frac{ЛВ}{ПВ}}\right) \times 100 \quad (3.4)$$

Норма амортизації – це відношення щорічного розміру амортизаційних відрахувань до їх залишкової вартості, виражене у відсотках.

При використанні методу зменшення залишкової вартості передбачається обов'язкова наявність ліквідаційної вартості.

За методом *прискореного зменшення залишкової вартості* річна сума амортизації визначається як добуток залишкової вартості об'єкта основних засобів на початок звітного року (або первісної вартості на дату початку нарахування амортизації) та річної норми амортизації, яка обчислюється відповідно до строку корисного використання об'єкта основних засобів і подвоюється:

$$A_{\text{річна}} = 3B \times \frac{2 \times N_a}{100} \quad (3.5)$$

$$N_a = \frac{100}{T} \quad (3.6)$$

При нарахуванні амортизації за допомогою методу прискореного зменшення залишкової вартості ліквідаційна вартість основних засобів не враховується. Розмір амортизаційних відрахувань останнього року обмежений сумою, необхідною для зменшення залишкової вартості до рівня ліквідаційної вартості:

$$A_{\text{останнього року}} = AB - HA, \quad (3.7)$$

де *HA* – накопичена амортизація (сума зносу за попередні роки корисного використання об'єкта основних засобів), гривень.

Метод прискореного зменшення залишкової вартості застосовується лише при нарахуванні амортизації машин, обладнання і транспортних засобів.

За *кумулятивним методом* річна сума амортизації визначається як добуток вартості, яка амортизується та кумулятивного коефіцієнта ($K_{\text{кум}}$):

$$A_{\text{річна}} = AB \times K_{\text{кум}} \quad (3.8)$$

$$K_{\text{кум}} = \frac{T - i + 1}{\sum i}, \quad (3.9)$$

де *i* – рік корисного використання об'єкта основних засобів;

$T - i + 1$ – кількість років, що залишаються до кінця строку корисного використання об'єкта основних засобів;

$\sum i$ – сума числа років його корисного використання.

Методи зменшення залишкової вартості, прискореного зменшення залишкової вартості та кумулятивний відносяться до прискорених методів, використання яких дає змогу швидшими темпами відшкодувати знос основних засобів. Їх застосування виправдане, якщо підприємству вистачить суми доходу, щоб повернути кошти, вкладені в основні засоби.

З застосуванням прямолінійного та прискорених методів нарахування амортизації розраховуються річні суми амортизації. Розмір амортизаційних відрахувань за місяць визначається шляхом ділення річної суми амортизації на 12.

Виробничий метод базується на припущенні, що об'єкт основних засобів амортизується тільки під час його експлуатації. Місячна сума амортизації за цим методом визначається як добуток фактичного місячного обсягу виготовленої продукції (в натуральних одиницях) ($B_{міс}^{факт}$) та виробничої ставки амортизації ($H_{в.а.}$):

$$A_{міс} = B_{міс}^{факт} \times H_{в.а.} \quad (3.10)$$

$$H_{в.а.} = \frac{AB}{B_{очік}}, \quad (3.11)$$

де $B_{очік}$ – загальний обсяг продукції, який підприємство очікує виробити з використанням об'єкта основних засобів за весь строк його корисного використання, у натуральних одиницях.

Приклад

Підприємство придбало обладнання на суму 4800 грн. Витрати на його транспортування і монтаж склали 200 грн. Ліквідаційна вартість – 500 грн. Строк корисного використання – 5 років. Очікується, що за весь строк корисного використання обладнання підприємство виготовить 24000 одиниць

продукції: 1-й рік – 4000 од.; 2-й рік – 5000 од.; 3-й рік – 6000 од.; 4-й рік – 5000 од.; 5-й рік – 4000 од. Розрахувати щорічну суму амортизаційних відрахувань з використанням методів: прямолінійного; зменшення залишкової вартості; прискореного зменшення залишкової вартості; кумулятивного; виробничого.

Рішення

Для розрахунку річних сум амортизації необхідно визначити величину вартості, яка амортизується (формула (3.1)):

$PВ = \text{Вартість обладнання} + \text{Витрати на транспортування і монтаж}$

$$PВ = 4800 + 200 = 5000 \text{ грн.}$$

$$АВ = 5000 - 500 = 4500 \text{ грн.}$$

1. Прямолінійний метод (формула (3.2)):

$$A_{\text{річна}} = \frac{4500}{5} = 900 \text{ грн.}$$

2. Метод зменшення залишкової вартості (формули (3.4) і (3.3)):

$$N_a = \left(1 - \sqrt[5]{\frac{500}{5000}}\right) \times 100 = 36,9 \%$$

$$A_{1 \text{ року}} = 5000 \times 36,9 / 100 = 1845,2 \text{ грн.}$$

$$A_{2 \text{ року}} = (5000 - 1845,2) \times 0,369 = 1164,3 \text{ грн.}$$

$$A_{3 \text{ року}} = (5000 - 1845,2 - 1164,3) \times 0,369 = 734,6 \text{ грн.}$$

$$A_{4 \text{ року}} = (5000 - 1845,2 - 1164,3 - 734,6) \times 0,369 = 463,5 \text{ грн.}$$

$$A_{5 \text{ року}} = (5000 - 1845,2 - 1164,3 - 734,6 - 463,5) \times 0,369 = 292,4 \text{ грн.}$$

Перевірка: $\sum A_i = АВ$

$$\sum A_i = 1845,2 + 1164,3 + 734,6 + 463,5 + 292,4 = 4500 \text{ грн.}$$

3. Метод прискореного зменшення залишкової вартості (формули (3.6) і (3.5)):

$$N_a = \frac{100}{5} = 20\%$$

$$A_{1 \text{ року}} = 5000 \times 2 \times 20 / 100 = 2000 \text{ грн.}$$

$$A_{2 \text{ року}} = (5000 - 2000) \times 0,4 = 1200 \text{ грн.}$$

$$A_{3 \text{ року}} = (5000 - 2000 - 1200) \times 0,4 = 720 \text{ грн.}$$

$$A_{4 \text{ року}} = (5000 - 2000 - 1200 - 720) \times 0,4 = 432 \text{ грн.}$$

A останнього року розраховується за формулою (3.7):

$$A_{5 \text{ року}} = 4500 - (2000 + 1200 + 720 + 432) = 148 \text{ грн.}$$

Перевірка: $\sum A_i = 2000 + 1200 + 720 + 432 + 148 = 4500$ грн.

4. Кумулятивний метод (формули (3.9) і (3.8)):

$$K_{\text{кум}}^{1 \text{ року}} = \frac{5-1+1}{1+2+3+4+5} = \frac{5}{15}; \quad A_{1 \text{ року}} = 4500 \times \frac{5}{15} = 1500 \text{ грн.}$$

$$K_{\text{кум}}^{2 \text{ року}} = \frac{5-2+1}{1+2+3+4+5} = \frac{4}{15}; \quad A_{2 \text{ року}} = 4500 \times \frac{4}{15} = 1200 \text{ грн.}$$

$$K_{\text{кум}}^{3 \text{ року}} = \frac{5-3+1}{1+2+3+4+5} = \frac{3}{15}; \quad A_{3 \text{ року}} = 4500 \times \frac{3}{15} = 900 \text{ грн.}$$

$$K_{\text{кум}}^{4 \text{ року}} = \frac{5-4+1}{1+2+3+4+5} = \frac{2}{15}; \quad A_{4 \text{ року}} = 4500 \times \frac{2}{15} = 600 \text{ грн.}$$

$$K_{\text{кум}}^{5 \text{ року}} = \frac{5-5+1}{1+2+3+4+5} = \frac{1}{15}; \quad A_{5 \text{ року}} = 4500 \times \frac{1}{15} = 300 \text{ грн.}$$

Перевірка: $\sum A_i = 1500 + 1200 + 900 + 600 + 300 = 4500$ грн.

5. Виробничий метод (формули (3.11) і (3.10)):

$$H_{\text{в.а.}} = \frac{4500}{24000} = 0,1875 \text{ грн./од.}$$

$$A_{1 \text{ року}} = 4000 \times 0,1875 = 750 \text{ грн.}$$

$$A_{2 \text{ року}} = 5000 \times 0,1875 = 937,5 \text{ грн.}$$

$$A_3 \text{ року} = 6000 \times 0,1875 = 1125 \text{ грн.}$$

$$A_4 \text{ року} = 5000 \times 0,1875 = 937,5 \text{ грн.}$$

$$A_5 \text{ року} = 4000 \times 0,1875 = 750 \text{ грн.}$$

$$\text{Перевірка: } \sum A_i = 750 + 937,5 + 1125 + 937,5 + 750 = 4500 \text{ грн.}$$

3.6. Оцінка ефективності використання основних засобів підприємства

Покращення використання основних засобів впливає на підвищення ефективності виробництва через збільшення обсягів випуску продукції, зростання продуктивності праці, зниження собівартості продукції, економію капітальних вкладень та підвищення прибутковості підприємства.

Для характеристики ефективності використання основних засобів використовують ряд загальних показників, які залежать від багатьох техніко-організаційних та економічних факторів і виражають кінцевий результат використання основних засобів. Серед них найпоширенішими у практиці є фондоддача і фондомісткість.

Фондоддача – характеризує, яка частка обсягу випущеної підприємством продукції припадає на 1 гривню середньорічної вартості його основних засобів:

$$\Phi B = \frac{B}{\overline{OZ}}, \quad (3.12)$$

де B – обсяг виготовленої продукції за звітний період, грн.;

\overline{OZ} – середньорічна вартість основних засобів, грн.:

$$\overline{OZ} = OZ_{n.p.} + \frac{OZ_{вв} \times n_1}{12} - \frac{OZ_{вив} \times n_2}{12}, \quad (3.13)$$

де $OZ_{n.p.}$ – вартість основних засобів підприємства на початок звітнього року, грн.;

$OZ_{вв}$, $OZ_{вив}$ – вартість введених в експлуатацію та виведених з експлуатації основних засобів відповідно, грн.;

n_1 – кількість повних місяців з моменту введення нових основних засобів до кінця року;

n_2 – кількість повних місяців з моменту виведення спрацьованих основних засобів до кінця року.

Якщо невідомі конкретні місяці введення (виведення) основних засобів, використовується наступна формула розрахунку середньорічної вартості основних засобів:

$$\overline{OЗ} = \frac{OЗ_{n.p.} + OЗ_{к.p.}}{2}, \quad (3.14)$$

де $OЗ_{к.p.}$ – вартість основних засобів підприємства на кінець звітного року, гривень:

$$OЗ_{к.p.} = OЗ_{n.p.} + OЗ_{вв} - OЗ_{вив} \quad (3.15)$$

Показник фондівдачі відображає ту кількість продукції, яка виробляється з однієї гривні вартості основних виробничих засобів. Він показує загальну віддачу від використання кожної гривні, витраченої на основні виробничі засоби, тобто ефективність вкладення коштів у основні засоби. Чим вище показник фондівдачі, тим ефективніше використовуються основні виробничі засоби.

Фондомісткість (ФМ) – показник, обернений до фондівдачі. Характеризує, яка частина середньорічної вартості основних засобів припадає на 1 гривню випущеної продукції:

$$ФМ = \frac{\overline{OЗ}}{B} \quad (3.16)$$

За нормальних умов при збільшенні фондівдачі фондомісткість має тенденцію до зменшення.

Протягом звітного року вартість основних засобів може відрізнитися за рахунок того, що підприємство може вводити в експлуатацію нові та виводити застарілі або спрацьовані основні засоби. Рух основних засобів можливо охарактеризувати за допомогою коефіцієнтів оновлення та вибуття.

Коефіцієнт оновлення основних засобів ($K_{он}$) – характеризує ступінь оновлення основних засобів підприємства, тобто частку нових основних засобів підприємства у їх вартості на кінець року й обчислюється за формулою:

$$K_{он} = \frac{OЗ_{ев}}{OЗ_{к.р.}} \quad (3.17)$$

Коефіцієнт вибуття основних засобів ($K_{виб}$) – характеризує інтенсивність вибуття основних засобів підприємства протягом звітнього року й обчислюється за формулою:

$$K_{виб} = \frac{OЗ_{вие}}{OЗ_{н.р.}} \quad (3.18)$$

Коефіцієнти оновлення та вибуття використовуються для оцінки та аналізу процесу відтворення основних засобів підприємства.

Приклад

У базовому році на підприємстві було випущено продукції на суму 30 млн. грн. Фондовіддача базового року дорівнює 5,3.

У звітному році випуск продукції збільшений на 6%. Вартість виробничих основних засобів на початок звітнього року склала 4,0 млн. грн. З 20.06 на підприємстві було введено в експлуатацію нове обладнання вартістю 0,3 млн. грн. З 01.09 з експлуатації було виведено основних засобів на суму 0,2 млн. грн.

За наведеними вище даними необхідно:

- 1) розрахувати показники фондовіддачі та фондомісткості звітнього року і порівняти їх значення з відповідними показниками базового року;
- 2) розрахувати коефіцієнти оновлення і вибуття основних засобів.

За результатами розрахунків зробити висновки.

Рішення

1) Для розрахунку показника фондовіддачі звітнього року використаємо формулу (3.12). Але для цього спочатку необхідно розрахувати вартість випущеної продукції у звітньому році і середньорічну вартість основних засобів.

Для розрахунку випуску продукції звітнього року ($B_{зв}$) необхідно збільшити випуск продукції базового року ($B_{баз}$) на 6% ($\% \Delta B$):

$$B_{зв} = B_{баз} \times \frac{100 + \% \Delta B}{100} \quad (3.19)$$

$$B_{зв} = 30 \times \frac{100 + 6}{100} = 30 \times 1,06 = 31,8 \text{ млн. грн.}$$

Для розрахунку середньорічної вартості основних засобів використаємо формулу (3.13). При цьому, при розрахунку кількості повних місяців з моменту введення (виведення) основних засобів до кінця року необхідно враховувати наступне: якщо основні засоби введені (виведені) з 1 числа місяця, цей місяць враховується як повний місяць роботи нових (або відсутності виведених) основних засобів. Якщо основні засоби введені (виведені) 2 і кожного наступного числа місяця, цей місяць не враховується як повний при розрахунках. Першим повним місяцем роботи нових (або відсутності виведених) основних засобів вважається наступний після дати їх введення (виведення).

$$\overline{OЗ} = 4,0 + \frac{0,3 \times 6}{12} - \frac{0,2 \times 4}{12} = 4,08 \text{ млн. грн.}$$

$$\Phi B_{зв} = \frac{31,8}{4,08} = 7,79$$

Фондомісткість звітнього року визначимо за формулою (3.16):

$$\Phi M_{зв} = \frac{4,08}{31,8} = 0,13$$

Для порівняння значень показників фондovіддачі і фондovісткості звітнього і базового років використаємо темпи зростання показників:

$$\Delta \Phi B = \frac{\Phi B_{зв}}{\Phi B_{баз}} \times 100 - 100$$

$$\Delta \Phi B = \frac{7,79}{5,3} \times 100 - 100 = 46,98\%$$

Для порівняння значень показників фондovісткості спочатку визначимо фондovісткість базового року. Оскільки фондovісткість є показником,

оберненим до показника фондівдачі, тоді для його розрахунку необхідно одиницю поділити на значення показника фондівдачі (значення базового року за умовою):

$$\Phi M_{\text{баз}} = \frac{1}{5,3} = 0,19$$

$$\Delta \Phi M = \frac{\Phi M_{\text{зв}}}{\Phi M_{\text{баз}}} \times 100 - 100$$

$$\Delta \Phi M = \frac{0,13}{0,19} \times 100 - 100 = -31,58\%$$

Отже, у звітному році значення показника фондівдачі збільшилось на 46,98%, а фондомісткості зменшилось на 31,58%. У звітному році на 1 гривню середньорічної вартості основних засобів припадає 7,79 грн. випущеної продукції, що на 2,49 грн. більше, ніж у базовому році ($7,79 - 5,3 = 2,49$). Відповідно, в 1 гривні випущеної продукції 13 копійок становить вартість основних засобів у звітному році, що на 6 копійок менше, ніж у базовому році ($0,13 - 0,19 = -0,06$). Такі зміни свідчать про більш ефективне використання основних засобів підприємства у звітному році.

2) Для розрахунку коефіцієнтів оновлення та вибуття основних засобів використаємо відповідно формули (3.17) і (3.18). Для розрахунку коефіцієнта оновлення необхідно спочатку визначити вартість основних засобів на кінець року за формулою (3.15):

$$OZ_{\text{к.р.}} = 4,0 + 0,3 - 0,2 = 4,1 \text{ млн. грн.}$$

$$K_{\text{он}} = \frac{0,3}{4,1} = 0,073$$

$$K_{\text{виб}} = \frac{0,2}{4,0} = 0,05$$

У вартості основних засобів на кінець року 7,3% становлять нові основні засоби. Вибуло основних засобів 5% порівняно з їх вартістю на початок року. За умови, якщо темпи руху основних засобів не будуть змінюватися ($K_{\text{он}} > K_{\text{виб}}$), їх повне оновлення відбудеться через майже 14 років ($100 / 7,3 = 13,7$).

3.7. Сутність виробничої потужності та чинники, що визначають її рівень

Виробнича потужність – це максимально можливий обсяг випуску продукції заданого асортименту належної якості у визначеному періоді (змiна, доба, місяць, рік) за умов повного завантаження виробничого обладнання і виробничих площ.

При обмеженій номенклатурі виробів виробнича потужність визначається у натуральних одиницях, при широкому асортименті – у вартісному виразі.

Виробнича потужність підприємства визначається за всією номенклатурою продукції за показниками потужності провідних цехів основного виробництва. Потужність провідних цехів основного виробництва визначається за показниками провідних виробничих дільниць. Потужність останніх – за даними пропускної здатності провідних груп обладнання.

Отже, виробнича потужність підприємства визначається за потужністю провідних підрозділів (цехів, дільниць, груп устаткування) з урахуванням заходів щодо ліквідації «вузьких місць».

Провідний підрозділ – це такий підрозділ, у якому виконуються основні технологічні операції по виготовленню продукції, де витрачається найбільша частка сукупної живої праці і зосереджена значна частина основних виробничих фондів даного підрозділу.

Під «вузьким місцем» розуміється невідповідність потужностей окремих цехів, дільниць, груп устаткування потужностям відповідних підрозділів, де встановлена потужність усього підприємства, цеху.

Для визначення виробничої потужності групи устаткування використовують наступну формулу:

$$ВП_i = N_i \times m_i \times \Phi_i^{nl}, \quad (3.20)$$

де $ВП_i$ – виробнича потужність i -тої групи устаткування, од.;

N_i – продуктивність i -того виду устаткування за одиницю часу (од./год.);

m_i – кількість одиниць i -того виду устаткування;

Φ_i^{nl} – плановий (корисний) фонд робочого часу одиниці i -того виду устаткування, год.

При обчисленні виробничої потужності розрізняють календарний, номінальний (режимний) та ефективний (корисний) фонд робочого часу.

Календарний фонд робочого часу – застосовується при визначенні виробничої потужності підприємств із безперервним процесом виробництва як добуток кількості календарних днів у плановому періоді, тривалості зміни і кількості змін.

Номінальний (режимний) фонд робочого часу підприємства визначається режимом роботи підприємства:

$$\Phi_{ном} = D_{роб} \times T_{зм} \times n, \quad (3.21)$$

де $D_{роб}$ – кількість робочих днів у році;

$T_{зм}$ – фактична тривалість робочої зміни, год.;

n – кількість змін роботи обладнання.

Плановий (корисний) фонд робочого часу i -того виду устаткування розраховується за формулою:

$$\Phi_i^{nl} = \Phi_{ном} - \Phi_{обсл\ i}, \quad (3.22)$$

де $\Phi_{ном}$ – номінальний (режимний) фонд робочого часу, год.;

$\Phi_{обсл\ i}$ – час виконання планово-попереджувальних ремонтних робіт i -того виду устаткування, год.

Виробнича потужність провідного підрозділу визначається за мінімальним значенням потужності провідної групи устаткування.

Коефіцієнт використання виробничої потужності визначається за формулою:

$$K_{ВП} = \frac{B}{ВП}, \quad (3.23)$$

де B – річний випуск продукції, од. (або у вартісному вимірі);

$ВП$ – виробнича потужність, од. (або у вартісному вимірі).

На рівень виробничої потужності підприємства впливають такі чинники:

- кількість та склад встановленого обладнання (устаткування), розміри виробничих площ;
- режим роботи підприємства;
- продуктивність обладнання (устаткування);
- номенклатура, асортимент та якість продукції;
- структура основних засобів;
- застосування прогресивних норм продуктивності та використання обладнання;
- кваліфікаційний рівень робітників.

3.8. Планування ефективності капітальних вкладень підприємства у основні засоби

З метою забезпечення розширеного відтворення основних засобів на якісно новій техніко-технологічній основі підприємство може здійснювати вкладення коштів у основні засоби, які називаються *реальними інвестиціями* або *капітальними вкладеннями*.

Залежно від класифікаційних ознак та напрямів використання, розрізняють такі види *структури капітальних вкладень*:

- *галузева структура* – характеризує розподіл капіталовкладень за видами промислового виробництва;
- *територіальна структура* – співвідношення розподілу капіталовкладень за економічними районами та областями країни;
- *технологічна структура* – співвідношення між основними складовими частинами капіталовкладень: затратами на будівельно-монтажні роботи; вартістю обладнання, машин і механізмів; іншими капітальними витратами;
- *відтворювальна структура* – співвідношення довгострокових витрат на нове будівництво, розширене відтворення, реконструкцію, технічне переоснащення, підтримання потужностей діючого підприємства (форми відтворення основних засобів):

– *нове будівництво* – спорудження на нових майданчиках об'єктів основного, допоміжного і невиробничого призначення новостворюваних підприємств, філіалів та окремих виробництв, що здійснюються з метою створення нової виробничої потужності і які після введення в експлуатацію знаходитимуться на самотійному балансі;

– *розширення діючих підприємств* – будівництво додаткових виробництв на діючому підприємстві, а також будівництво нових і розширення існуючих окремих виробничих цехів та об'єктів основних засобів на території діючих підприємств та прилеглих до них майданчиків. Розширенням є також будівництво філій та виробництв, які після введення в експлуатацію не будуть знаходитись на самотійному балансі;

– *реконструкція діючих підприємств* – перебудова існуючих цехів та об'єктів основних засобів, пов'язана з удосконаленням виробництва і підвищенням його техніко-економічного рівня на основі досягнень науки і техніки;

– *технічне переоснащення діючих підприємств* – комплекс заходів з підвищення техніко-економічного рівня окремих виробництв, цехів і ділянок на основі впровадження передової техніки і технології, механізації та автоматизації виробництва, модернізації та заміни застарілого і фізично зношеного устаткування новим, більш продуктивним;

– *підтримання потужностей діючого підприємства* – відновлення основних засобів, що вибувають в процесі виробничої діяльності;

➤ *структура капіталовкладень за формами власності* – співвідношення державних інвестицій та приватного капіталу в загальному їх обсязі.

Методика визначення економічної ефективності капітальних вкладень

Економічну ефективність капітальних вкладень розраховують у декілька етапів:

I. На першому етапі розраховують економію від впровадження заходу (наприклад, технічного переозброєння цеху – заміни обладнання на більш продуктивне). Основними джерелами економії є:

- зменшення витрат на заробітну плату;
- економія матеріалів;
- зменшення умовно-постійних витрат (не залежать від кількості виготовленої продукції (адміністративно-управлінські витрати, оренда приміщень, утримання й експлуатація будівель та споруд загальногосподарського призначення та ін.).

1) Впровадження заходів щодо технічного переозброєння цеху призводить до скорочення витрат часу на виготовлення одиниці продукції, а отже, до *економії по заробітній платі основних робітників*.

Дану економію можна розрахувати за формулою:

$$Ez/n = (\rho_1 - \rho_2) \times \left(1 + \frac{D}{100}\right) \times \left(1 + \frac{H}{100}\right) \times B_2, \quad (3.24)$$

де ρ_1, ρ_2 – відрядна розцінка за виконання операції або сумарна відрядна розцінка по групі операцій до і після впровадження заходів відповідно, грн.;

D – додаткова заробітна плата, % від основної заробітної плати;

H – єдиний соціальний внесок, % від суми основної і додаткової заробітної плати;

B_2 – річний випуск продукції після впровадження заходів, од.

Відрядна розцінка розраховується за формулою:

$$\rho = \frac{T_{cm}^1 \times K_{map}^i \times N}{3600} \quad (3.25)$$

де T_{cm}^1 – тарифна ставка робітника 1-го розряду (плата за одиницю робочого часу робітника, як правило за годину праці), грн.;

K_{map}^i – тарифний коефіцієнт робітника i -того розряду;

N – витрати часу на виконання комплексу операцій (трудомісткість), сек.

2) *Економію за рахунок зменшення витрат матеріалів* визначають за формулою:

$$E_{mat} = (H_{mat}^1 \times C_{mat}^1 - H_{mat}^2 \times C_{mat}^2) \times B_2 \quad (3.26)$$

де H_{mat}^1, H_{mat}^2 – норми витрат матеріалів на одиницю продукції до та після впровадження заходів відповідно, нат. од.;

C_{mat}^1, C_{mat}^2 – ціна за одиницю матеріалів відповідно до та після впровадження заходів, грн.

3) *Економія за рахунок зменшення умовно-постійних витрат* внаслідок збільшення випуску продукції розраховується за формулою:

$$E_{y/n} = (y \times r - \frac{y \times r \times 100}{100 + \% \Delta B}) \times B_2, \quad (3.27)$$

де y – розмір умовно-постійних витрат на одиницю продукції, грн.;

r – питома вага витрат часу на певній виробничій дільниці, де впроваджуються заходи, в загальній трудомісткості виготовлення виробу;

$\% \Delta B$ – приріст (збільшення) обсягів виробництва внаслідок впровадження заходів, %:

$$\% \Delta B = \frac{B_2}{B_1} \times 100 - 100, \quad (3.28)$$

де B_1, B_2 – річний обсяг виробництва відповідно до та після впровадження заходів, нат. од.

Розрахунок економії умовно-постійних витрат виконується тільки у тому випадку, коли запровадження заходів супроводжується зростанням обсягу виробництва.

Сумарна економія на річний обсяг виробництва:

$$E_{sum} = E_{z/n} + E_{mat} + E_{y/n} \quad (3.29)$$

II. На другому етапі розраховують зміну експлуатаційних витрат, пов'язаних з утриманням обладнання:

- витрати на заробітну плату робітників-ремонтників;
- витрати на електроенергію;

- витрати на амортизацію;
 - витрати на запасні частини та мастильні матеріали.
- 1) *Витрати на заробітну плату ремонтників:*

$$B_{3/П}^{рем} = \frac{3/П_{рем} \times K_m \times K_{ум.од.} \times n}{H_{обсл}} \times \left(1 + \frac{H}{100}\right), \quad (3.30)$$

де $3/П_{рем}$ – середньорічна заробітна плата одного робітника-ремонтника, грн.;

K_m – кількість одиниць обладнання;

$K_{ум.од.}$ – коефіцієнт переводу обладнання в умовні одиниці;

n – кількість змін роботи обладнання;

$H_{обсл.}$ – норма (зона) обслуговування машин одним ремонтником, ум. од.

2) *Витрати на електроенергію* розраховують за формулою:

$$B_{ел.-ен.} = K_m \times П \times D_{роб} \times n \times T_{зм} \times C_{1квт/год} \times \frac{K_3}{\eta}, \quad (3.31)$$

де $П$ – потужність електродвигуна, кВт/год.;

$D_{роб}$ – кількість робочих днів у році;

$T_{зм}$ – тривалість робочої зміни, год.;

$C_{1квт/год}$ – тариф за 1 кВт/год. електроенергії, грн.;

K_3 – коефіцієнт завантаження обладнання у часі;

η – коефіцієнт корисної дії, який враховує втрати у трансформаторі, мережі, приймачі струму.

3) *Витрати на амортизацію обладнання:*

$$B_{ам} = K_m \times B_{од} \times \frac{N_a}{100}, \quad (3.32)$$

де $B_{од}$ – вартість одиниці обладнання, грн.;

N_a – річна норма амортизаційних відрахувань, %.

4) *Витрати на запчастини та мастильні матеріали* визначають за формулою:

$$B_{з/ч} = K_m \times B_{од} \times \frac{N_{з/ч}}{100}, \quad (3.33)$$

де $N_{з/ч}$ – норма відрахувань на запасні частини і мастильні матеріали, %.

Сумарні експлуатаційні витрати, пов'язані з утриманням обладнання, розраховують наступним чином:

$$B_{експл}^{сум} = B_{зп}^{рем} + B_{ел.-ен.} + B_{ам} + B_{з/ч} \quad (3.34)$$

Якщо нове обладнання впроваджують замість старого, тоді витрати розраховуються на обладнання, що виводиться та обладнання, що вводиться окремо. Далі зміна експлуатаційних витрат визначається за формулою:

$$\Delta B_{експл} = \left(\frac{B_{експл}^2}{B_2} - \frac{B_{експл}^1}{B_1} \right) \times B_2 \quad (3.35)$$

або

$$\Delta B_{експл} = B_{експл}^2 - B_{експл}^1 \times \frac{B_2}{B_1}, \quad (3.36)$$

де $B_{експл}^1$, $B_{експл}^2$ – експлуатаційні витрати до та після впровадження заходів відповідно, грн.

III. На третьому етапі визначають *економію від зниження собівартості продукції* за формулою:

$$\Delta C = E_{сум} \pm \Delta B_{експл} \quad (3.37)$$

Якщо витрати на експлуатацію та утримання обладнання при впровадженні нової техніки збільшуються, $\Delta B_{експл}$ необхідно використовувати у формулі зі знаком «-», якщо зменшуються, тоді «+».

IV. На четвертому етапі розраховують показники економічної ефективності заходів:

1) *Економія від зниження собівартості в розрахунку на одиницю продукції:*

$$\Delta C_{од} = \frac{\Delta C}{B_2} \quad (3.38)$$

2) *Зміна капітальних витрат з урахуванням запланованого випуску продукції:*

$$\Delta K = K_2 - K_1 \times \frac{B_2}{B_1}, \quad (3.39)$$

де K_1, K_2 – капітальні витрати відповідно до та після впровадження заходів, грн.

$$K = B_{od} \times K_m \quad (3.40)$$

3) *Річний економічний ефект:*

$$E_{річн} = \Delta C - E_n \times \Delta K, \quad (3.41)$$

де E_n – нормативний коефіцієнт економічної ефективності ($E_n = 0,2$).

4) *Зростання продуктивності праці:*

$$\Delta\Pi\Pi = \frac{N_1 - N_2}{N_2} \times 100 \quad (3.42)$$

або

$$\Delta\Pi\Pi = \frac{N_1}{N_2} \times 100 - 100 \quad (3.43)$$

5) *Коефіцієнт економічної ефективності капітальних витрат:*

$$K_{ef} = \frac{\Delta C}{\Delta K} \quad (3.44)$$

б) *Строк окупності капітальних витрат:*

$$T_{ок} = \frac{\Delta K}{\Delta C} = \frac{1}{K_{ef}} \quad (3.45)$$

Приклад

Визначити ефективність здійснення капітальних вкладень у технічне переоснащення виробничого цеху (вихідні дані для розрахунку наведені в табл. 3.1).

Рішення

I. На першому етапі розрахуємо економію від впровадження заходу (заміни обладнання на більш продуктивне).

Таблиця 3.1 – Вихідні дані для розрахунку ефективності здійснення капітальних вкладень у технічне переоснащення виробничого цеху

Показник	Значення показника	
	До впровадження	Після впровадження
1. Річний обсяг виробництва продукції, тис. од.	105	110
2. Витрати часу на виконання комплексу операцій, сек.	1810	1699
3. Тарифна ставка робітника 1 розряду, грн.	7,6	7,6
5. Тарифний коефіцієнт	2,06	2,06
6. Додаткова заробітна плата, %	35	35
7. Єдиний соціальний внесок, %	37,06	37,06
8. Норма витрат матеріалів на одиницю продукції, м	2,5	2,48
9. Ціна 1м матеріалів, грн.	60	60
10. Умовно-постійні витрати на одиницю продукції, грн.	9	-
11. Питома вага витрат часу на виготовлення виробу на певній ділянці виробництва у загальних витратах часу на одиницю продукції	0,85	0,85
12. Кількість одиниць обладнання	3	3
13. Вартість одиниці обладнання, грн.	6060	14000
14. Потужність електродвигуна, грн./1кВт/год.	0,5	0,38
15. Норма витрат на запасні частини та мастильні матеріали, %	3	3
16. Коефіцієнт переводу обладнання в умовні одиниці	1	1,5
17. Коефіцієнт завантаження обладнання у часі	0,7	0,75
18. Коефіцієнт корисної дії	0,85	0,85
19. Річна норма амортизації, %	20	20
20. Середньорічна заробітна плата робітника-ремонтника, грн.	27260	27260
21. Норма обслуговування обладнання одним робітником-ремонтником, у. о.	100	100
22. Тариф за 1кВт/год. електроенергії, грн.	1,12	1,12
23. Кількість робочих днів у році	240	240
24. Кількість робочих змін	2	2
25. Тривалість зміни	8	8
26. Нормативний коефіцієнт економічної ефективності	0,20	0,20

1) Економію по заробітній платі ($E_{z/n}$) визначимо за формулою (3.24). Для цього спочатку за формулою (3.25) визначимо відрядні розцінки за виконання комплексу операцій (збірка заготовок верху взуття) до₍₁₎ і після₍₂₎ впровадження заходу:

$$\rho_1 = \frac{7,6 \times 2,06 \times 1810}{3600} = 7,87 \text{ грн.}$$

$$\rho_2 = \frac{7,6 \times 2,06 \times 1699}{3600} = 7,39 \text{ грн.}$$

$$E_{з/н} = (7,87 - 7,39) \times \left(1 + \frac{35}{100}\right) \times \left(1 + \frac{37,06}{100}\right) \times 110 = 97,7 \text{ тис.грн.}$$

2) Економію за рахунок зменшення витрат матеріалів ($E_{\text{мат}}$) визначимо за формулою (3.26):

$$E_{\text{мат}} = (2,5 \times 60 - 2,48 \times 60) \times 110 = 132 \text{ тис.грн.}$$

3) Економія за рахунок зменшення умовно-постійних витрат ($E_{y/n}$) внаслідок збільшення випуску продукції розраховується за формулою (3.27). Для цього спочатку за формулою (3.28) розрахуємо відсоткове збільшення обсягів виробництва продукції внаслідок впровадження заходів ($\% \Delta B$):

$$\% \Delta B = \frac{110}{105} \times 100 - 100 = 4,76\%$$

$$E_{y/n} = \left(9 \times 0,85 - \frac{9 \times 0,85 \times 100}{100 + 4,76}\right) \times 110 = 38,24 \text{ тис.грн.}$$

Сумарну економію на річний обсяг виробництва продукції визначимо за формулою (3.29):

$$E_{\text{сум}} = 97,7 + 132 + 38,24 = 267,94 \text{ тис.грн.}$$

II. На другому етапі розрахуємо зміну експлуатаційних витрат, пов'язаних з утриманням обладнання до⁽¹⁾ і після⁽²⁾ впровадження заходу.

1) *Витрати на заробітну плату робітників-ремонтників* ($B_{з/Прем}$) розрахуємо за формулою (3.30):

$$B_{з/Прем}^1 = \frac{27260 \times 3 \times 1 \times 2}{100} \times \left(1 + \frac{37,06}{100}\right) = 2241,75 \text{ грн.}$$

$$B_{з/Прем}^2 = \frac{27260 \times 3 \times 1,5 \times 2}{100} \times \left(1 + \frac{37,06}{100}\right) = 3362,63 \text{ грн.}$$

2) *Витрати на електроенергію* ($B_{\text{ел.-ен.}}$) розрахуємо за формулою (3.31):

$$B_{\text{ел.-ен.}}^1 = 3 \times 0,5 \times 240 \times 2 \times 8 \times 1,12 \times \frac{0,7}{0,85} = 5312,75 \text{ грн.}$$

$$B_{\text{ел.-ен.}}^2 = 3 \times 0,38 \times 240 \times 2 \times 8 \times 1,12 \times \frac{0,75}{0,85} = 4326,10 \text{ грн.}$$

3) *Витрати на амортизацію обладнання ($B_{ам}$)* визначимо за формулою (3.32):

$$B_{ам}^1 = 3 \times 6060 \times \frac{20}{100} = 3636 \text{ грн.}$$

$$B_{ам}^2 = 3 \times 14000 \times \frac{20}{100} = 8400 \text{ грн.}$$

4) *Витрати на запчастини та мастильні матеріали ($B_{зан/ч}$)* визначимо за формулою (3.33):

$$B_{зан/ч}^1 = 3 \times 6060 \times \frac{3}{100} = 545,4 \text{ грн.}$$

$$B_{зан/ч}^2 = 3 \times 14000 \times \frac{3}{100} = 1260 \text{ грн.}$$

Сумарні експлуатаційні витрати, пов'язані з утриманням обладнання, розрахуємо за формулою (3.34):

$$B_{експл}^1 = 2241,75 + 5312,75 + 3636 + 545,4 = 11735,9 \text{ грн.}$$

$$B_{експл}^2 = 3362,63 + 4326,10 + 8400 + 1260 = 17348,73 \text{ грн.}$$

Зміну експлуатаційних витрат визначимо за формулою (3.36):

$$\Delta B_{експл} = 17348,73 - 11735,9 \times \frac{215}{205} = 5040,35 \text{ грн} = 5,04 \text{ тис. грн.}$$

III. На третьому етапі визначимо *економію від зниження собівартості продукції* за формулою (3.37). Оскільки витрати на експлуатацію та утримання обладнання при впровадженні нової техніки зростають, це означає, що сумарна економія знизиться на величину збільшення експлуатаційних витрат:

$$\Delta C = 267,94 - 5,04 = 262,9 \text{ тис. грн.}$$

IV. На четвертому етапі розрахуємо *показники економічної ефективності заходу*:

1) *Економію від зниження собівартості в розрахунку на одиницю продукції* визначимо за формулою (3.38):

$$\Delta C_{од} = \frac{262,9}{110} = 2,39 \text{ грн.}$$

2) *Зміну капітальних витрат з урахуванням запланованого випуску продукції* визначимо за формулою (3.39). Капітальні витрати до⁽¹⁾ і після⁽²⁾ впровадження розрахуємо за формулою (3.40):

$$K^1 = 6060 \times 3 = 18180 \text{ грн.}$$

$$K^2 = 14000 \times 3 = 42000 \text{ грн.}$$

$$\Delta K = 42000 - 18180 \times \frac{215}{205} = 22933,17 \text{ грн} = 22,93 \text{ тис. грн.}$$

3) *Річний економічний ефект* розрахуємо за формулою (3.41):

$$E_{річн} = 262,9 - 0,2 \times 22,93 = 258,31 \text{ тис. грн.}$$

4) *Зростання продуктивності праці* визначимо за формулою (3.42):

$$\Delta ПП = \frac{1810 - 1699}{1699} \times 100 = 6,53\%$$

5) *Коефіцієнт економічної ефективності капітальних вкладень* розрахуємо за формулою (3.44):

$$K_{ef} = \frac{262,9}{22,93} = 11,47$$

6) *Строк окупності капітальних витрат* розрахуємо за формулою (3.45):

$$T_{ок} = \frac{22,93}{262,9} = \frac{1}{15,65} = 0,087 \text{ року}$$

Висновок

Заміна обладнання у виробничому цеху на більш продуктивне призвела до зростання продуктивності праці на 6,53%, що, у свою чергу, дозволило знизити витрати на оплату праці. Економія по заробітній платі основних робітників становить 97,7 тис. грн. Зниження норм витрат матеріалів призвело до економії у розмірі 132 тис. грн. Збільшення випуску продукції на 4,76% дозволило зекономити 38,24 тис. грн. за рахунок зменшення умовно-постійних витрат. Сумарна економія від впровадження заходу складає 267,94 тис. грн.

Заміна обладнання на більш дороге призвело до збільшення експлуатаційних витрат на 5,04 тис. грн. На цю суму зменшується сумарна економія від впровадження заходу. Зниження собівартості складає 262,9 тис. грн. В розрахунку на одиницю продукції собівартість знизилась на 2,39 грн.

Річний економічний ефект становить 258,31 тис. грн. За умови своєчасної реалізації всієї виробленої продукції окупляться капітальні вкладення через 1 місяць і 1 день ($T_{ок}^{днів} = T_{ок} \times 12_{місяців} \times 30_{днів} = 0,087 \times 12_{місяців} = 1,044_{місяців}$).

За показниками економічної ефективності впровадження заходу зроблено висновок про його доцільність.

Завдання для самостійної роботи

Визначити економічну ефективність заходів щодо підвищення технічного рівня виробництва. Необхідні дані для розрахунку наведені в табл. 3.2.

За результатами розрахунків зробити висновки.

Тестові завдання

1. Амортизація – це процес:

- а) перенесення вартості основних засобів на вартість готової продукції;
- б) перенесення вартості сировини і матеріалів на вартість готової продукції;
- в) фізичного зношення основних засобів;
- г) морального зношення основних засобів.

2. До основних засобів відноситься частина майна підприємства, яка:

- а) використовується більше одного року, змінює свою натуральну форму і переносить свою вартість на вартість готової продукції повністю;
- б) використовується менше одного року, не змінює свою натуральну форму і переносить повністю свою вартість на вартість готової продукції;
- в) використовується менше одного року, не змінює свою натуральну форму і переносить свою вартість на вартість готової продукції частково;

Таблиця 3.2 – Вихідні дані для розрахунку економічної ефективності капітальних вкладень (технічного переозброєння)

Назва показника	Варіант																			
	1		2		3		4		5		6		7		8		9		10	
	I*	II*	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II	I	II
1. Річний обсяг виробництва взуття, тис. пар	205	215	250	250	260	270	230	230	180	195	200	215	270	290	200	200	190	200	180	180
2. Витрати часу на виконання комплексу операцій (пошиття заготовок верху), сек.	2940	2699	1950	1790	1500	1414	3110	2990	1490	1368	2640	2376	1985	1814	1526	1364	1694	1528	2524	2312
3. Тарифна ставка робітника I розряду, грн.	7,62	7,62	7,62	7,62	7,62	7,62	7,62	7,62	7,62	7,62	7,62	7,62	7,62	7,62	7,62	7,62	7,62	7,62	7,62	7,62
4. Розряд робітників на операціях	5	5	5	5	4	4	5	5	4	4	5	5	5	5	4	4	4	4	5	5
5. Тарифний коефіцієнт	2,14	2,14	2,14	2,14	1,33	1,33	2,14	2,14	1,33	1,33	2,14	2,14	2,14	2,14	1,33	1,33	1,33	1,33	2,14	2,14
6. Додаткова заробітна плата, %	35	35	40	40	30	30	40	40	30	30	35	35	40	40	30	30	35	35	40	40
7. Єдиний соціальний внесок, %	37,06	37,06	37,06	37,06	37,06	37,06	37,06	37,06	37,06	37,06	37,06	37,06	37,06	37,06	37,06	37,06	37,06	37,06	37,06	37,06
8. Норма витрат матеріалів на 100 пар взуття, м ²	-	-	22	20,8	-	-	19,6	18,8	-	-	-	-	-	-	15,4	15,0	-	-	17,6	16,8
9. Ціна 1 м ² матеріалів, грн.	-	-	150	150	-	-	164	164	-	-	-	-	-	-	180	180	-	-	175	175
10. Умовно-постійні витрати на 100 пар взуття, грн.	900	*	-	-	850	*	-	-	890	*	950	*	920	*	-	-	870	*	-	-
11. Питома вага витрат часу на виготовлення виробу на певній дільниці виробництва у загальних витратах часу на одиницю продукції	0,85	0,85	-	-	0,75	0,75	-	-	0,65	0,65	0,80	0,80	0,85	0,85	-	-	0,75	0,75	-	-
12. Кількість одиниць обладнання	3	3	19	18	16	14	1	1	5	5	7	5	10	9	6	6	2	2	7	5
13. Вартість одиниці обладнання, грн.	6060	24000	6060	12080	4200	15400	4200	24000	6000	14500	4200	9400	3100	12040	4500	12400	5000	15840	5400	19400
14. Потужність електродвигуна, грн./кВт/год.	0,5	0,38	0,5	0,38	0,5	0,38	0,5	0,38	0,5	0,38	0,5	0,38	0,5	0,38	0,5	0,38	0,5	0,38	0,5	0,38
15. Норма витрат на запасні частини та мастильні матеріали, %	3	3	5	5	4	4	5	5	4	4	5	5	7	7	3	3	6	6	7	7
16. Коефіцієнт переводу обладнання в умовні одиниці	1	1,5	1,5	2	1	1,5	3,5	4	1	1,5	2	3	2,5	3	3,5	4	2,5	3,5	2	2,5
17. Коефіцієнт завантаження обладнання у часі	0,7	0,75	0,5	0,58	0,69	0,72	0,65	0,68	0,75	0,81	0,72	0,75	0,65	0,68	0,7	0,73	0,6	0,62	0,7	0,74
18. Коефіцієнт корисної дії	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85	0,85
19. Річна норма амортизації, %	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20	20
20. Середньорічна заробітна плата робітника-ремонтника, грн.	32000	32000	32000	32000	32000	32000	32000	32000	32000	32000	32000	32000	32000	32000	32000	32000	32000	32000	32000	32000
21. Норма обслуговування обладнання одним робітником-ремонтником, у. о.	100	100	100	100	95	95	100	100	95	95	95	95	100	100	90	90	100	100	100	100
22. Тариф за 1кВт/год. електроенергії, грн.	1,23	1,23	1,23	1,23	1,23	1,23	1,23	1,23	1,23	1,23	1,23	1,23	1,23	1,23	1,23	1,23	1,23	1,23	1,23	1,23
23. Кількість робочих днів у році	240	240	240	240	240	240	240	240	240	240	240	240	240	240	240	240	240	240	240	240
24. Кількість робочих змін	2	2	2	2	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2	1	1
25. Тривалість робочої зміни	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8
26. Нормативний коефіцієнт економічної ефективності	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2

*I, II – відповідно до та після здійснення капітальних вкладень з метою технічного переозброєння виробництва

г) використовується більше одного року, не змінює свою натуральну форму і переносить свою вартість на вартість готової продукції частково.

3. Основні засоби підприємства (виберіть вірне твердження):

а) використовуються у виробничому процесі менше одного року;

б) під час використання змінюють, або повністю втрачають свої споживчі властивості;

в) переносять свою вартість на вартість готової продукції частинами, у міру спрацювання;

г) повністю використовуються в одному виробничому циклі.

4. Однією з ознак основних засобів підприємства як економічної категорії є:

а) функціонують тільки у сфері нематеріального виробництва;

б) використовуються у виробничому процесі менше одного року;

в) у процесі експлуатації змінюють свою форму, розміри і властивості;

г) поступово втрачають свою вартість.

5. До нематеріальних активів відносяться:

а) цінні папери;

б) робочі інструменти;

в) патенти на винаходи;

г) сировина, матеріали.

6. Залишкова вартість – це:

а) ринкова вартість основних засобів, визначена шляхом експертної оцінки;

б) вартість основних засобів, ще не перенесена на вартість готової продукції;

в) витрати на створення/придбання і введення у дію об'єкта основних засобів;

г) грошова сума, яку очікує отримати підприємство в результаті ліквідації об'єкта основних засобів.

7. Сума грошових коштів, за якою основні засоби можуть бути обміняні або отримані в операції між незалежними, поінформованими та зацікавленими сторонами – це їх вартість:

- а) первісна;
- б) справедлива;
- в) ліквідаційна;
- г) залишкова.

8. Різниця між первісною та ліквідаційною вартістю основних засобів – це їх вартість:

- а) амортизаційна;
- б) справедлива;
- в) переоцінена;
- г) залишкова.

9. Безпосередній вклад об'єкта основних засобів у виробництво продукції враховується при використанні методу нарахування амортизації:

- а) прямолінійного;
- б) зменшення залишкової вартості;
- в) кумулятивного;
- г) виробничого.

10. Джерелом покриття амортизаційних відрахувань є:

- а) прибуток;
- б) витрати;
- в) дохід;
- г) податки.

11. На розміри фізичного зносу впливає:

- а) темпи науково-технічного прогресу;
- б) зростання продуктивності праці;
- в) особливості технологічного процесу;
- г) поява нових технологій.

12. Моральний знос являє собою:

- а) погіршення первісних техніко-економічних характеристик основних засобів;
- б) втрату основними засобами своїх властивостей під впливом різних обставин;
- в) передчасне старіння, знецінення основних засобів;
- г) поступову втрату основними засобами своєї споживчої вартості.

13. Модернізація як форма відтворення основних засобів пов'язана з таким видом зносу:

- а) усувний знос;
- б) неусувний знос;
- в) повне старіння;
- г) часткове старіння.

14. У наведеному нижче переліку виберіть активні виробничі основні засоби:

- а) будівля виробничого цеху;
- б) під'їзні дороги;
- в) лінії електропередачі;
- г) виробниче обладнання.

15. Мости, естакади, під'їзні дороги відносять до:

- а) будівель;
- б) споруд;
- в) передавальних пристроїв;
- г) транспортних засобів.

16. Підприємство придбало обладнання вартістю 42 тис. грн. Витрати на транспортування склали 8 тис. грн. Строк корисного використання обладнання 5 років. Ліквідаційна вартість 5 тис. грн. За кумулятивним методом річна сума амортизації за другий рік буде дорівнювати, у тис. грн.:

- а) 10;

- б) 9;
- в) 12;
- г) 18.

17. На кінець року вартість основних засобів склала 700 тис. грн. З 20.10 було введено в дію обладнання на суму 30 тис. грн. Середньорічна вартість основних засобів становить, у тис. грн.:

- а) 675;
- б) 705;
- в) 715;
- г) 730.

18. Підприємство за звітний рік виготовило продукції на суму 2000 тис. грн. Вартість основних засобів на початок року склала 900 тис. грн. З 01.04 з підприємства було виведено основних засобів на суму 60 тис. грн. Фондовіддача за звітний період буде дорівнювати:

- а) 2,34;
- б) 0,47;
- в) 0,43;
- г) 2,12.

19. Вартість основних засобів на початок року склала 140 тис. грн. Протягом року було введено в дію основних засобів на суму 60 тис. грн. та виведено – на суму 80 тис. грн. Коефіцієнт оновлення основних засобів буде дорівнювати:

- а) 0,50;
- б) 0,67;
- в) 1,50;
- г) 2,00.

20. До шляху покращення використання основних засобів відноситься:

- а) збільшення строків ремонту обладнання;
- б) зниження продуктивності обладнання;

- в) підвищення використання виробничої потужності;
- г) зменшення тривалості роботи машин та механізмів.

21. Розподіл капіталовкладень за видами промислового виробництва характеризує структура капіталовкладень:

- а) галузева;
- б) територіальна;
- в) технологічна;
- г) відтворювальна.

22. Співвідношення розподілу капіталовкладень за економічними районами та областями країни характеризує структура капіталовкладень:

- а) галузева;
- б) територіальна;
- в) технологічна;
- г) відтворювальна.

23. Співвідношення між основними складовими частинами капіталовкладень: затратами на будівельно-монтажні роботи; вартістю обладнання, машин і механізмів; іншими капітальними витратами характеризує структура капіталовкладень:

- а) галузева;
- б) територіальна;
- в) технологічна;
- г) відтворювальна.

24. Співвідношення довгострокових витрат на нове будівництво, розширене відтворення, реконструкцію, технічне переоснащення, підтримання потужностей діючого підприємства характеризує структура капіталовкладень:

- а) галузева;
- б) територіальна;
- в) технологічна;
- г) відтворювальна.

25. Спорудження на нових майданчиках об'єктів основного, допоміжного і невиробничого призначення новостворюваних підприємств, філіалів та окремих виробництв, що здійснюються з метою створення нової виробничої потужності і які після введення в експлуатацію знаходяться на самостійному балансі – це форма відтворення основних засобів:

- а) нове будівництво;
- б) розширення діючих підприємств;
- в) реконструкція діючих підприємств;
- г) технічне переоснащення діючих підприємств.

26. Будівництво додаткових виробництв на діючому підприємстві, а також будівництво нових і розширення існуючих окремих виробничих цехів та об'єктів основних засобів на території діючих підприємств та прилеглих до них майданчиках – це форма відтворення основних засобів:

- а) нове будівництво;
- б) розширення діючих підприємств;
- в) реконструкція діючих підприємств;
- г) технічне переоснащення діючих підприємств.

27. Перебудова існуючих цехів та об'єктів основних засобів, пов'язана з удосконаленням виробництва і підвищенням його техніко-економічного рівня на основі досягнень науки і техніки – це форма відтворення основних засобів:

- а) нове будівництво;
- б) розширення діючих підприємств;
- в) реконструкція діючих підприємств;
- г) технічне переоснащення діючих підприємств.

28. Комплекс заходів з підвищення техніко-економічного рівня окремих виробництв, цехів і дільниць на основі впровадження передової техніки і технології, механізації та автоматизації виробництва, модернізації

та заміни застарілого і фізично зношеного устаткування новим, продуктивнішим – це форма відтворення основних засобів:

- а) нове будівництво;
- б) розширення діючих підприємств;
- в) реконструкція діючих підприємств;
- г) технічне переоснащення діючих підприємств.

29. Співвідношення державних інвестицій та приватного капіталу у загальному їх обсязі – це структура капіталовкладень:

- а) галузева;
- б) територіальна;
- в) технологічна;
- г) за формами власності.

Практичні завдання

Задача 3.1

На початок року вартість основних засобів склала 675 тис. гривень. З 20.03 було введено в дію обладнання на суму 30 тис. гривень. З 01.09 з експлуатації було виведено обладнання вартістю 15 тис. гривень. Розрахувати середньорічну вартість основних засобів підприємства, а також коефіцієнти їхнього оновлення та вибуття.

Задача 3.2

На кінець року вартість основних засобів склала 700 тис. гривень. З 20.10 було введено в дію обладнання на суму 30 тис. гривень. Розрахувати середньорічну вартість основних засобів підприємства.

Задача 3.3

Вартість основних засобів на початок року склала 140 тис. гривень. Протягом року було введено в дію основних засобів на суму 60 тис. грн. та виведено – на суму 80 тис. гривень. Розрахувати коефіцієнти оновлення та вибуття основних засобів підприємства.

Задача 3.4

Підприємство за звітний рік виготовило продукції на суму 2000 тис. гривень. Вартість основних засобів на початок року складала 900 тис. гривень. З 01.04 на підприємстві було введено в експлуатацію основних засобів на суму 60 тис. гривень. Розрахувати показники фондовіддачі та фондомісткості у звітному періоді.

Задача 3.5

Взуттєве підприємство придбало виробниче обладнання, яке планується використовувати 4 роки. Визначити суми амортизаційних відрахувань: а) прямолінійним методом; б) методом зменшення залишкової вартості; в) методом прискореного зменшення залишкової вартості; г) кумулятивним методом; д) виробничим методом. Вихідні дані для вирішення завдання наведені в табл. 3.3. Результати розрахунків занести в табл. 3.4.

Таблиця 3.3 – Вихідні дані для розрахунку сум амортизаційних відрахувань

Показники	Значення показників за варіантами									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Вартість обладнання, тис. грн.	136	532,1	204,8	238,2	153,7	302,8	302,3	375,5	416,7	257,2
Витрати на транспортування і монтаж, % від вартості обладнання	10	9	5	10	8	7	10	12	4	6
Ліквідаційна вартість, тис. грн.	10,6	20	15	12	16	14	12,5	10,5	13,4	12,6
Очікуваний обсяг продукції за весь термін експлуатації обладнання, тис. пар, у т.ч.	800	1800	1200	1250	680	1630	1280	1400	1400	1000
- випуск продукції за 1-й рік експлуатації, тис. од.	150	360	200	200	100	300	200	200	250	350
- випуск продукції за 2-й рік експлуатації, тис. од.	200	440	350	250	150	400	280	350	400	400
- випуск продукції за 3-й рік експлуатації, тис. од.	250	600	400	560	280	600	450	450	450	200
- випуск продукції за 4-й рік експлуатації, тис. од.	200	400	250	240	150	330	350	400	300	50

Таблиця 3.4 – Розрахунок суми амортизаційних відрахувань з використанням різних методів нарахування амортизації

Прямолінійний метод					Метод зменшення залишкової вартості				
Рік	Розрахунок річної суми амортизаційних відрахувань	А _{річна} , грн.	Накопичена амортизація (сума зносу), грн.	Залишкова вартість основних засобів, грн.	Рік	Розрахунок річної суми амортизаційних відрахувань	А _{річна} , грн.	Накопичена амортизація (сума зносу), грн.	Залишкова вартість основних засобів, грн.
0	-	-	-	ПВ	0	-	-	-	ПВ
1-й					1-й				
2-й					2-й				
3-й					3-й				
4-й					4-й				
Метод прискореного зменшення залишкової вартості					Кумулятивний метод				
Рік	Розрахунок річної суми амортизаційних відрахувань	А _{річна} , грн.	Накопичена амортизація (сума зносу), грн.	Залишкова вартість основних засобів, грн.	Рік	Розрахунок річної суми амортизаційних відрахувань	А _{річна} , грн.	Накопичена амортизація (сума зносу), грн.	Залишкова вартість основних засобів, грн.
0	-	-	-	ПВ	0	-	-	-	ПВ
1-й					1-й				
2-й					2-й				
3-й					3-й				
4-й					4-й				

<i>Виробничий метод</i>				
Рік	Розрахунок річної суми амортизаційних відрахувань	А _{річна} , грн.	Накопичена амортизація (сума зносу), грн.	Залишкова вартість основних засобів, грн.
0	-	-	-	ПВ
1-й				
2-й				
3-й				
4-й				

ПВ – первісна вартість основних засобів, грн.

За результатами розрахунків зробити висновки.

Задача 3.6

Підприємство придбало обладнання на суму 29000 гривень. Витрати на його транспортування і монтаж склали 2000 гривень. Ліквідаційна вартість – 1000 гривень. Строк корисного використання – 4 роки. Очікується, що за весь строк корисного використання обладнання підприємство виготовить 160000 одиниць продукції: 1-й рік – 35000 од.; 2-й рік – 40000 од.; 3-й рік – 45000 од.; 4-й рік – 40000 од. Розрахувати щорічну суму амортизаційних відрахувань з використанням методів: прямолінійного; зменшення залишкової вартості; прискореного зменшення залишкової вартості; кумулятивного; виробничого.

Задача 3.7

Підприємство придбало обладнання вартістю 42 тис. гривень. Витрати на транспортування і монтаж склали 8 тис. гривень. Строк корисного використання обладнання 5 років. Ліквідаційна вартість 5 тис. гривень. Розрахувати річну суму амортизації за другий рік експлуатації обладнання, використовуючи кумулятивний метод.

Задача 3.8

За умовою задачі №3.7 при використанні прямолінійного методу нарахування амортизації визначити:

- 1) накопичену амортизацію (суму зносу) на кінець третього року експлуатації обладнання;
- 2) залишкову вартість обладнання на кінець третього року його експлуатації;
- 3) коефіцієнти зносу та придатності на кінець третього року експлуатації обладнання.

Додаткові рекомендації до вирішення задачі 3.8

Коефіцієнт зносу основних засобів (K_{zn}) відображає частку їх вартості, вже перенесену на вартість готової продукції, та, водночас, характеризує ступінь зносу основних засобів підприємства станом на певну дату:

$$K_{zn} = \frac{C_{zn}}{ПВ}, \quad (3.46)$$

де C_{zn} – сума зносу (накопичена амортизація), грн.;

$ПВ$ – первісна вартість основних засобів, гривень.

Коефіцієнт придатності основних засобів ($K_{прд}$) – характеризує незношену частку основних засобів підприємства станом на певну дату:

$$K_{прд} = \frac{ЗВ}{ПВ}, \quad (3.47)$$

де $ЗВ$ – залишкова вартість основних засобів, гривень.

Задача 3.9

За звітний рік підприємство виготовило і реалізувало продукції на суму 11500 тис. гривень. Вартість основних засобів підприємства на кінець звітного року склала 2460 тис. гривень. Протягом цього ж року було введено в дію обладнання на суму 440 тис. грн. та виведено – на суму 120 тис. гривень.

У наступному році планується збільшити обсяги виробленої і реалізованої продукції на 5 %. Середньорічна вартість основних засобів залишиться на тому ж самому рівні.

Розрахувати середньорічну вартість основних засобів у звітному році та показники фондівддачі у звітному і плановому роках. Зробити висновки.

Задача 3.10

Визначити виробничу потужність складального потоку взуттєвого виробництва та використання виробничої потужності, використовуючи дані табл. 3.5.

Таблиця 3.5 – Вихідні дані для розрахунку виробничої потужності

Показники	Значення показників за варіантами									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Продуктивність обладнання на провідних операціях, пар / зміну										
№8*	230	190	265	520	260	410	250	480	290	290
№10*	420	250	320	480	440	380	290	230	220	320
№12*	560	360	290	380	490	360	520	560	210	560
№17*	250	430	360	450	510	210	430	510	360	410
2. Кількість обладнання на операціях, од.										
№8	3	3	3	1	3	1	3	2	3	3
№10	2	2	2	2	2	2	3	3	1	2
№12	1	2	2	3	2	2	2	1	1	1
№17	2	1	2	2	2	3	2	2	2	2
3. Час на ремонт обладнання на операціях, год.										
№8	49	54	55	48	62	78	92	73	65	42
№10	85	88	46	52	68	69	57	83	94	59
№12	93	96	82	64	53	87	79	62	88	54
№17	65	57	48	87	72	83	94	54	84	56
4. Кількість змін роботи обладнання										
	1	2	1	1	2	1	2	2	1	1
5. Фактична тривалість робочої зміни, год.										
	8	8	7,9	7,8	7,8	8	7,9	8	8	7,8
6. Кількість робочих днів у році										
	240	250	242	248	236	240	238	250	240	252
7. Річний випуск продукції, тис. пар										
	105,0	188,6	126,3	106,9	314,9	74,58	323,9	226,0	43,69	124,9

* - номер провідної операції у технологічній послідовності операцій

Рекомендації до вирішення задачі 3.10

Для визначення виробничої потужності використовують формулу (3.20).

Плановий (корисний) фонд робочого часу i -того виду обладнання розраховується за формулою (3.22).

Номінальний (режимний) фонд робочого часу підприємства визначається режимом роботи підприємства і розраховується за формулою (3.21).

Виробнича потужність складального потоку по виробництву взуття визначається за мінімальним значенням потужності провідних операцій.

Коефіцієнт використання виробничої потужності визначається за формулою (3.23).

Контрольні питання

1. Надайте визначення капіталу підприємства та охарактеризуйте його структуру.
2. Наведіть визначення та класифікацію основних засобів підприємства.
3. Охарактеризуйте види зносу основних засобів та чинники, що на них впливають.
4. Обґрунтуйте взаємозв'язок видів зносу та форм відтворення основних засобів.
5. Поясніть поняття амортизації та особливості її нарахування.
6. Охарактеризуйте види вартісної оцінки основних засобів.
7. Наведіть існуючі методи нарахування амортизації.
8. Як проводиться оцінка ефективності використання основних засобів підприємства?
9. Назвіть та поясніть шляхи підвищення ефективності використання основних засобів.
10. Поясніть сутність планування виробничої потужності підприємства.
11. Охарактеризуйте основні види структури капітальних вкладень.
12. Поясніть сутність методики розрахунку економічної ефективності капітальних вкладень.

Рекомендована література

[5, 12, 13-32, 35-37, 42, 45-47].

ТЕМА 4. ПЛАНУВАННЯ ОБОРОТНИХ КОШТІВ ПІДПРИЄМСТВА

4.1. Поняття, сутність та класифікація оборотних коштів підприємства.

4.2. Показники ефективності використання оборотних коштів.

4.3. Шляхи підвищення ефективності використання оборотних коштів підприємства.

4.4. Нормування матеріальних ресурсів.

4.5. Нормування оборотних коштів підприємства.

4.1. Поняття, сутність та класифікація оборотних коштів підприємства

Оборотні кошти – це кошти, авансовані у оборотні виробничі фонди і фонди обігу для забезпечення безперервності процесу виробництва, реалізації продукції та отримання прибутку. Оборотні кошти займають найбільшу питому вагу у структурі оборотного капіталу підприємства (рис. 3.1).

Для аналізу та планування оборотних коштів важливого значення набуває їх **класифікація**.

1. За місцем і роллю в процесі виробництва оборотні кошти поділяють на оборотні фонди і фонди обігу (рис. 3.1).

Оборотні фонди – це частина виробничих фондів підприємства, яка використовується менше одного року, змінює свою форму, розміри та властивості і переносить свою вартість на вартість готової продукції відразу і в повному обсязі (обслуговують сферу виробництва).

Оборотні фонди включають в себе:

➤ *виробничі запаси* – сировина, матеріали, паливо, енергія, комплектуючі матеріали, тара, запасні частини, призначені для виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг);

➤ *незавершене виробництво* – це предмети праці, обробка яких ще не завершена (знаходяться безпосередньо у виробництві на робочих місцях або в процесі транспортування від одного виробничого підрозділу до іншого);

➤ *напівфабрикати* – вироби, обробка яких повністю завершена у даному виробничому підрозділі, вони призначені для реалізації або передачі в інші виробничі цехи для подальшої обробки;

➤ *витрати майбутніх періодів* – витрати, які здійснюються в теперішній час, але віддача від них очікується у майбутньому (витрати, пов'язані з дослідженнями та розробкою нових видів продукції).

Фонди обігу – це частина оборотних коштів, яка обслуговує сферу обігу (реалізації продукції), до них відносяться:

➤ *готова продукція* – вироби підприємства, обробка яких повністю завершена, вони пройшли випробування, відповідають технічним умовам і стандартам та укомплектовані згідно з договорами із покупцями. Поки виготовлена продукція не відвантажена, вона належить підприємству (готова продукція на складі);

➤ *грошові кошти* – частина оборотних коштів підприємства, яка не бере безпосередньої участі у виробничому процесі, але використовується ним для створення необхідних йому ресурсів. Грошові кошти знаходяться у касі підприємства і на поточних та інших рахунках у банках. Підприємство може мати грошові кошти не лише в національній, а й в іноземній валюті;

➤ *дебіторська заборгованість* – заборгованість покупців або замовників перед підприємством за відвантажену їм продукцію (виконані роботи або надані послуги).

2. З метою планування, організації та регулювання оборотні кошти поділяють на нормовані і ненормовані (рис. 3.1).

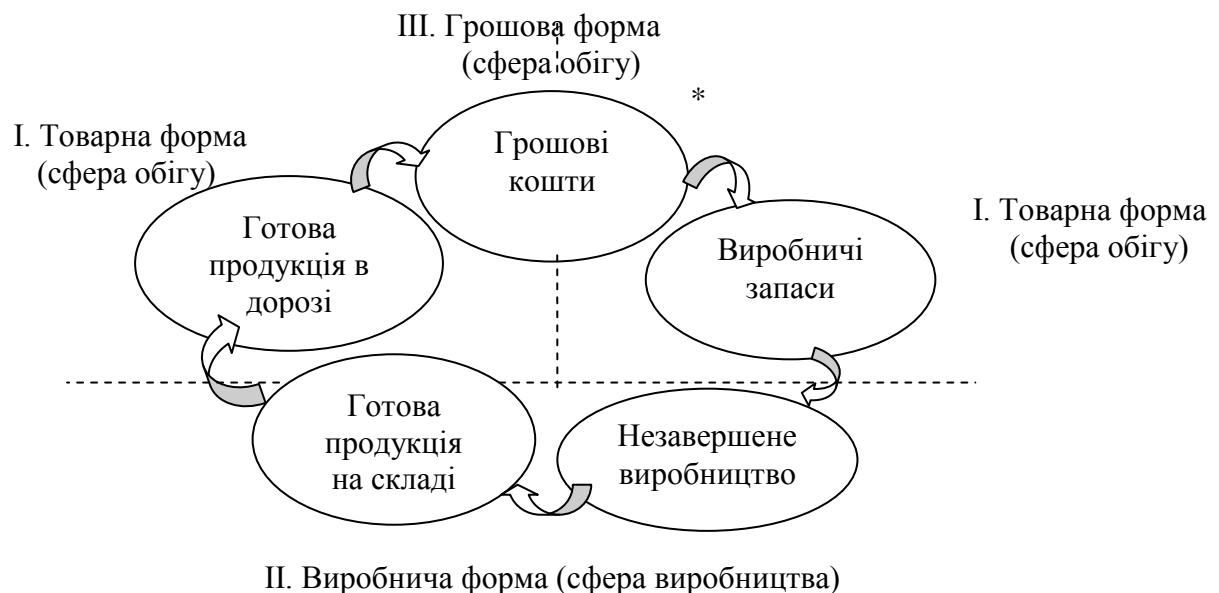
До нормованих (щодо яких встановлюються нормативи) відносять усі оборотні фонди і готову продукцію на складі.

Ненормовані оборотні кошти включають фонди обігу, за винятком готової продукції на складі.

3. За джерелами формування оборотні кошти поділяють на:

- *власні* – власними джерелами утворення є статутний та резервний капітал, прибуток підприємства;
- *прирівняні до власних* – джерелами утворення є резерви наступних виплат і платежів, кошти цільового фінансування, залучені в оборот стійкі пасиви (заборгованість по заробітній платі, внесках на соціальне страхування тощо);
- *залучені* – джерелами утворення є короткострокові кредити банків.

Оборотні кошти підприємства завжди перебувають у постійному русі і в процесі кругообігу проходять три стадії, змінюючи свою форму (рис. 4.1):

* - початок кругообігу оборотних коштів

Рисунок 4.1 – Кругообіг оборотних коштів підприємства

- 1) під час створення виробничих запасів (закупівлі предметів праці – сировини, матеріалів, палива) оборотні кошти з грошової форми переходять у товарну форму;
- 2) після надходження предметів праці у виробничий цех починається їх виробниче споживання: за участю засобів праці та робочої сили вони

перетворюються у незавершену виробництвом продукцію. Результатом виробництва є випуск готової продукції і оборотні кошти знову набувають товарної форми;

3) підприємство реалізує готову продукцію й оборотні кошти знову змінюють товарну форму на грошову.

Кругообіг вважається завершеним, коли грошові кошти за реалізовану продукцію надійдуть на розрахунковий рахунок підприємства. Грошова форма, якої набувають оборотні кошти на останній стадії їх кругообігу, водночас є початковою стадією їх нового обороту (рис. 4.1).

Тривалість одного обороту оборотних коштів – це час з моменту сплати рахунків за сировину та матеріали до моменту надходження грошових коштів за реалізовану продукцію на розрахунковий рахунок підприємства.

4.2. Показники ефективності використання оборотних коштів

Ефективність використання оборотних коштів на підприємстві характеризується *швидкістю їх обороту (оборотністю)*. Від оборотності оборотних коштів залежить, скільки коштів необхідно підприємству для забезпечення безперервності виробничої діяльності. Прискорення оборотності цих коштів зумовлює:

1) збільшення обсягу продукції на кожну грошову одиницю поточних витрат підприємства;

2) вивільнення частини коштів і, завдяки цьому, створення додаткових резервів для розширення виробництва.

Розглянемо показники ефективного використання оборотних коштів.

1) *Коефіцієнт оборотності оборотних коштів ($K_{об}$)* – характеризує кількість оборотів оборотних коштів за певний період:

$$K_{об} = \frac{РП}{\overline{ОбК}}, \quad (4.1)$$

де $РП$ – дохід (виручка) від реалізації продукції, грн.;

$\overline{ОбК}$ – середньорічна вартість залишку оборотних коштів, гривень.

2) Коефіцієнт завантаження ($K_{зав}$) – є величиною, оберненою до коефіцієнта оборотності. Він показує, скільки оборотних коштів припадає на 1 грн. реалізованої продукції і визначається за формулою:

$$K_{зав} = \frac{\overline{ОбК}}{РП} \quad (4.2)$$

3) Тривалість одного обороту оборотних коштів (T) обчислюється за формулою:

$$T = \frac{D_k}{K_{об}}, \quad (4.3)$$

де D_k – кількість календарних днів протягом часового періоду (року, кварталу, місяця).

Чим більше коефіцієнт оборотності і чим менше тривалість одного обороту, тим ефективніше використовуються оборотні кошти і тим більший прибуток отримує підприємство.

В результаті прискорення оборотності оборотних коштів зменшується потреба в них, що дає змогу підприємству вивільнити певну суму коштів з обороту. При уповільненні оборотності оборотних коштів навпаки – в оборот залучаються додаткові кошти.

Величину умовного вивільнення оборотних коштів з обороту (у гривнях) внаслідок зміни оборотності оборотних коштів визначають за формулами (4.4) та (4.5):

$$\Delta ОбК = \frac{РП_{пл}}{K_{об}^{баз}} - \frac{РП_{пл}}{K_{об}^{пл}}, \quad (4.4)$$

де $РП_{пл}$ – реалізована продукція у плановому періоді, гривень;

$K_{об}^{баз}, K_{об}^{пл}$ – коефіцієнти оборотності у базовому і плановому періодах відповідно, разів.

$$\Delta ОбК = \frac{РП_{пл}}{D_k} \times (T_{баз} - T_{пл}), \quad (4.5)$$

де $T_{баз}, T_{пл}$ – тривалість одного обороту оборотних коштів у базовому і плановому періодах відповідно, днів.

Приклад

Протягом звітного року підприємство виробило й реалізувало продукції на суму 900 тис. грн. Вартість середньорічного залишку оборотних коштів становила 180 тис. грн.

У наступному році планується збільшити обсяг реалізованої продукції на 14%. Крім того, розроблені організаційно-економічні заходи з підвищення ефективності виробництва дозволяють скоротити оборотність оборотних коштів на 12 днів.

Розрахувати показники ефективності використання оборотних коштів, а також обсяг їх умовного вивільнення. Зробити висновки.

Рішення

1) Розрахуємо показники ефективності використання оборотних коштів у звітному році – коефіцієнт оборотності, коефіцієнт завантаження і тривалість одного обороту оборотних коштів відповідно за формулами (4.1), (4.2) і (4.3):

$$K_{об}^{зв} = \frac{900}{180} = 5об$$

$$K_{зав}^{зв} = \frac{180}{900} = 0,2$$

$$T^{зв} = \frac{365}{5} = 73дні$$

За звітний рік оборотні кошти підприємства обернулись 5 разів. У 1 гривні реалізованої продукції вартість оборотних коштів становить 20 копійок. Один оборот оборотних коштів триває 73 дні.

2) Розрахуємо показники ефективності використання оборотних коштів у плановому році. Оскільки вартість середньорічного залишку оборотних коштів у плановому році невідома, коефіцієнт оборотності знайдемо, виходячи з тривалості одного обороту оборотних коштів у плановому році. Відомо, що оборотність оборотних коштів скоротилась ($\Delta T = 12$ днів). Звідси:

$$T^{пл} = T^{зв} - \Delta T$$

$$T^{пл} = 73 - 12 = 61день$$

$$K_{об}^{пл} = \frac{365}{T_{пл}} = \frac{365}{61} = 5,98об$$

$$K_{зав}^{пл} = \frac{1}{5,98} = 0,17$$

Отже, у плановому році скорочення тривалості одного обороту оборотних коштів на 12 днів призвело до збільшення кількості їх оборотів на 0,98 ($5,98 - 5 = 0,98$). Вартість середньорічного залишку оборотних коштів у 1 гривні реалізованої продукції зменшилась на 3 копійки ($0,17 - 0,20 = 0,03$). Ці зміни свідчать про підвищення ефективності використання оборотних коштів підприємства.

3) Визначимо величину умовного вивільнення оборотних коштів за формулами (4.4) і (4.5). Для цього спочатку розрахуємо обсяг реалізованої продукції у плановому році:

$$РП_{пл} = РП_{зв} \times \frac{100 + \% \Delta РП}{100}$$

$$РП_{пл} = 900 \times \frac{100 + 14}{100} = 1026 \text{ тис. грн.}$$

$$\Delta ОбК = \frac{1026}{5} - \frac{1026}{5,98} = 33,7 \text{ тис. грн.}$$

$$\Delta ОбК = \frac{1026}{365} \times (73 - 61) = \frac{1026}{365} \times 12 = 33,7 \text{ тис. грн.}$$

Внаслідок прискорення оборотності оборотних коштів на 0,98 обороту (на 12 днів), їх умовне вивільнення становить 33,7 тис. грн., що є економічно вигідним для підприємства.

4.3. Шляхи підвищення ефективності використання оборотних коштів підприємства

Ефективне використання оборотних коштів є важливим завданням підприємства. У конкретних умовах виробництва і збуту кожне підприємство самостійно обирає найбільш прийнятні шляхи прискорення оборотності оборотних коштів, що дає змогу зекономити значні суми і збільшити обсяги

виробництва і реалізації продукції без залучення додаткових фінансових ресурсів.

Шляхами підвищення ефективності використання оборотних коштів підприємства на різних стадіях є:

➤ *на стадії створення виробничих запасів*: раціональне використання матеріальних ресурсів; використання прогресивних норм витрат матеріалів; ліквідація наднормативних запасів; налагодження роботи транспорту; оптимальний вибір постачальників, що впливає на ціну ресурсів без зниження їхньої якості та зниження термінів поставки;

➤ *на стадії незавершеного виробництва*: скорочення тривалості виробничого циклу; впровадження прогресивної техніки й технологій; розвиток стандартизації та уніфікації; удосконалення системи мотивації працівників для раціонального використання матеріальних ресурсів;

➤ *на стадії обігу*: раціональна організація збуту продукції; прискорення документообігу; дотримання договірної платіжної дисципліни; використання маркетингових інструментів активізації продажу (реклама та інші); ефективне управління дебіторською заборгованістю.

4.4. Нормування матеріальних ресурсів

Одним з найголовніших завдань підприємства є забезпечення безперервного виробництва. Одним з шляхів цього є недопускання зриву поставок. Своєчасне надходження у виробництво сировини, матеріалів, комплектуючих деталей, палива, енергії є обов'язковою умовою безперервної роботи виробничих цехів та підприємства в цілому. Раціональна організація матеріально-технічного забезпечення на підприємстві сприяє скороченню надлишкових запасів матеріальних цінностей, що зменшує потребу підприємства у оборотних коштах.

Головні завдання матеріально-технічного забезпечення:

➤ встановлення тривалих безперебійних зв'язків з постачальниками;

- розрахунок потреби у матеріальних ресурсах для виконання виробничої програми та організації безперебійного забезпечення виробництва;
- раціональна організація збереження матеріальних цінностей та регулювання запасів матеріалів на складах підприємства.

Обґрунтоване планування матеріально-технічного забезпечення має бути засноване на виробничій програмі підприємства, прогресивних питомих нормах розходу матеріальних ресурсів, звітних даних про фактичний розхід матеріалів, палива, енергії, інструментів тощо.

Етапи планування матеріально-технічного забезпечення:

- 1) складання переліку всіх матеріальних ресурсів підприємства;
- 2) з врахуванням цін встановлюється питома вага вартості сировини і матеріалів у собівартості продукції.

Ціни на матеріальні ресурси для підприємства складаються з оптових цін матеріалів та витрат на їх доставку на склади підприємства (транспортно-заготівельних витрат).

Розрізняють дві форми матеріально-технічного забезпечення (рис. 4.2).

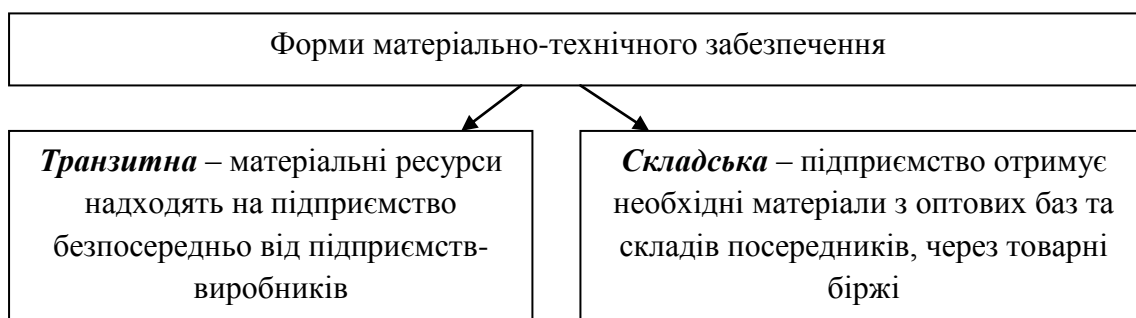

Рисунок 4.2 – **Форми матеріально-технічного забезпечення**

Оскільки на підприємствах взуттєвого виробництва номенклатура (перелік) застосовуваних матеріалів доволі різноманітна, транспортно-заготівельні витрати визначаються в цілому по підприємству. Розподіл транспортно-заготівельних витрат по конкретних видах продукції відбувається пропорційно вартості використаних сировини і матеріалів.

Матеріали, які використовуються на підприємствах легкої (взуттєвої) промисловості, поділяються на основні і допоміжні. *Основні* – це матеріали, які входять у склад готової продукції (шкіри для верху взуття, підкладочні матеріали). Витрати на основні матеріали відносяться до прямих матеріальних витрат та відображаються у відповідній статті калькуляцій виробів. *Допоміжні матеріали* застосовуються для обслуговування обладнання, господарських потреб (мастильні, пакувальні матеріали тощо). Витрати на допоміжні матеріали відображаються у відповідних статтях кошторисів по утриманню обладнання, загальновиробничих та загальногосподарських витрат та через них – у собівартості продукції.

При складанні плану матеріально-технічного забезпечення розрізняють витратну та заготівельну кількість матеріалів.

Витратна кількість матеріалів (ВК) – це та кількість, яка має бути витрачена у плановому періоді для виконання виробничої програми та створення необхідного запасу незавершеного виробництва на кінець планового періоду. Для визначення кількості матеріалів необхідно використовувати норми розходу матеріалів.

Норми – максимально допустимі величини абсолютного розходу сировини, матеріалів, палива, енергії на виготовлення одиниці продукції (або виконання визначеного обсягу робіт) встановленої якості в умовах виробництва планового року.

На підприємствах взуттєвої промисловості відбувається нормування матеріальних ресурсів трьох груп: сировини та основних матеріалів, допоміжних матеріалів, паливно-енергетичних ресурсів. Базовою одиницею при встановленні норм розходу є 1 пара або 100 пар взуття (розрахунок норм розходу матеріалів та визначення величини прямих матеріальних витрат при складанні калькуляції).

Визначення витратної кількості шкір для низу взуття на підприємствах легкої промисловості має свої особливості. Це обумовлено тим, що на конкретний вид взуття не може бути встановлена норма розходу конкретного

виду шкір для низу взуття, так як з однієї шкіри можна отримати деталі низу для різних видів взуття. Тому у взуттєвому виробництві витратна кількість шкір для низу взуття визначається на всю виробничу програму в цілому за наступною методикою.

1) Визначається потреба нетто (S_N) у деталях низу (у м²), які мають бути отримані зі шкіри, виходячи з чистої площі однієї пари деталей та потреби в них:

$$S_N = S_N^{1\text{пару}} \times B, \quad (4.6)$$

де $S_N^{1\text{пару}}$ – чиста площа (нетто) деталей низу однієї пари, м²;

B – обсяг випуску конкретного виду взуття, пар.

2) Проводиться групування потрібних деталей за ознакою однакової товщини та виду шкіри, з яких вони мають бути виготовлені.

3) Відбувається покриття потрібної площі деталей площею зони шкіри відповідної товщини. Для цього виділяють найвідповідальнішу деталь (деталь, яка має найбільшу товщину) та підбирають відповідну шкіру за видом та категорією. Потім визначають кількість шкір, необхідних для задоволення заданої потреби в деталях, шляхом ділення необхідної потреби в деталях на їх вихід зі шкіри обраного виду та категорії ($S_{\text{брутто}}$):

$$S_{\text{брутто}} = \frac{S_N}{\gamma_{\text{мат}}}, \quad (4.7)$$

де $\gamma_{\text{мат}}$ – середньозважений процент використання.

З визначеної таким чином кількості шкіри може бути отримана деяка кількість менш відповідальних деталей. Останнє визначається шляхом добутку загальної кількості шкір на вихід деталей, що зменшує загальну потребу в них. Потім знов визначається найбільш відповідальна деталь, потреба в ній та розрахунок повторюється, поки повністю не буде задоволена потреба у всіх деталях.

Заготівельна кількість матеріалів (ЗК) – кількість матеріалів, яку необхідно заготувати у плановому році. Визначається за формулою:

$$ЗК = BK + З_{к.р.} - З_{н.р.}, \quad (4.8)$$

де BK – витратна кількість матеріалів ($S_{\text{брутто}}$);

$З_{н.р.}$, $З_{к.р.}$ – залишки матеріалів на складах підприємства відповідно на початок та на кінець планового року.

Залишки матеріалів на початок планового року визначаються на основі даних інвентаризації на певну дату, що передує плановому року ($З_i$), надходження матеріалів, що очікується, з моменту проведення інвентаризації до кінця звітнього року (H) та їх розходу, який очікується у цьому періоді (P):

$$З_{н.р.} = З_i + H - P \quad (4.9)$$

Залишки матеріалів на кінець планового періоду визначаються на основі нормування запасів.

4.5. Нормування оборотних коштів підприємства

Норматив оборотних коштів – це їх мінімальний плановий розмір у вартісному вираженні, необхідний для забезпечення безперервної роботи підприємства.

Нормування оборотних коштів на взуттєвих підприємствах відбувається за етапами:

I. Нормування оборотних коштів у виробничих запасах

Для обґрунтованого планування виробничих запасів на взуттєвих підприємствах встановлюється норма запасу в днях для усіх видів матеріальних ресурсів.

Норма запасів матеріальних ресурсів – це мінімально необхідна кількість днів, на яку треба передбачити запас матеріалів для забезпечення нормального функціонування підприємства.

Визначаються такі види запасів:

1) *транспортний запас* – час знаходження матеріальних ресурсів в дорозі (різниця у днях між днем сплати рахунків постачальника та днем надходження матеріалів на склад підприємства);

2) *підготовчий запас* – час, необхідний для приймання, розвантаження, сортування, складування та лабораторного аналізу матеріальних ресурсів, що надходять;

3) *поточний запас* – час між двома черговими поставками матеріальних ресурсів;

4) *страховий запас* – час перебування у вигляді запасу, створюваного для гарантії від можливих перебоїв у постачанні з вини постачальника або транспортних організацій (приймається на рівні 50% поточного запасу).

Норматив оборотних коштів у виробничих запасах ($H_{ОбК}^{6.3.}$) – це мінімальний розмір виробничих запасів у грошовому вираженні, необхідний для забезпечення нормального функціонування підприємства. Визначається за формулою:

$$H_{ОбК}^{6.3.} = \sum_{i=1}^m M_{\partial i} \times C_i \times D_{zi}, \quad (4.10)$$

де $M_{\partial i}$ – середньодобові планові витрати i -того виду матеріального ресурсу (у натуральних вимірниках);

C_i – ціна одиниці матеріального ресурсу i -того виду, грн.;

D_{zi} – норма запасу i -того виду матеріального ресурсу, днів;

m – кількість видів матеріальних ресурсів.

Середньодобові планові витрати матеріальних ресурсів ($M_{\partial i}$) визначаються за формулою:

$$M_{\partial i} = \frac{M_{p\partial i}}{D_k}, \quad (4.11)$$

де $M_{p\partial i}$ – річні планові витрати i -того виду матеріалів (у натуральних вимірниках);

D_k – кількість календарних днів у плановому році.

Річна потреба у матеріальних ресурсах певного виду ($M_{p\partial i}$) обчислюється так:

$$M_{pіч_i} = H_{м.р.і} \times B_i, \quad (4.12)$$

де $H_{м.р.і}$ – норма витрат i -того матеріалу на одиницю i -того виду продукції (у натуральних вимірниках);

B_i – річний обсяг випуску i -того виду продукції, од.

Норма запасу матеріального ресурсу i -того виду (D_{zi}) визначається за формулою:

$$D_{zi} = D_{трансп} + D_{нідг} + D_{ном} + D_{страх} \quad (4.13)$$

II. Нормування оборотних коштів у незавершеному виробництві

Однією з умов ритмічного та безперебійного виробництва є наявність на робочих місцях продукції, яка ще не пройшла до кінця обробки, тобто *незавершеного виробництва*, на випадок непередбачуваних обставин (аварій тощо).

На величину незавершеного виробництва впливають такі фактори:

- кількість робочих місць;
- кількість виробів, що безпосередньо знаходяться на одному робочому місці;
- спосіб передачі деталей з однієї дільниці на іншу;
- план виробництва та собівартість одиниці продукції.

Норматив оборотних коштів у незавершеному виробництві ($H_{ОбК}^{н.в.}$) обчислюється за формулою:

$$H_{ОбК}^{н.в.} = B_{\delta} \times D_{в.ц.} \times K_{н.в.}, \quad (4.14)$$

де B_{δ} – середньоденний випуск продукції за її собівартістю, грн.;

$D_{в.ц.}$ – тривалість виробничого циклу, дні;

$K_{н.в.}$ – коефіцієнт наростання витрат у незавершеному виробництві (коефіцієнт готовності продукції).

Середньоденний випуск продукції (B_o) за її собівартістю обчислюється так:

$$B_o = \frac{B \times C_{od}}{D_k}, \quad (4.15)$$

де B – річний випуск продукції, од.;

C_{od} – собівартість одиниці продукції, грн.

Коефіцієнт наростання витрат являє собою відношення середньої собівартості виробів, що знаходяться у незавершеному виробництві, до собівартості готових виробів. При рівномірному наростанні витрат його величину розраховують за формулою:

$$K_{н.в.} = \frac{C_m + 0,5 \times (C - C_m)}{C} \quad (4.16)$$

де C_m – вартість матеріальних витрат у собівартості виробу, грн.;

C – собівартість виготовлення виробу, грн.;

$(C - C_m)$ – вартість обробки матеріалів, грн.

III. Нормування оборотних коштів у запасах готової продукції

Збільшення залишків готової продукції на складі підприємства уповільнює оборотність оборотних коштів, що скорочує рівень доходності підприємства.

Для оптимізації величини залишків готової продукції на складі необхідно обґрунтувати норму їх запасу у днях. *Норма запасу готової продукції на складі* – це кількість днів, необхідних для підготовки продукції до її реалізації (комплектування, пакування, відвантаження покупцям, виписка та передача у банк необхідних платіжних документів).

Норматив оборотних коштів у залишках готової продукції ($H_{обк}^{з.н.}$) визначається за формулою:

$$H_{обк}^{з.н.} = B_o \times D_{з.н.}, \quad (4.17)$$

де $D_{з.н.}$ – норма запасу готової продукції на складі, дні.

IV. Витрати майбутніх періодів ($B_{м.п.}$) – це витрати, які здійснюються у теперішній час, але віддача від них очікується у майбутньому (витрати, пов’язані з розробкою нових видів продукції).

V. Загальна сума нормативів оборотних коштів, обчислених за окремими елементами (виробничими запасами, незавершеним виробництвом та готовою продукцією), а також величина витрат майбутніх періодів разом становлять **сукупний норматив оборотних коштів підприємства** ($H_{ОбК}$):

$$H_{ОбК} = H_{ОбК}^{в.з.} + H_{ОбК}^{н.в.} + H_{ОбК}^{з.п.} + B_{м.п.} \quad (4.18)$$

Приклад

Розрахувати норматив оборотних коштів підприємства у виробничих запасах, незавершеному виробництві, готовій продукції та сукупний норматив оборотних коштів, використовуючи дані табл. 4.1.

Таблиця 4.1 – **Вихідні дані для розрахунку сукупного нормативу оборотних коштів**

Показник	Значення показника
Планова норма розходу шкір для верху взуття (площа бруто на 100 пар), дм ²	2360,20
Ціна 1 дм ² шкір для верху, грн.	4,19
Витрати на жорсткі шкір матеріали (на 100 пар), грн.	1500,00
Витрати на текстильно-підкладочні матеріали (на 100 пар), грн.	85,50
Витрати на допоміжні матеріали (на 100 пар), грн.	490,00
Витрати на паливо та енергію (на 100 пар), грн.	55,00
Річні витрати майбутніх періодів, тис. грн.	45
Плановий випуск продукції, тис. пар	250
Загальні витрати на виробництво та реалізацію 100 пар взуття, грн.	10600
Питома вага матеріальних витрат у загальних витратах, %	75
Тривалість виробничого циклу, дні	7
Транспортний запас шкір для верху взуття, дні	3
Підготовчий запас шкір для верху взуття, дні	2
Поточний запас шкір для верху взуття, дні	10
Норма запасу для жорстких шкір матеріалів, дні	40
Норма запасу для текстильно-підкладочних матеріалів, дні	20
Норма запасу для допоміжних матеріалів, дні	30
Норма запасу для палива та енергії, дні	50
Норма запасу готової продукції на складі, дні	10

Рішення

Виконання завдання відбувається за етапами:

I. Розрахунок нормативу оборотних коштів у виробничих запасах проводиться за формулою (4.10). Для цього спочатку за формулою (4.12) визначається річна потреба у матеріальних ресурсах i -того виду, за формулою (4.11) – середньодобові планові витрати матеріального ресурсу i -того виду, за формулою (4.13) – норма запасу матеріального ресурсу i -того виду у днях. Такий розрахунок проводиться по усіх видах матеріальних ресурсів, які використовуються у виробництві продукції:

1) Розрахунок нормативу оборотних коштів у виробничих запасах шкір для верху взуття:

а) визначимо річну потребу у шкірах для верху взуття (формула (4.12)):

$$M_{\text{річн}}^{\text{шк.верх.вз.}} = \frac{2360,20}{100} \times 250 = 5900,5 \text{ тис.дм}^2$$

При розрахунку було враховано те, що у вихідних даних планова норма розходу шкір для верху взуття дана на 100 пар, а при визначенні річної потреби у цьому виді матеріального ресурсу використовується норма витрат на одиницю продукції;

б) визначимо середньодобові планові витрати шкір для верху взуття (формула 4.11):

$$M_{\text{д}}^{\text{шк.верх.вз.}} = \frac{5900,5}{365} = 16,16 \text{ тис.дм}^2$$

в) розрахуємо норму запасу шкір для верху взуття (формула (4.13)):

$$D_3^{\text{шк.верх.вз.}} = 3 + 2 + 10 + 10 \times 0,5 = 20 \text{ днів}$$

г) визначимо норматив оборотних коштів у виробничих запасах шкір для верху взуття (формула (4.10)):

$$H_{\text{ОбК}}^{\text{в.з. шк.верх.вз.}} = 16,16 \times 4,19 \times 20 = 1354,21 \text{ тис.грн.}$$

Для інших видів матеріальних ресурсів річна і середньоденна потреба в них буде розраховуватися у вартісному вимірі, оскільки у вихідних даних представлені витрати на ці матеріали у розрахунку на 100 пар взуття.

2) Розрахунок нормативу оборотних коштів у виробничих запасах жорстких шкір матеріалів:

а) визначимо річну потребу у шкірах для низу взуття (жорсткі шкір матеріали) у вартісному вимірі:

$$M_{\text{річн}}^{\text{шк.низ.вз.}} = \frac{1500}{100} \times 250 = 3750 \text{ тис.грн.}$$

б) визначимо середньодобові планові витрати жорстких шкір матеріалів у вартісному вимірі:

$$M_{\text{д}}^{\text{шк.низ.вз.}} = \frac{3750}{365} = 10,27 \text{ тис.грн.}$$

в) норма запасу жорстких шкір матеріалів наведена у вихідних даних:

$$D_3^{\text{шк.низ.вз.}} = 40 \text{ днів}$$

г) визначимо норматив оборотних коштів у виробничих запасах жорстких шкір матеріалів (показник ціни не використовується, оскільки потреба у матеріальному ресурсі дана у вартісному вимірі, тобто вже з урахуванням ціни одиниці матеріального ресурсу):

$$H_{\text{ОбК}}^{\text{в.з. шк.низ.вз.}} = 10,27 \times 40 = 410,8 \text{ тис.грн.}$$

Аналогічно розрахуємо норматив оборотних коштів у виробничих запасах текстильно-підкладочних матеріалів, допоміжних матеріалів, палива та енергії.

3) Розрахунок нормативу оборотних коштів у виробничих запасах текстильно-підкладочних матеріалів:

а) визначимо річну потребу у текстильно-підкладочних матеріалах у вартісному вимірі:

$$M_{\text{річн}}^{\text{текст}} = \frac{85,5}{100} \times 250 = 213,75 \text{ тис.грн.}$$

б) визначимо середньодобові планові витрати текстильно-підкладочних матеріалів у вартісному вимірі:

$$M_{\text{д}}^{\text{текст}} = \frac{213,75}{365} = 0,59 \text{ тис.грн.}$$

в) норма запасу текстильно-підкладочних матеріалів наведена у вихідних даних:

$$D_3^{текст.} = 20 \text{ днів}$$

г) визначимо норматив оборотних коштів у виробничих запасах текстильно-підкладочних матеріалів:

$$H_{ОбК}^{6.3. текст} = 0,59 \times 20 = 11,8 \text{ тис. грн.}$$

4) Розрахунок нормативу оборотних коштів у виробничих запасах допоміжних матеріалів:

а) визначимо річну потребу у допоміжних матеріалах у вартісному вимірі:

$$M_{річн}^{доп.} = \frac{490}{100} \times 250 = 1225 \text{ тис. грн.}$$

б) визначимо середньодобові планові витрати допоміжних матеріалів у вартісному вимірі:

$$M_{д}^{доп.} = \frac{1225}{365} = 3,36 \text{ тис. грн.}$$

в) норма запасу допоміжних матеріалів наведена у вихідних даних:

$$D_3^{доп.} = 30 \text{ днів}$$

г) визначимо норматив оборотних коштів у виробничих запасах допоміжних матеріалів:

$$H_{ОбК}^{6.3. доп.} = 3,36 \times 30 = 100,8 \text{ тис. грн.}$$

5) Розрахунок нормативу оборотних коштів у виробничих запасах палива та енергії:

а) визначимо річну потребу у паливі та енергії у вартісному вимірі:

$$M_{річн}^{пал.ен.} = \frac{55}{100} \times 250 = 137,5 \text{ тис. грн.}$$

б) визначимо середньодобові планові витрати палива та енергії у вартісному вимірі:

$$M_{д}^{пал.ен.} = \frac{137,5}{365} = 0,38 \text{ тис. грн.}$$

в) норма запасу палива та енергії наведена у вихідних даних:

$$D_3^{нал.ен.} = 50 \text{ днів}$$

г) визначимо норматив оборотних коштів у виробничих запасах палива та енергії:

$$H_{ОбК_{нал.ен.}}^{6.3.} = 0,38 \times 50 = 19 \text{ тис.грн.}$$

Визначимо загальний норматив у виробничих запасах як суму нормативів у виробничих запасах усіх видів матеріальних ресурсів:

$$H_{ОбК}^{6.3.} = H_{ОбК_{ик.верх.вз.}}^{6.3.} + H_{ОбК_{ик.низ.вз.}}^{6.3.} + H_{ОбК_{текст}}^{6.3.} + H_{ОбК_{доп.}}^{6.3.} + H_{ОбК_{нал.ен.}}^{6.3.}$$

$$H_{ОбК}^{6.3.} = 1354,21 + 410,8 + 11,8 + 100,8 + 19 = 1896,61 \text{ тис.грн.}$$

II. Розрахунок нормативу оборотних коштів у незавершеному виробництві проводиться за формулою (4.14).

1) Спочатку необхідно визначити значення коефіцієнта наростання витрат. Для розрахунку цього коефіцієнта треба визначити розмір матеріальних витрат. У вихідних даних представлена питома вага матеріальних витрат у загальних витратах на виробництво і реалізацію продукції (75%). Загальні витрати на 100 пар взуття становлять 10600 грн., відповідно загальні витрати на 1 пару становлять 106 грн. Тоді матеріальні витрати на 1 пару (C_m) становлять:

$$C_m = 106 \times \frac{75}{100} = 79,5 \text{ грн.}$$

Коефіцієнт наростання витрат розраховуємо за формулою (4.16):

$$K_{н.в.} = \frac{79,5 + 0,5 \times (106 - 79,5)}{106} = 0,875$$

2) Далі розраховуємо середньоденний випуск продукції за її собівартістю за формулою (4.15):

$$B_o = \frac{250 \times 106}{365} = 72,60 \text{ грн.}$$

3) Норматив оборотних коштів у незавершеному виробництві розраховуємо за формулою (4.14):

$$H_{ОбК}^{н.в.} = 72,6 \times 7 \times 0,875 = 444,68 \text{ тис.грн.}$$

III. Розрахунок нормативу оборотних коштів у залишках готової продукції проводиться за формулою (4.17). Норма запасу готової продукції на складі підприємства наводиться у вихідних даних і становить 10 днів:

$$H_{Обк}^{z.n.} = 72,6 \times 10 = 726 \text{ тис. грн.}$$

IV. Сукупний норматив оборотних коштів розраховується за формулою (4.18). Витрати майбутніх періодів наведені в таблиці вихідних даних і становлять 45 тис. грн.:

$$H_{Обк} = 1896,61 + 444,68 + 726 + 45 = 3112,29 \text{ тис. грн.}$$

Висновок

Сукупний норматив оборотних коштів взуттєвого підприємства у плановому році становитиме 3112,29 тис. грн. Найбільшу частку у сукупних оборотних коштах займають виробничі запаси (60,9%), що сприятиме забезпеченню безперервного виробництва продукції підприємства.

Завдання для самостійної роботи

Завдання 4.1

Розрахувати планову витратну кількість хромових шкірматеріалів для заготовок взуття за даними табл. 4.2.

Таблиця 4.2 – **Вихідні дані для розрахунку планової кількості шкір матеріалів**

Показник	Варіант									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Плановий річний випуск продукції, тис. пар	315	200	250	320	280	275	312	310	265	290
Чиста площа (нетто) деталей верху однієї пари, дм ²	12,59	14,80	14,96	15,48	13,86	16,15	15,13	10,36	15,17	17,60
Сорт хромової шкіри	Питома вага у загальному використанні, %									
I	50	40	30	30	60	40	50	40	30	45
II	25	30	35	30	20	40	30	35	40	30
III	13	15	20	20	10	15	15	15	20	15
IV	12	15	15	20	10	5	5	10	10	10
Сорт хромової шкіри	Прогресивний відсоток використання, %									
I	82	81	83	85	81	80	83	82	79	82
II	81	80	80	83	79	78	82	81	77	81
III	79	78	78	81	77	77	81	79	75	78
IV	77	75	77	79	76	76	79	77	74	77

Рекомендації до вирішення

Завдання виконується за наступними етапами:

I. Визначення потреби нетто у деталях верху (S_N), які мають бути отримані зі шкіри, виходячи з чистої площі однієї пари деталей та потреби в них за формулою (4.6).

II. Визначення середньозваженого відсотка використання шкір матеріалів з урахуванням виходу деталей за сортами шкір (γ_{mat}) за формулою:

$$\gamma_{mat} = \sum \lambda_i \times \alpha_i, \quad (4.19)$$

де λ_i – питома вага шкірматеріалів i -того сорту у загальному використанні шкірматеріалів, у вигляді десяткового дробу;

α_i – прогресивний відсоток використання шкір матеріалів i -того виду, %.

III. Визначення потреби бруutto у деталях верху на плановий випуск ($S_{брутто}$) за формулою (4.7).

Завдання 4.2

Встановити заготівельну кількість хромових шкір матеріалів на плановий рік з врахуванням розрахункових даних завдання 4.1 та за даними табл. 4.3.

Таблиця 4.3 – Вихідні дані для розрахунку

Показник	Варіант									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Залишки матеріалів на початок планового року, тис. дм ²	107,6	71,54	115,2	131,8	106,7	108,4	141,6	87,23	100,3	156,1
Залишки матеріалів на кінець планового року, тис. дм ²	134,5	112,4	153,6	164,7	186,8	185,9	173,1	109	200,5	208,2

Заготівельна кількість матеріалів визначається за формулою (4.8).

Завдання 4.3

Розрахувати планову витратну кількість жорстких шкір матеріалів для низу жіночого взуття за даними табл. 4.4.

Середньозважений відсоток використання жорстких шкір для підошов становить 76%, для підметок та устілок – 68%, для задників – 72%.

Таблиця 4.4 – Вихідні дані для розрахунку планової кількості жорстких шкір матеріалів

Показник	Варіант									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Плановий річний випуск продукції, тис. пар	315	200	250	320	280	275	312	310	265	290
Деталі низу	Чиста площа (нетто) деталей низу однієї пари, дм ²									
Підшва	4,00	4,40	3,54	2,85	2,85	3,70	4,10	3,24	2,50	2,50
Підметка	4,00	4,40	-	-	-	3,70	4,10	-	-	-
Устілка	2,84	-	2,84	2,72	2,62	2,54	-	2,54	2,42	2,32
Задник	-	1,12	-	2,20	2,50	-	1,10	-	2,16	2,44

Рекомендації до вирішення

Визначення витратної кількості шкір для низу взуття на взуттєвих підприємствах легкої промисловості має свої особливості. Це обумовлено тим, що на конкретний вид взуття не може бути встановлена норма розходу конкретного виду шкір для низу взуття, так як з однієї шкіри можна отримати деталі низу для різних видів взуття. Тому у взуттєвому виробництві витратна кількість шкір для низу взуття визначається на всю виробничу програму в цілому за наступною методикою:

1) Визначається потреба нетто у деталях низу ($y \text{ м}^2$), які мають бути отримані зі шкіри, виходячи з чистої площі однієї пари деталей та потреби в них (за формулою 4.6).

2) Проводиться групування потрібних деталей за ознакою однакової товщини та виду шкіри, з яких вони мають бути виготовлені.

3) Відбувається покриття потрібної площі деталей площею зони шкіри відповідної товщини. Для цього виділяють найвідповідальнішу деталь (деталь, яка має найбільшу товщину) та підбирають відповідну шкіру за видом та категорією. Потім визначають кількість шкір, необхідних для задоволення заданої потреби в деталях, шляхом ділення необхідної потреби в деталях на їх вихід зі шкіри обраного виду та категорії (за формулою (4.7)).

З визначеної таким чином кількості шкіри може бути отримана деяка кількість менш відповідальних деталей. Останнє визначається шляхом добутку загальної кількості шкір на вихід деталей, що зменшує загальну потребу в них.

Потім знов визначається найбільш відповідальна деталь, потреба в ній та розрахунок повторюється, поки повністю не буде задоволена потреба у всіх деталях.

Завдання 4.4

За результатами розрахунків завдання 4.3 відповідно варіанту визначити вартість жорстких шкір матеріалів, враховуючи додаткові дані табл. 4.5 та 4.6.

Для підшов використовується чепрак підшовний товщиною 4,6-5 мм; для підметок – чепрак підшовний; для устілок – чепрак устілочний товщиною 3,1-3,5 мм; для задників – поли товщиною 3,1-3,5 мм. В табл. 4.5 наведені дані щодо планової сортності використовуваних шкір матеріалів. Коефіцієнти, які враховують зниження ціни залежно від сортності шкір матеріалів, наступні: для шкір матеріалів I сорту – 1; II сорту – 0,9; III сорту – 0,8; IV сорту – 0,75.

Таблиця 4.5 – Планова сортність жорстких шкір матеріалів

Сорт	Питома вага, %		
	Чепрак підшовний (4,6-5 мм)	Чепрак устілочний (3,1-3,5 мм)	Поли (3,1-3,5 мм)
I	10	40	20
II	40	30	50
III	40	20	30
IV	10	10	-

Таблиця 4.6 – Ціна та вага жорстких шкір матеріалів

Вид шкір матеріалів	Оптова ціна 1 кг шкір матеріалів I сорту, грн.	Вага 1 м ² шкір матеріалів, кг
Чепрак підшовний (4,6-5 мм)	43,48	4,6
Чепрак устілочний (3,1-3,5 мм)	38,2	4,0
Поли (3,1-3,5 мм)	25,3	3,6

Рекомендації до вирішення

Завдання необхідно виконати за наступними етапами:

I. Встановити потребу у жорстких шкір матеріалах відповідно їх сортності. Для цього спочатку для кожної деталі низу взуття визначається вага планової витратної кількості певного виду шкір матеріалів (за розрахунковими значеннями завдання 4.3) (m_i) наступним чином:

$$m_i = S_{\text{брutto}} \times m_i^{1\text{кг}}, \quad (4.20)$$

де $m_i^{1\text{кг}}$ – вага 1 м² шкір матеріалів i -того виду, кг.

Після цього визначену вагу планової витратної кількості певного виду жорстких шкір матеріалів необхідно розподілити відповідно їх сортності (табл. 4.5).

II. Встановити ціну кожного виду шкір матеріалів ($Ц_i$) залежно від їх сортності:

$$Ц_i = Ц_1 \times K_c, \quad (4.21)$$

де $Ц_1$ – ціна шкір матеріалів 1-го сорту, грн.;

K_c – перевідний коефіцієнт, який враховує зниження ціни залежно від сортності шкір матеріалів.

III. Розрахувати вартість планової витратної кількості шкір матеріалів ($B_{\text{шк}}^{nl}$) за окремими деталями та загальну за формулою:

$$B_{\text{шк}}^{nl} = \sum m_i \times Ц_i, \quad (4.22)$$

Результати розрахунків по кожній деталі окремо доцільно представити у вигляді табл. 4.7.

Таблиця 4.7 – Результати розрахунків вартості жорстких шкір матеріалів

Сорт шкір матеріалів	Вага планової витратної кількості шкір матеріалів, тис. кг	Оптова ціна 1 кг шкір матеріалів, грн.	Вартість планової витратної кількості шкір матеріалів, тис. грн.
I			
II			
III			
IV			
Всього:		-	

Завдання 4.5

Розрахувати сукупний норматив оборотних коштів підприємства на плановий період за даними табл. 4.8. Наприкінці теоретичної частини теми наведений приклад вирішення цього завдання.

Таблиця 4.8 – Вихідні дані для розрахунку нормативу оборотних коштів взуттєвого підприємства

Показник	Варіант									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Планова норма розходу шкір для верху взуття (площа бруто на 100 пар), дм ²	2058,80	2079,86	2096,03	2148,31	2285,76	2114,67	1512,63	1835,76	1716,56	1760,32
Ціна 1 дм ² шкір для верху, грн.	2,19	2,85	2,32	1,95	2,14	2,20	2,85	2,50	2,75	2,60
Витрати на жорсткі шкір матеріали (на 100 пар), грн.	1290,00	1695,94	1391,29	1198,57	1399,51	1331,06	1233,41	1313,07	1350,59	1309,47
Витрати на текстильно-підкладочні матеріали (на 100 пар), грн.	64,50	84,80	69,56	59,93	69,98	66,55	61,67	65,65	67,53	65,47
Витрати на допоміжні матеріали (на 100 пар), грн.	387,00	508,78	417,39	359,57	419,85	399,32	370,02	393,92	405,18	392,84
Витрати на паливо та енергію (на 100 пар), грн.	25,00	32,87	26,96	23,23	27,12	25,80	23,90	25,45	26,17	25,38
Річні витрати майбутніх періодів, тис. грн.	12	20	8	14	18	12	10	22	16	14
Плановий випуск продукції, тис. пар	315	200	250	320	280	275	312	310	265	290
Загальні витрати на виробництво та реалізацію 100 пар взуття, грн.	8600	11000	9400	8450	9200	9250	8000	8750	9125	9100
Питома вага матеріальних витрат у загальних витратах, %	73	75	72	69	74	70	75	73	72	70
Тривалість виробничого циклу, дні	7	10	12	8	9	11	7	9	8	10
Транспортний запас шкір для верху взуття, дні	3	2	2	1	3	2	1	1	3	2
Підготовчий запас шкір для верху взуття, дні	2	2	1	1	2	2	1	2	1	1
Поточний запас шкір для верху взуття, дні	14	15	20	16	15	25	18	14	16	20
Норма запасу для жорстких шкір матеріалів, дні	40	35	45	40	30	35	40	45	30	25
Норма запасу для текстильно-підкладочних матеріалів, дні	20	30	25	20	30	35	20	25	20	30
Норма запасу для допоміжних матеріалів, дні	30	35	40	45	40	30	35	30	40	45
Норма запасу для палива та енергії, дні	50	60	50	55	65	60	50	55	50	60
Норма запасу готової продукції на складі, дні	10	7	9	12	15	14	12	10	8	10

Завдання 4.6

Визначити ефективність використання оборотних коштів підприємства у плановому році та фактичну, а також суму їх умовного вивільнення. Для розрахунків використовувати розрахункові значення завдання 4.5 та дані табл. 4.9.

Таблиця 4.9 – Вихідні дані для розрахунку ефективності використання оборотних коштів

Показник	Варіант									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ціна підприємства, грн.	107,50	137,50	117,50	105,63	115,00	115,63	100,00	109,38	114,06	113,75
Фактичне зростання випуску та реалізації продукції, %	5,00	6	7	4	3,5	5	4,5	6,5	7	5
Фактичне прискорення оборотності оборотних коштів, днів	2,00	4	2	3	4	2	3	3	4	2

Рекомендації до вирішення

У цьому завданні необхідно розрахувати показники ефективності використання оборотних коштів:

1) *Коефіцієнт оборотності* розраховується за формулою (4.1).

Реалізована продукція визначається як добуток обсягів випуску продукції (табл. 4.2) та ціни підприємства (табл. 4.9).

Середньорічна вартість залишку оборотних коштів є сукупним нормативом оборотних коштів підприємства, розрахованим у завданні 4.5.

Коефіцієнт завантаження і тривалість одного обороту розраховуються відповідно за формулами (4.2) і (4.3).

Величина *вивільнення оборотних коштів* з обороту (у гривнях) внаслідок прискорення їх оборотності визначається за формулами (4.4) та (4.5).

За результатами розрахунків зробити висновки.

Тестові завдання

1. До складу оборотного капіталу включаються:

- а) основні засоби та оборотні кошти;
- б) оборотні кошти та нематеріальні активи;

- в) оборотні кошти та довгострокові фінансові вкладення;
- г) оборотні кошти та короткострокові фінансові вкладення.

2. Оборотні кошти підприємства – це сукупність:

- а) транспортних засобів підприємства;
- б) оборотних фондів та фондів обігу;
- в) робочих машин та устаткування;
- г) основних та оборотних фондів.

3. До оборотних фондів підприємства належать:

- а) кошти на банківських рахунках;
- б) виробничі запаси;
- в) промислове устаткування;
- г) дебіторська заборгованість.

4. З наведеного нижче переліку нормуванню підлягає:

- а) заборгованість підприємства постачальникам;
- б) грошові кошти;
- в) незавершене виробництво;
- г) дебіторська заборгованість.

5. До фондів обігу належать:

- а) виробничі запаси;
- б) напівфабрикати власного виготовлення;
- в) кредиторська заборгованість;
- г) грошові кошти.

6. Який з наведених нижче елементів виробничих фондів не включається до складу нормованих оборотних коштів?:

- а) виробничі запаси;
- б) незавершене виробництво;
- в) готова продукція;
- г) виробниче обладнання.

7. Оборотні фонди – це:

а) частина виробничих фондів підприємства, яка використовується на підприємстві менше одного року, змінює свою форму, розміри та властивості і переносить свою вартість на вартість готової продукції частинами;

б) частина виробничих фондів підприємства, яка використовується більше одного року, змінює свою форму, розміри та властивості і переносить свою вартість на вартість готової продукції частинами;

в) частина виробничих фондів підприємства, яка використовується більше одного року, не змінює свою форму, розміри та властивості і переносить свою вартість на вартість готової продукції частинами;

г) частина виробничих фондів підприємства, яка використовується менше одного року, змінює свою форму, розміри та властивості і переносить свою вартість на вартість готової продукції відразу у повному обсязі.

8. Тривалість одного обороту оборотних коштів – це:

а) час з моменту сплати рахунків за сировину і матеріали до моменту виготовлення готової продукції;

б) час з моменту сплати рахунків за сировину і матеріали до моменту відвантаження готової продукції;

в) час з моменту запуску сировини і матеріалів у виробництво до моменту випуску готової продукції;

г) час з моменту сплати рахунків за сировину і матеріали до моменту надходження грошових коштів за реалізовану продукцію на розрахунковий рахунок підприємства.

9. Оборотні кошти підприємства у процесі руху проходять наступні стадії:

а) грошову, товарну;

б) грошову, виробничу;

в) грошову, товарну, виробничу;

г) товарну, виробничу.

10. До нормованих оборотних коштів відносяться:

- а) оборотні фонди та фонди обігу;
- б) оборотні фонди та грошові кошти;
- в) виробничі запаси та фонди обігу;
- г) оборотні фонди та готова продукція.

11. Укажіть, який елемент виробничих фондів не включається до складу нормованих оборотних коштів:

- а) обладнання та устаткування;
- б) незавершене виробництво;
- в) виробничі запаси;
- г) готова продукція.

12. Сировина, матеріали, паливо, енергія, комплектуючі матеріали, тара, запасні частини, призначені для виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг) – це:

- а) виробничі запаси;
- б) незавершене виробництво;
- в) напівфабрикати;
- г) витрати майбутніх періодів.

13. Предмети праці, обробка яких ще не завершена і які знаходяться безпосередньо у виробництві на робочих місцях – це:

- а) виробничі запаси;
- б) незавершене виробництво;
- в) напівфабрикати;
- г) готова продукція.

14. Вироби, обробка яких повністю завершена у даному виробничому підрозділі, вони призначені для реалізації або передачі в інші виробничі цехи для подальшої обробки – це:

- а) виробничі запаси;
- б) незавершене виробництво;
- в) напівфабрикати;

г) готова продукція.

15. Яка тривалість одного обороту оборотних коштів, якщо їх оборотність складає 5 оборотів за квартал?

- а) 6 днів;
- б) 450 днів;
- в) 18 днів;
- г) 72 дні.

16. Яку кількість оборотів здійснили оборотні кошти підприємства за рік, якщо виручка від реалізації продукції складає 200 млн. гривень, а середній залишок оборотних коштів – 25 млн. гривень:

- а) 0,12;
- б) 7;
- в) 8;
- г) 5000.

17. Яка тривалість одного обороту за умовами тесту 16, у днях?

- а) 51,4;
- б) 45;
- в) 0,2;
- г) 32.

18. Чому дорівнює коефіцієнт оборотності оборотних коштів, якщо вартість реалізованої продукції складає 95% від вартості випущеної продукції. Вартість випущеної продукції складає 3,2 млн. грн. Середньорічний залишок оборотних коштів 500 тис. грн.?

- а) 6,4;
- б) 6,74;
- в) 6,08;
- г) 5,76.

19. З метою планування, організації та регулювання оборотні кошти поділяють на:

- а) оборотні фонди та фонди обігу;

- б) нормовані та ненормовані;
- в) власні та залучені;
- г) власні та прирівняні до власних.

20. Основним напрямком поліпшення використання оборотних фондів є:

- а) збільшення матеріальних запасів на складах підприємства;
- б) збільшення циклу виробництва;
- в) раціональне використання матеріальних ресурсів;
- г) зменшення оборотності матеріальних ресурсів.

Практичні завдання

Задача 4.1

Середньорічна вартість основних засобів підприємства – 1155 тис. гривень. Підприємство працює з фондівіддачею 6,6. При цьому тривалість одного обороту оборотних коштів – 33 дні.

На підприємстві планується збільшити випуск продукції на 5%.

Розрахувати обсяг оборотних коштів у базисному періоді і визначити, як зміниться розмір оборотних коштів, якщо у плановому періоді їх оборотність не зміниться. Зробити висновки.

Задача 4.2

У базовому році коефіцієнт завантаження оборотних коштів становив 0,17; їх оборотність складала 61 день.

У звітному році виручка від реалізації виробленої продукції склала 2500 тис. гривень. Середньорічна сума оборотних коштів підприємства дорівнює 600 тис. гривень.

Визначити ефективність використання оборотних коштів підприємства та обсяг їх умовного вивільнення (додаткового залучення) у звітному році.

Задача 4.3

Протягом звітнього року підприємство виробило й реалізувало продукції на суму 950 тис. гривень. Середньорічний залишок оборотних коштів становив 160 тис. гривень. У наступному розрахунковому році обсяг реалізованої продукції має бути збільшений на 5%. Крім того, розроблені організаційно-економічні заходи з підвищення ефективності виробництва дозволяють скоротити оборотність оборотних коштів на 7 днів.

Розрахувати показники оборотності оборотних коштів, а також обсяг їх умовного вивільнення. Зробити висновки.

Задача 4.4

Виручка від реалізації продукції у звітному році складає 95% від обсягу виробництва. Середньорічний залишок оборотних коштів – 3 млн. гривень. Фондовіддача – 5. Фондоозброєність – 31,5 тис. грн. на одного працівника. Чисельність промислово-виробничого персоналу складає 200 осіб.

У наступному році планується збільшити обсяг реалізованої продукції на 7%. Прискорення оборотності оборотних коштів складає 2 дні.

Розрахувати показники ефективності використання оборотних коштів у плановому році та визначити умовну економію внаслідок прискорення їх оборотності.

Контрольні питання

1. Наведіть поняття оборотних коштів та поясніть сутність і значення оборотності оборотних коштів для підприємства.
2. Охарактеризуйте стадії кругообігу оборотних коштів. Що таке тривалість одного обороту оборотних коштів?
3. Поясніть класифікацію оборотних коштів підприємства.
4. Як визначається ефективність використання оборотних коштів підприємства?

5. Визначте шляхи підвищення ефективності використання оборотних коштів.

6. Як відбувається нормування матеріальних ресурсів на взуттєвих підприємствах?

7. Як відбувається нормування оборотних коштів на взуттєвих підприємствах?

Рекомендована література

[5, 13-32, 35-37, 45-47].

ТЕМА 5. ПЛАНУВАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВА ТА ПРОДУКТИВНОСТІ ПРАЦІ

5.1. Персонал підприємства, його характеристика та планування.

5.2. Продуктивність праці та методи її вимірювання.

5.3. Чинники зростання та планування продуктивності праці на підприємстві.

5.1. Персонал підприємства, його характеристика та планування

Які б технічні, організаційні та управлінські можливості не відкривалися перед підприємством, реалізувати їх без відповідного людського ресурсу воно не зможе. Отже, ефективність господарювання будь-якого підприємства залежить не тільки від правильних принципів організації виробництва, але й від знань, умінь, компетенції його працівників, їхньої кваліфікації, спроможності вирішувати неординарні завдання, дисципліни, існуючої системи мотивації тощо.

Сукупність постійних працівників підприємства, які отримали необхідну професійну підготовку та (або) мають досвід практичної роботи, називається його **персоналом**.

Крім постійних працівників, у діяльності підприємства можуть брати участь й інші працездатні особи на підставі трудового договору (контракту).

Персонал підприємства характеризується за трьома напрямками: за структурою, за якістю та за кількістю.

Структура персоналу підприємства – це склад і кількісне співвідношення окремих категорій та груп працівників підприємства.

За участю працівників підприємства у його основній діяльності персонал поділяють на дві групи: промислово-виробничий персонал та персонал, зайнятий у невиробничих підрозділах.

До *промислово-виробничого персоналу* відносять працівників, зайнятих у виробництві продукції та його обслуговуванні (у т. ч. у науково-дослідних підрозділах та лабораторіях, на складах, в охороні, в управлінні підприємством). До *невиробничого персоналу* належать працівники невиробничої сфери, об'єкти якої знаходяться на балансі підприємства, при цьому не мають відношення до його основної діяльності та призначені для підтримання нормального рівня життя працівників підприємства (житлово-комунальне господарство, дитячі садочки, медичні пункти тощо).

За характером виконуваних функцій промислово-виробничий персонал підприємства поділяють на чотири категорії: робітники, керівники, спеціалісти, службовці (рис. 5.1).

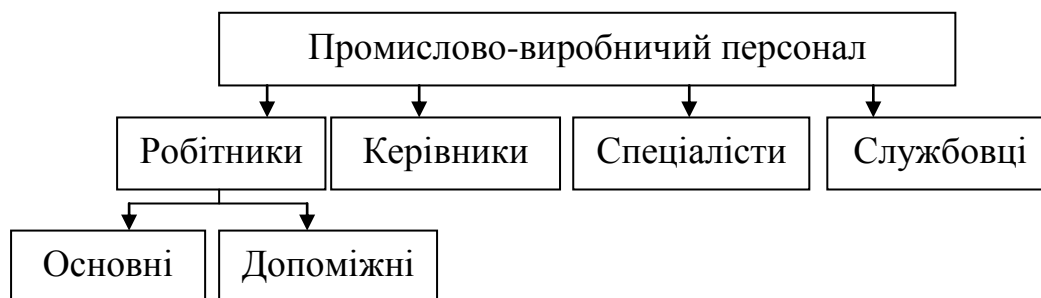

Рисунок 5.1 – Розподіл промислово-виробничого персоналу підприємства за категоріями

Основною категорією промислово-виробничого персоналу підприємства (і найчисельнішою) є *робітники* – працівники, які безпосередньо зайняті у

виготовленні продукції (створенні матеріальних цінностей, наданні послуг або виконанні робіт). Робітники, у свою чергу, поділяються на основних і допоміжних.

Основні робітники – це робітники, безпосередньо зайняті у виробничому процесі (створюють продукцію підприємства та зайняті у технологічному процесі). Як правило, заробітна плата основних робітників залежить від кількості виготовленої продукції і розраховується за відрядними розцінками (відрядна розцінка – це заробітна плата за виконання операції або за один виріб). Тому основних робітників називають робітниками-відрядниками.

Допоміжні робітники – зайняті обслуговуванням обладнання та робочих місць у виробничих цехах, а також усі робітники допоміжних цехів та господарств (транспортного, складського, ремонтного господарства). Заробітна плата допоміжних робітників залежить, як правило, від відпрацьованого часу, тому їх називають робітниками-погодинниками.

До *керівників* відносять працівників, що перебувають на посадах керівників підприємств та їхніх структурних підрозділів (директори, начальники, завідувачі, майстри, головні спеціалісти – головний бухгалтер, головний інженер, головний механік).

До *спеціалістів* належать працівники, які виконують спеціальні інженерно-технічні, економічні та інші роботи (інженери, економісти, бухгалтери).

До категорії *службовців* належать працівники, що здійснюють підготовку та оформлення документації, облік і контроль, господарське обслуговування (касири, секретарі, діловоди, статисти).

Крім того, що персонал поділяють на категорії (*структурна характеристика персоналу*), його поділяють за **професією та кваліфікацією** (*якісна характеристика персоналу*).

Під *професією* розуміють вид трудової діяльності, який потребує оволодіння відповідним комплексом спеціальних знань та практичними навичками.

Спеціальність – більш вузький різновид трудової діяльності у межах професії (наприклад, у межах професії інженер є спеціальності: інженер-технолог, інженер-конструктор виробів із шкіри тощо).

Кваліфікація відображає ступінь оволодіння працівниками певною спеціальністю і відображається у кваліфікаційних (тарифних) розрядах, категоріях. Тарифні розряди та категорії водночас є показниками, що характеризують рівень складності робіт.

Робітників за рівнем кваліфікації поділяють на чотири групи:

- *висококваліфіковані* – виконують особливо складні та відповідальні роботи (наприклад, ремонт і налагодження складного обладнання);
- *кваліфіковані* – виконують складні роботи (наприклад, розігрів, вставка та дублювання підносків і задників, обтягування і затягування носково-пучкової частини тощо);
- *малокваліфіковані* – виконують нескладні роботи (наприклад, підбір та чистка колодок, вклеювання вкладних устілок тощо);
- *некваліфіковані* – виконують допоміжні та обслуговуючі роботи (наприклад, гардеробники, прибиральники, вантажники).

Крім того, робітників за рівнем кваліфікації поділяють за розрядами. На підприємствах взуттєвої промисловості, як правило, застосовується розподіл на 6 розрядів. Робітники 6-го розряду – це висококваліфіковані робітники; 4-го та 5-го розрядів – кваліфіковані; 3-го розрядів – малокваліфіковані; 2-го – некваліфіковані. 1-й розряд є умовно-розрахунковим та необхідним для розрахунку заробітної плати робітників вищих розрядів.

Рівень кваліфікації керівників, спеціалістів та службовців характеризується рівнем освіти та досвідом роботи на певних посадах. Відповідно до цього розрізняють спеціалістів:

- *найвищої кваліфікації* – працівники, які мають наукові ступені та вчені звання;
- *вищої кваліфікації* – працівники з вищою спеціальною освітою та значним практичним досвідом;

- *середньої кваліфікації* – працівники із середньою спеціальною освітою та певним досвідом роботи;
- *практиків* – працівники, що займають певні посади, але не мають спеціальної освіти.

Професійно-кваліфікаційна структура персоналу підприємства відображається у *штатному розкладі* – документі, який щорічно затверджується керівником підприємства і містить перелік згрупованих за окремими відділами та службами посад працівників із зазначенням розряду (категорії) виконуваних робіт та посадового окладу.

Кількісна характеристика персоналу підприємства визначається показниками облікової, явочної та середньооблікової чисельності працівників. Ці показники використовуються для планування персоналу підприємства.

Облікова чисельність – це чисельність працівників облікового складу на певну дату з урахуванням прийнятих та звільнених на цей день працівників. Облікова чисельність включає усіх постійних та тимчасових працівників, яких прийнято на роботу терміном на один день і більше, незалежно від того, знаходяться вони на роботі у даний час чи ні.

Явочна чисельність – це кількість робітників облікового складу, які мають вийти на роботу (з'явитися) для забезпечення виконання виробничої програми підприємства у плановому році.

Різниця між обліковою та явочною чисельністю робітників складає резерв робочої сили, що використовується для заміни тих, хто не виходить на роботу з поважної причини (хвороба, відпустка, відрядження, виконання військових обов'язків, навчання тощо).

Явочна чисельність робітників-відрядників ($Ч_{яв}^{відр}$) розраховується за формулами:

$$Ч_{яв}^{відр} = \frac{\sum B_{зм_i} \times t_i}{T_{зм} \times K_{HB}^{nl}} \quad (5.1)$$

$$Ч_{яв}^{відр} = \frac{\sum B_i \times t_i}{T \times K_{HB}^{nl}}, \quad (5.2)$$

де $B_{зм_i}$ (B_i) – випуск у зміну (або річний випуск) i -того виду продукції, од.;

t – витрати часу на виготовлення одиниці продукції (трудомісткість виробу), год.;

$T_{зм}$ – тривалість робочої зміни, год.;

T – корисний фонд робочого часу, год. (скільки фактично годин працює кожний робітник за рік – визначається режимом роботи підприємства);

$K_{НВ}^{нл}$ – коефіцієнт виконання норм виробітку у плановому році.

Явочна чисельність робітників-погодинників ($Ч_{яв}^{поз}$) визначається на основі нормованих завдань або норм обслуговування:

$$Ч_{яв}^{поз} = \frac{B_{зм}}{НЗ}, \quad (5.3)$$

$$Ч_{яв}^{поз} = \frac{K_M}{H_{обсл}}, \quad (5.4)$$

де $НЗ$ – нормоване завдання;

K_M – кількість одиниць устаткування;

$H_{обсл}$ – норма обслуговування устаткування одним робітником.

Явочна чисельність робітників (відрядників і погодинників) ($Ч_{яв}^{роб}$) розраховується за формулою:

$$Ч_{яв}^{роб} = (Ч_{яв}^{відр} + Ч_{яв}^{поз}) \times n_{зм}, \quad (5.5)$$

де $Ч_{яв}^{поз}$ – чисельність робітників-погодинників, чол.;

$n_{зм}$ – кількість робочих змін.

Облікова чисельність робітників ($Ч_{обл}^{роб}$) визначається за формулою:

$$Ч_{обл}^{роб} = \frac{Ч_{яв}^{роб} \times 100}{100 - z}, \quad (5.6)$$

де z – резерв робочої сили, %.

Облікова чисельність керівників, спеціалістів і службовців визначається на основі штатного розкладу. Поняття явочної чисельності цих категорій персоналу не застосовується.

Чисельність промислово-виробничого персоналу складається з облікової чисельності робітників та чисельності керівників, спеціалістів і службовців ($Ч_{к.с.с.}$):

$$Ч_{ПВП} = Ч_{роб}^{обл} + Ч_{к.с.с.} \quad (5.7)$$

Для визначення чисельності працівників за певний період застосовується показник *середньооблікової чисельності* (він використовується для обчислення продуктивності праці, середньої заробітної плати та інших важливих показників, які застосовуються у плануванні).

Приклад

За даними табл. 5.1 визначити явочну та облікову чисельність робітників підприємства, а також загальну чисельність промислово-виробничого персоналу у плановому році.

Таблиця 5.1 – Вихідні дані

Показник	Одиниці виміру	Значення показника
1. Випуск взуття у зміну:		
- туфлі жіночі мод. А	пар	260
- туфлі жіночі мод. Б	пар	300
- туфлі жіночі мод. В	пар	210
2. Витрати часу на виготовлення однієї пари взуття:		
- туфлі жіночі мод. А	год.	0,98
- туфлі жіночі мод. Б	год.	0,89
- туфлі жіночі мод. В	год.	1,10
3. Коефіцієнт виконання норм виробітку	-	1,12
4. Тривалість робочої зміни	год.	8
5. Кількість робочих змін	змін	1
6. Кількість робітників-погодинників у зміну	осіб	24
7. Резерв робочої сили за даними звітнього року (відсоток невиходів на роботу)	%	9
8. Чисельність керівників, спеціалістів і службовців від загальної облікової кількості робітників	%	8

Рішення

1) Розрахуємо чисельність явочну робітників-відрядників за формулою (5.1):

$$Ч_{\text{яв. відр.}} = \frac{260 \times 0,98 + 300 \times 0,89 + 210 \times 1,10}{8 \times 1,12} = 84 \text{ особи}$$

2) Розрахуємо чисельність явочну усіх робітників за формулою (5.5):

$$Ч_{\text{яв. роб.}} = (84 + 24) \times 1 = 108 \text{ осіб}$$

3) Розрахуємо облікову чисельність робітників за формулою (5.6):

$$Ч_{\text{обл. роб.}} = \frac{108 \times 100}{100 - 9} = 119 \text{ осіб}$$

5) Визначимо чисельність керівників, спеціалістів і службовців як 8% від облікової чисельності робітників (за вихідними даними):

$$Ч_{\text{к.с.с.}} = 119 \times \frac{8}{100} = 10 \text{ осіб}$$

6) Визначимо загальну чисельність промислово-виробничого персоналу за формулою (5.7):

$$Ч_{\text{ПВП}} = 119 + 10 = 129 \text{ осіб}$$

Висновок

Для виконання завдання з виробництва продукції у плановому році необхідно, щоб на роботу з'являлось кожного дня 84 робітника-відрядника. З урахуванням кількості робітників-погодинників та резерву робочої сили загальна облікова чисельність робітників становитиме 110 осіб. Чисельність керівників, спеціалістів і службовців складе 10 осіб. Загальна чисельність промислово-виробничого персоналу підприємства планується у розмірі 129 осіб.

5.2. Продуктивність праці та методи її вимірювання

Ефективність використання трудових ресурсів (живої праці) на підприємстві характеризується зміною продуктивності праці, результативного показника роботи підприємства, в якому відображаються як позитивні сторони роботи, так і його недоліки.

Продуктивність праці як економічна категорія характеризує ефективність трудових витрат і показує здатність праці створювати за одиницю часу певну кількість матеріальних благ.

Рівень продуктивності праці вимірюється показниками виробітку і трудомісткості (прямий та обернений методи).

Виробіток – це прямий показник, який характеризує кількість виробленої продукції (обсягу робіт чи послуг) за одиницю робочого часу (або кількість виробленої продукції, що припадає на одного середньооблікового робітника за певний період). Оскільки виробіток – це прямий показник продуктивності праці, його також так і називають – продуктивність праці.

Продуктивність праці за місяць або за рік (ПП) характеризує використання робочого часу за цей період і розраховується діленням обсягу випущеної за місяць (рік) продукції на середньооблікову чисельність робітників:

$$ПП = \frac{B}{\overline{Ч}_{роб}} \quad (5.8)$$

$$ПП = \frac{B}{T}, \quad (5.9)$$

де B – випуск продукції за період, грн. або нат. од.;

$\overline{Ч}_{роб}$ – середньооблікова чисельність робітників, чол.;

T – витрати часу на виготовлення усього обсягу продукції, год.

Денна продуктивність праці (ПП_{ден}) характеризує кількість виготовленої продукції одним робітником за робочий день:

$$ПП_{ден} = \frac{B}{T_{люд.-дні}} = \frac{B}{\overline{Ч}_{роб} \times D_{роб}}, \quad (5.10)$$

де $T_{люд.-дні}$ – відпрацьований час у людино-днях (кількість днів, відпрацьованих усіма робітниками протягом року);

$D_{роб}$ – кількість робочих днів у році.

Годинна продуктивність праці (ПП_{год}) характеризує кількість виготовленої продукції одним робітником за відпрацьовану годину робочого часу:

$$ПП_{год} = \frac{B}{T_{люд.-год.}} = \frac{B}{\overline{Ч}_{роб} \times D_{роб} \times n_{зм} \times T_{зм}}, \quad (5.11)$$

де $T_{\text{люд.-год}}$ – відпрацьований час у людино-годинах (кількість годин, відпрацьованих усіма робітниками протягом року);

$n_{\text{зм}}$ – кількість робочих змін;

$T_{\text{зм}}$ – тривалість робочої зміни, год.

Якщо на підприємстві виробляється однорідна продукція (у паливній промисловості, електроенергетиці), для оцінки виробітку використовують натуральні одиниці виміру; якщо продукція різнорідна (у харчовій, легкій промисловості) – використовують вартісні вимірники.

Оберненим до виробітку є показник *трудомісткості* – відображає витрати робочого часу на виробництво одиниці продукції:

$$t = \frac{T}{B} \quad (5.12)$$

Зменшення необхідного часу на виготовлення продукції покращує використання ресурсів, тобто говорить про ефективну роботу підприємства. Кожне підприємство прагне до збільшення віддачі у плановому періоді:

$$III_{\text{баз}} < III_{\text{пл}} \quad (5.13)$$

Під зростанням продуктивності праці розуміють відсоток її збільшення у плановому періоді порівняно з базовим:

$$\Delta III = \frac{III_{\text{пл}} - III_{\text{баз}}}{III_{\text{баз}}} \times 100 \quad (5.14)$$

$$\Delta III = \frac{III_{\text{пл}}}{III_{\text{баз}}} \times 100 - 100, \quad (5.15)$$

де $\frac{III_{\text{пл}}}{III_{\text{баз}}}$ – індекс продуктивності праці (I_{III}).

Якщо збільшити продуктивність праці – це призведе до зниження трудомісткості:

$$t_{\text{баз}} > t_{\text{пл}} \quad (5.16)$$

$$\Delta t = \frac{t_{\text{баз}} - t_{\text{пл}}}{t_{\text{баз}}} \times 100 \quad (5.17)$$

Між зростанням продуктивності праці та зниженням трудомісткості існує наступна залежність: якщо продуктивність праці збільшується на 1 %, це призводить до зниження трудомісткості менше, ніж на 1 %:

$$\Delta t = \frac{100 \times \Delta III}{100 + \Delta III} \quad (5.18)$$

$$\Delta III = \frac{100 \times \Delta t}{100 - \Delta t} \quad (5.19)$$

Знаючи зміну одного показника, можна визначити зміну іншого.

Приклад

Як зміниться продуктивність праці, якщо трудомісткість виробу зменшиться на 4,5%?

Рішення

$$\Delta III = \frac{100 \times 4,5}{100 - 4,5} = 4,71 \%$$

Висновок

При зменшенні трудомісткості на 4,5 % продуктивність праці зросте на 4,71 %.

5.3. Чинники зростання та планування продуктивності праці на підприємстві

Рівень продуктивності праці не є постійною величиною. З часом під впливом різноманітних чинників вона змінюється. Велике значення при плануванні продуктивності праці на підприємстві має врахування чинників, що впливають на її зростання, які об'єднують у наступні групи:

- 1) *Чинники, пов'язані з підвищенням технічного рівня виробництва:* заміна обладнання на більш прогресивне, механізація та автоматизація виробничих процесів, модернізація обладнання, підвищення якості продукції;
- 2) *Чинники, зумовлені удосконаленням управління та організації виробництва і праці:* створення кращих умов для робітників на їх робочих

місцях (освітлення, раціональне розташування, навчання), охорона праці, мотивація та стимулювання праці, підвищення дисципліни;

3) Збільшення обсягів виробництва швидшими темпами, ніж збільшення чисельності керівників, спеціалістів і службовців;

4) Скорочення втрат робочого часу (не з вини робітників: відключили електроенергію, зламалось обладнання тощо).

Продуктивність праці є одним з основних показників, які використовуються при визначенні потреби підприємства у персоналі. Виходячи з тих чинників, що впливають на продуктивність праці, планування її рівня здійснюють за **факторним методом**. Цей метод дає змогу визначити приріст продуктивності праці через відносне зменшення чисельності працюючих під впливом окремих чинників. Розрахунки здійснюють у три етапи.

I. На першому етапі визначається чисельність планова умовна ($Ч_{пл}^{ум}$) – розрахункова чисельність працюючих, необхідна для виробництва планового обсягу продукції за умови збереження базисного рівня продуктивності праці:

$$Ч_{пл}^{ум} = Ч_{баз} \times I_B, \quad (5.20)$$

де $Ч_{баз}$ – чисельність промислово-виробничого персоналу у базовому році, чол.;

I_B – індекс випуску продукції:

$$I_B = \frac{B_{пл}}{B_{баз}} \quad (5.21)$$

$$I_B = \frac{100 \pm \% \Delta B}{100}, \quad (5.22)$$

де $B_{пл}$, $B_{баз}$ – обсяг випуску продукції у плановому та базовому роках відповідно, нат. од. або грн.;

$\% \Delta B$ – відсоткова зміна обсягу випуску продукції у плановому році.

Приклад

У базовому (звітному) році 5 робітників виготовили 100 од. продукції. У наступному періоді планується збільшити обсяг випущеної продукції до 120 од.

Продуктивність праці не зміниться. Чому буде дорівнювати чисельність планово-умовна?

Рішення

I спосіб

1) Спочатку необхідно розрахувати продуктивність праці у звітному році (формула (5.8)):

$$ПП = \frac{100}{5} = 20 \text{ од./1 роб.}$$

2) Далі визначаємо індекс випуску продукції за формулою (5.21):

$$I_B = \frac{120}{100} = 1,2$$

3) Розраховуємо чисельність планово-умовну за формулою (5.20):

$$Ч_{пл}^{ум} = 5 \times 1,2 = 6 \text{ роб.}$$

II спосіб

$$1) ПП = \frac{100}{5} = 20 \text{ од./1 роб.}$$

$$2) Ч_{пл}^{ум} = \frac{B_{пл}}{ПП_{баз}} = \frac{120}{20} = 6 \text{ роб.}$$

Висновок

При незмінній продуктивності праці (20 од./1 роб.) у плановому році необхідно залучити 6 робітників для випуску продукції на 20% більше, ніж у звітному. 6 робітників – це і є чисельність планово-умовна.

II. На другому етапі визначають можливу економію чисельності працівників (умовне їх вивільнення) за кожним чинником впливу і загальну економію чисельності внаслідок сумарного впливу всіх чинників.

1) Розрахунок умовного вивільнення робітників внаслідок підвищення технічного рівня виробництва:

$$E_{техн} = Ч_{пл}^{ум} \times \frac{\Delta t_1^*}{100}, \quad (5.23)$$

де Δt_1^* – скориговане зниження трудомісткості внаслідок підвищення технічного рівня виробництва, %:

$$\Delta t_1^* = \frac{\Delta t_1}{100} \times \gamma_1, \quad (5.24)$$

де Δt_1 – зниження трудомісткості на операціях, на яких безпосередньо проводились заходи щодо підвищення технічного рівня, %;

γ_1 – питома вага робітників, до яких відносяться дані заходи у загальній чисельності персоналу підприємства, %.

Якщо відоме планове перевиконання виробітку робітниками-відрядниками у результаті заходів щодо підвищення технічного рівня виробництва ($\Delta ПП_1$), тоді зниження трудомісткості Δt_1 розраховується за формулою (5.18).

2) Розрахунок умовного вивільнення робітників внаслідок удосконалення управління та організації виробництва і праці:

$$E_{орг} = (Ч_{пл}^{ум} - E_{мехн}) \times \frac{\Delta t_2^*}{100}, \quad (5.25)$$

де Δt_2^* – скориговане зниження трудомісткості внаслідок удосконалення управління та організації виробництва і праці, %:

$$\Delta t_2^* = \frac{\Delta t_2}{100} \times \gamma_2, \quad (5.26)$$

де Δt_2 – зниження трудомісткості на операціях, на яких безпосередньо проводились заходи щодо удосконалення управління та організації виробництва і праці, %;

γ_2 – питома вага робітників, до яких відносяться дані заходи у загальній чисельності персоналу підприємства, %.

Якщо відоме планове перевиконання виробітку робітниками-відрядниками у результаті заходів щодо вдосконалення управління та організації виробництва і праці ($\Delta ПП_2$), тоді зниження трудомісткості Δt_2 розраховується за формулою (5.18).

3) Розрахунок умовного вивільнення робітників внаслідок збільшення обсягів виробництва продукції:

$$E_B = \frac{Ч_{к.с.с.}^{баз} \times (\Delta B - \Delta Ч_{к.с.с.})}{100} \quad (5.27)$$

де $Ч_{к.с.с.}^{баз}$ – чисельність керівників, спеціалістів і службовців у базовому періоді, чол.;

ΔB – збільшення випуску продукції у плановому періоді, %;

$\Delta Ч_{к.с.с.}$ – збільшення чисельності керівників, спеціалістів і службовців у плановому періоді, %.

$$Ч_{к.с.с.}^{баз} = Ч_{баз} \times \frac{\gamma_{к.с.с.}}{100}, \quad (5.28)$$

де $\gamma_{к.с.с.}$ – питома вага чисельності керівників, спеціалістів і службовців у загальній чисельності працівників, %.

4) Розрахунок умовного вивільнення робітників внаслідок скорочення втрат робочого часу:

$$E_{ФРЧ} = (Ч_{пл}^{ум} - E_{техн} - E_{орг} - E_B) \times \frac{\Delta ФРЧ^*}{100}, \quad (5.29)$$

де $\Delta ФРЧ^*$ – скориговане збільшення фонду робочого часу, %:

$$\Delta ФРЧ^* = \frac{\Delta ФРЧ}{100} \times \gamma_3, \quad (5.30)$$

де $\Delta ФРЧ$ – збільшення фонду робочого часу робітників, %;

γ_3 – питома вага робітників у загальній чисельності промислово-виробничого персоналу підприємства, %:

$$\Delta ФРЧ = \frac{ФРЧ_{пл}}{ФРЧ_{баз}} \times 100 - 100 \quad (5.31)$$

Загальна економія чисельності (умовне вивільнення робітників) ($E_{заг}$) розраховується як сума економій, отриманих внаслідок впливу всіх чинників:

$$E_{заг} = E_{техн} + E_{орг} + E_B + E_{ФРЧ} \quad (5.32)$$

III. На третьому етапі визначається загальний плановий приріст продуктивності праці ($\Delta ПП$) внаслідок впливу зазначених факторів:

$$\Delta\Pi\Pi = \frac{E_{заг}}{Ч_{пл}^{ум} - E_{заг}} \times 100, \quad (5.33)$$

$(Ч_{пл}^{ум} - E_{заг})$ – ця різниця показує, скільки працівників необхідно залучити у виробничий процес у плановому періоді, тобто планову чисельність працівників:

$$Ч_{пл} = Ч_{пл}^{ум} - E_{заг} \quad (5.34)$$

Для визначення зростання продуктивності праці за рахунок кожного чинника ($\Delta\Pi\Pi_i$) використовують наступну формулу:

$$\Delta\Pi\Pi_i = \frac{E_i}{Ч_{пл}^{ум} - E_{заг}} \times 100 = \frac{E_i}{Ч_{пл}} \times 100, \quad (5.35)$$

де E_i – економія чисельності (умовне вивільнення робітників) внаслідок i -того чинника, чол.

Для розрахунку питомої ваги економії чисельності (умовного вивільнення) внаслідок впливу окремого чинника у загальній сумі економії (α_i) використовують наступну формулу:

$$\alpha_i = \frac{E_i}{E_{заг}} \times 100 \quad (5.36)$$

Приклад

За наведеними нижче даними в табл. 5.2 визначити:

- 1) можливий приріст продуктивності праці у плановому році;
- 2) частку приросту продуктивності праці за рахунок кожного фактору у загальному прирості продуктивності праці по підприємству;
- 3) питому вагу економії чисельності по кожному фактору у загальній сумі економії.

Рішення

1) Визначимо можливий приріст продуктивності праці у плановому році.

I. На першому етапі визначимо чисельність планову умовну за формулою (5.20). Але спочатку необхідно визначити індекс випуску продукції за формулою (5.21):

Таблиця 5.1 – Вихідні дані

Показник	Скорочене позначення	Одиниці виміру	Значення показника
1. Обсяг випуску продукції у звітному році	$V_{баз}$	млн. грн.	2,17
2. Обсяг випуску продукції у плановому році	$V_{пл}$	млн. грн.	2,275
3. Чисельність промислово-виробничого персоналу у звітному році	$Ч_{баз}$	чол.	1090
4. Структура працівників підприємства:			
1) робітники	γ_3	%	84
- у т.ч. робітники-відрядники	$\gamma_1 (\gamma_2)$	%	67
2) керівники, спеціалісти, службовці	$\gamma_{к.с.с.}$	%	*
Всього:		%	100
5. Планове перевиконання виробітку робітниками-відрядниками у результаті заходів щодо підвищення технічного рівня виробництва	$\Delta ПП_1$	%	1,8
6. Відносна економія чисельності за рахунок заходів щодо покращення організації виробництва і праці	$E_{орг}$	чол.	14
7. Плановий приріст чисельності керівників, спеціалістів і службовців (к.с.с.)	$\Delta Ч_{к.с.с.}$	%	2,3
8. Внутрішньозмінні втрати часу робітниками:			
- у звітному році	$\alpha_{баз}^{emp}$	%	6
- у плановому році	$\alpha_{пл}^{emp}$	%	2
9. Плановий фонд робочого часу одного робітника:			
- у звітному році	$\Phi РЧ_{баз}$	дні	227
- у плановому році	$\Phi РЧ_{пл}$	дні	230

$$I_B = \frac{2,275}{2,17} = 1,048$$

$$Ч_{пл}^{ум} = 1090 \times 1,048 = 1142 \text{ осіб}$$

Для того, щоб випустити у плановому році продукції на 4,8% більше, ніж у звітному, за умови збереження базисного рівня продуктивності праці, підприємству необхідно збільшити чисельність персоналу на 52 особи (1142 – 1090 = 52 ос.).

II. На другому етапі визначимо можливу економію чисельності працівників (умовне їх вивільнення) за кожним чинником впливу і загальну економію чисельності внаслідок сумарного впливу всіх чинників:

1) Розрахуємо умовне вивільнення робітників внаслідок підвищення технічного рівня виробництва. Для цього спочатку визначимо зниження

трудомісткості через зміну норм виробітку робітниками-відрядниками на операціях, на яких безпосередньо проводились заходи щодо підвищення технічного рівня виробництва (за формулою (5.18)):

$$\Delta t_1 = \frac{100 \times 1,8}{100 + 1,8} = 1,768 \%$$

Далі визначаємо скориговане зниження трудомісткості внаслідок підвищення технічного рівня виробництва за формулою (5.24):

$$\Delta t_1^* = \frac{1,768}{100} \times 67 = 1,18\%$$

Визначимо умовне вивільнення робітників внаслідок підвищення технічного рівня виробництва за формулою (5.23):

$$E_{\text{техн}} = 1142 \times \frac{1,18}{100} = 13 \text{ осіб}$$

2) Розрахунок умовного вивільнення робітників внаслідок удосконалення управління та організації виробництва і праці проводиться за формулами (5.26), (5.25). За умовою задачі:

$$E_{\text{орг}} = 14 \text{ осіб}$$

3) Розрахунок умовного вивільнення робітників внаслідок збільшення обсягів виробництва проведемо за формулою (5.27). Але спочатку визначимо чисельність керівників спеціалістів і службовців (к.с.с.) у звітному році за формулою (5.28). Питома вага чисельності к.с.с. у структурі персоналу підприємства (табл. 5.2) визначається як різниця між 100 % (загальна чисельність персоналу) та 84 % (питома вага робітників у загальній чисельності персоналу підприємства) ($100 - 84 = 16 \%$):

$$Ч_{\text{к.с.с.}}^{\text{баз}} = 1090 \times \frac{16}{100} = 174 \text{ особи}$$

Зміна випуску продукції у відсотках визначається на підставі розрахованого вище індексу випуску продукції як темп приросту:

$$\Delta B = I_B \times 100 - 100 = 1,048 \times 100 - 100 = 4,8\%$$

$$E_B = \frac{174 \times (4,8 - 2,3)}{100} = 4 \text{ особи}$$

4) Розрахунок умовного вивільнення робітників внаслідок скорочення втрат робочого часу проводиться за формулами (5.29), (5.30) та (5.31):

$\Phi PЧ_{\text{баз}} = 227 \times 0,94 = 213,38$ днів (внутрішньо змінні втрати робочого часу 6 %)

$\Phi PЧ_{\text{пл}} = 230 \times 0,98 = 225,4$ днів (внутрішньо змінні втрати робочого часу 2 %)

$$\Delta \Phi PЧ = \frac{225,4}{213,38} \div 100 - 100 = 5,6\%$$

$$\Delta \Phi PЧ^* = \frac{5,6}{100} \times 84 = 4,7\%$$

$$E_{\text{фрч}} = (1142 - 13 - 14 - 4) \times \frac{4,7}{100} = 52 \text{ особи}$$

Загальна економія чисельності робітників (їх умовне вивільнення) складається з економій чисельності за рахунок усіх факторів (формула (5.32)):

$$E_{\text{заг}} = 13 + 14 + 4 + 52 = 83 \text{ особи}$$

III. На третьому етапі визначимо загальний плановий приріст продуктивності праці ($\Delta ПП$) внаслідок впливу вищезазначених факторів (формула (5.33)):

$$\Delta ПП = \frac{83}{1142 - 83} \times 100 = 7,84\%$$

2) Частку приросту продуктивності праці за рахунок кожного фактору у загальному прирості продуктивності праці по підприємству розрахуємо за формулою (5.35):

$$\Delta ПП_{\text{техн}} = \frac{13}{1142 - 83} \times 100 = \frac{13}{1059} \times 100 = 1,23\%$$

$$\Delta ПП_{\text{орг}} = \frac{14}{1059} \times 100 = 1,32\%$$

$$\Delta ПП_{\text{в}} = \frac{4}{1059} \times 100 = 0,38\%$$

$$\Delta\Pi\Pi_{\text{фрч}} = \frac{52}{1059} \times 100 = 4,91\%$$

Перевірка:

$$\Delta\Pi\Pi_{\text{заг}} = 1,23 + 1,32 + 0,38 + 4,91 = 7,84 \%$$

3) Питому вагу економії чисельності по кожному фактору у загальній сумі економії визначимо за формулою (5.36):

$$\alpha_{\text{техн}} = \frac{13}{83} \times 100 = 15,66\%$$

$$\alpha_{\text{орг}} = \frac{14}{83} \times 100 = 16,87\%$$

$$\alpha_{\text{в}} = \frac{4}{83} \times 100 = 4,82\%$$

$$\alpha_{\text{фрч}} = \frac{52}{83} \times 100 = 62,65\%$$

Перевірка:

$$15,66 + 16,87 + 4,82 + 62,65 = 100\%$$

Висновки

Загальний приріст продуктивності праці у плановому році становитиме 7,84%. Найбільший приріст забезпечується за рахунок скорочення втрат робочого часу ($\Delta\Pi\Pi_{\text{фрч}} = 4,91 \%$), економія чисельності за рахунок цього фактору – найбільша ($\alpha_{\text{фрч}} = 62,65 \%$).

Завдання для самостійної роботи

Підготувати аналітичний огляд з застосуванням елементів наукового дослідження. Результати представити у вигляді презентації, виконаної з використанням програмного забезпечення (наприклад, Microsoft PowerPoint).

Теми аналітичних оглядів

1. Значення та зміст наукової організації праці.
2. Економічна сутність та функції заробітної плати.
3. Сучасні форми та системи оплати праці.

4. Організація заробітної плати на сучасному взуттєвому (шкіргалантерейному) підприємстві.

5. Мотивація як процес стимулювання людей до ефективної трудової діяльності.

6. Матеріальні і нематеріальні стимули працівників підприємства в сучасних умовах господарювання.

Тестові завдання

1. Показником, що характеризує рівень продуктивності праці на підприємстві, є:

- а) обсяг виробленої продукції всіма робітниками підприємства за рік;
- б) кількість продукції, що виробляється одним робітником за одиницю робочого часу;
- в) обсяг використаних виробничих ресурсів для виготовлення певної кількості продукції;
- г) час, відпрацьований усіма робітниками підприємства.

2. Промислово-виробничий персонал підприємства поділяється на такі категорії:

- а) засновники, спеціалісти, адміністрація;
- б) трудовий колектив, власники, спеціалісти, адміністрація;
- в) керівники, наймані працівники, робітники;
- г) робітники, керівники, спеціалісти, службовці.

3. Якісна характеристика персоналу підприємства визначається:

- а) складом і кількісним співвідношенням окремих категорій та груп працівників підприємства;
- б) показниками явочної, облікової та середньооблікової чисельності працівників;
- в) професійно-кваліфікаційним складом працівників підприємства;
- г) штатним розкладом підприємства.

4. Професія – це:

- а) вид трудової діяльності, який потребує оволодіння сукупністю спеціальних знань та практичних навичок;
- б) категорія, яка характеризує відносно вузький вид робіт і вимагає додаткових специфічних знань;
- в) категорія, що відображає якість і складність праці;
- г) усі відповіді вірні.

5. Спеціальність – це:

- а) вид трудової діяльності, який потребує оволодіння сукупністю спеціальних знань та практичних навичок;
- б) категорія, яка характеризує відносно вузький вид робіт і вимагає додаткових специфічних знань;
- в) категорія, що відображає якість і складність праці;
- г) усі відповіді вірні.

6. До категорії спеціалістів належать:

- а) начальник цеху підприємства;
- б) обліковець на складі;
- в) економіст планового відділу;
- г) секретар-діловод.

7. Як зросте продуктивність праці, якщо обсяг виробництва продукції у звітному році склав 80 тис. грн.; чисельність робітників, що виготовляли продукцію, складала 40 осіб. У наступному році планується збільшити обсяг виробництва на 10% без зміни чисельності робітників:

- а) 100 %;
- б) 102 %;
- в) 109 %;
- г) 110 %.

8. Як зміниться трудомісткість продукції, якщо продуктивність праці зросте на 20 %?

- а) збільшиться на 20 %;

- б) зменшиться на 20 %;
- в) збільшиться на 16,67 %;
- г) зменшиться на 16,67 %.

9. Як зміниться продуктивність праці, якщо трудомісткість зменшиться на 5 %?

- а) збільшиться на 5,26 %;
- б) зменшиться на 5,26 %;
- в) збільшиться на 5 %;
- г) зменшиться на 5 %.

10. Категорія, що відображає якість і складність праці – це:

- а) професія; б) спеціальність; в) спеціалізація; г) кваліфікація.

11. Вартісним показником продуктивності праці є:

- а) кількість виробленої продукції, що припадає на одного допоміжного робітника;
- б) вартість виробленої продукції, що припадає на одного середньооблікового робітника промислово-виробничого персоналу;
- в) витрати часу на виробництво одиниці продукції;
- г) вартість матеріалів, що припадає на одного робітника.

12. Трудомісткість характеризує:

- а) кількість виробленої продукції, що припадає на одного середньооблікового робітника промислово-виробничого персоналу;
- б) номенклатуру продукції, що випускається;
- в) витрати праці на виробництво запланованого обсягу продукції;
- г) вартість основних фондів, що припадає на одного робітника.

13. Продуктивність праці – це:

- а) показник, що характеризує ефективність праці;
- б) сукупність властивостей людини як робочої сили;
- в) затрати живої праці;
- г) залежність між виробітком та трудомісткістю.

14. До промислово-виробничого персоналу підприємства не відноситься:

- а) черговий прохідної головного корпусу;
- б) оператор установки хімічної лабораторії;
- в) касир будинку культури;
- г) директор підприємства.

15. Визначити приріст продуктивності праці в плановому році за рахунок зниження трудомісткості продукції за наступними даними: трудомісткість одного виробу у звітному році становила 0,7 н-год., у плановому році трудомісткість становитиме 0,68 н-год.:

- а) 2,85 %;
- б) 2,86 %;
- в) 2,94 %;
- г) 2,95 %.

16. Протягом місяця робітник за 164 год. виготовляє 280 виробів. У результаті впровадження заходів щодо покращення організації та обслуговування робочих місць трудомісткість виробу зменшилась на 4 %. Скільки виробів виготовить виробник за нових умов праці?:

- а) 99 виробів;
- б) 167 виробів;
- в) 269 виробів;
- г) 292 вироби.

17. Чисельність промислово-виробничого персоналу на підприємстві в базовому періоді становила 4500 чол. У звітному році обсяг виробництва зріс на 5,2 %, а відносна економія чисельності працюючих склала 41 чол. Приріст продуктивності праці у звітному році складає:

- а) 0,87 %;
- б) 8,73 %;
- в) 8,76 %;
- г) 87,36 %.

18. До факторів, що не впливають на зростання продуктивності праці, відносяться:

- а) механізація та автоматизація виробництва;
- б) підвищення трудової дисципліни;
- в) введення у дію нових цехів;
- г) збільшення чисельності керівників при незмінному обсязі виробництва.

19. За прямим методом продуктивність праці можна визначити за формулою:

- а) Обсяг виробленої продукції / Середньорічна вартість основних засобів;
- б) Час, витрачений на виробництво продукції за період / Обсяг виробленої продукції за період;
- в) Обсяг виробленої продукції за період / Час, витрачений на виробництво продукції за період;
- г) Обсяг реалізованої продукції / Середньорічний залишок оборотних коштів.

20. У наведеному переліку виберіть фактор впливу на зростання продуктивності праці:

- а) зменшення кількості змін у режимі роботи підприємства;
- б) збільшення часу на виготовлення одиниці продукції;
- в) використання економічних видів сировини та матеріалів;
- г) зменшення фонду робочого часу.

Практичні завдання

Задача 5.1

У базовому році на підприємстві було виготовлено продукції на суму 12 млн. гривень; середньооблікова чисельність робітників становила 55 осіб; середня тривалість робочої зміни 7,9 год.; кількість фактично відпрацьованих днів – 216.

У звітному році підприємство виробило продукції на суму 12,3 млн. гривень; середньооблікова чисельність робітників становила 49 осіб; середня тривалість зміни – 7,8 год.; кількість фактично відпрацьованих днів – 217.

Визначити продуктивність праці та її зростання за годину, за день, за рік.

Задача 5.2

Визначити явочну чисельність робітників-відрядників, якщо планова трудомісткість виробу становить 1,1 нормо-годин; корисний фонд робочого часу – 1864 год.; плановий коефіцієнт виконання норм виробітку 1,12; плановий випуск продукції – 58 тис. одиниць.

Задача 5.3

Визначити планову явочну чисельність робітників-відрядників взуттєвого виробництва за ділянками, якщо планується випустити продукцію обсягом 50 тис. пар за рік. Трудомісткість виконання видів робіт на окремих ділянках на 100 пар взуття становить: розкрій – 0,8 н.-год., пошиття заготовок – 1,8 н.-год., ділянка складання взуття – 2 н.-год. Плановий коефіцієнт виконання норм виробітку становить 1,1. Річний корисний фонд робочого часу одного робітника – 1760 год.

Явочна чисельність робітників-погодинників складає 25 % від явочної чисельності робітників-відрядників. Встановити загальну планову явочну чисельність робітників.

Задача 5.4

За результатами розрахунків задачі №3 визначити облікову чисельність робітників, якщо резерв робочої сили складає 10 %.

Задача 5.5

Визначити зростання продуктивності праці при виготовленні окремих виробів та за всією номенклатурою продукції, використовуючи наступні дані.

У звітному періоді обсяг виробництва виробу А становив 80 тис. грн., виробу Б – 20 тис. грн., виробу В – 10 тис. гривень. Середньооблікова чисельність робітників, задіяних у виготовленні виробу А, становила 40 осіб, виробу Б – 20 осіб, виробу В – 8 осіб.

У плановому періоді обсяг виробництва виробу А становитиме 88 тис. грн., виробу Б – 36 тис. грн., виробу В – 15 тис. гривень. Чисельність робітників, які зайняті у виробництві виробу А становитиме 40 осіб, виробу Б – 30 осіб, виробу В – 14 осіб.

Задача 5.6

За даними табл. 5.3 визначити явочну та облікову чисельність робітників підприємства, а також загальну чисельність промислово-виробничого персоналу.

Таблиця 5.3 – Вихідні дані

Показник	Одиниці виміру	Значення показника
1. Випуск взуття у зміну:		
- туфлі жіночі	пар	365
- туфлі чоловічі	пар	520
- напівчеревики чоловічі	пар	440
2. Витрати часу на виготовлення однієї пари взуття:		
- туфлі жіночі	год.	0,94
- туфлі чоловічі	год.	1,28
- напівчеревики чоловічі	год.	1,52
3. Коефіцієнт виконання норм виробітку	-	1,15
4. Тривалість робочої зміни	год.	8
5. Кількість робочих змін	змін	2
6. Кількість робітників-погодинників у зміну	осіб	36
7. Резерв робочої сили за даними звітного року (відсоток невиходів на роботу)	%	10
8. Чисельність керівників, спеціалістів і службовців у загальній обліковій кількості робітників	%	4

Задача 5.7

За наведеними нижче даними (табл. 5.4) визначити можливий приріст продуктивності праці у плановому році.

Таблиця 5.4 – Вихідні дані

Показник	Одиниці виміру	Значення показника
1. Обсяг випуску продукції у звітному році	млн. грн.	2,17
2. Обсяг випуску продукції у плановому році	млн. грн.	2,275
3. Чисельність промислово-виробничого персоналу у звітному році	осіб	980
4. Структура промислово-виробничого персоналу підприємства:		
1) робітники, у т. ч.	%	84
- основні (робітники-відрядники)	%	*
- допоміжні	%	17
2) керівники, спеціалісти, службовці	%	*
Всього:	%	100
5. Планове перевиконання виробітку робітниками-відрядниками в результаті заходів щодо підвищення технічного рівня виробництва	%	1,5
6. Відносна економія чисельності за рахунок заходів щодо вдосконалення управління та організації виробництва і праці	осіб	12
7. Плановий приріст чисельності керівників, спеціалістів і службовців	%	2,2
8. Внутрішньозмінні втрати часу робітниками:		
- у звітному році	%	4
- у плановому році	%	2
9. Плановий фонд робочого часу одного робітника:		
- у звітному році	днів	242
- у плановому році	днів	248

* – розрахувати самостійно

Контрольні питання

1. Поняття персоналу підприємства та його структура.
2. Розподіл персоналу за професією, спеціальністю та кваліфікацією.
3. Охарактеризуйте кількісні показники персоналу підприємства.
4. Продуктивність праці та методи її вимірювання.
5. Які чинники впливають на зростання продуктивності праці на підприємстві?
6. Поясніть сутність та охарактеризуйте етапи факторної методики визначення зростання продуктивності праці.

Рекомендована література

[5, 6, 13-32, 35-37, 45-47].

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ПЛАНУВАННЯ ВИТРАТ ПІДПРИЄМСТВА ТА ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ЙОГО ДІЯЛЬНОСТІ

ТЕМА 6. ПЛАНУВАННЯ ПОТОЧНИХ ВИТРАТ ВИРОБНИЦТВА І РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОДУКЦІЇ

6.1. *Витрати підприємства та їх характеристика.*

6.2. *Класифікація поточних витрат виробництва і реалізації продукції.*

6.3. *Собівартість продукції та її планування.*

6.1. Витрати підприємства та їх характеристика

Підприємство будь-якої форми власності під час своєї діяльності здійснює різноманітні види витрат (матеріальні, нематеріальні, грошові, трудових ресурсів), які необхідні для забезпечення простого та розширеного відтворення основних засобів та оборотних коштів, виробництва і реалізації продукції, вкладання коштів у ринкові фінансові інструменти тощо.

Залежно від того, з яким видом діяльності підприємства пов'язані витрати, їх поділяють на: витрати, пов'язані з операційною діяльністю; витрати, пов'язані з інвестиційною діяльністю; витрати, пов'язані з фінансовою діяльністю (рис. 6.1).

Рисунок 6.1 – Розподіл витрат підприємства за видами діяльності

Операційна діяльність включає основну діяльність підприємства, пов'язану з виробництвом і реалізацією продукції та іншу операційну діяльність.

Інвестиційна діяльність пов'язана з довгостроковим вкладенням капіталу підприємства з метою отримання прибутку (капітальне будівництво, розширення та розвиток виробництва тощо).

Фінансова діяльність – це діяльність, яка призводить до змін розміру і структури власного і позикового капіталу підприємства.

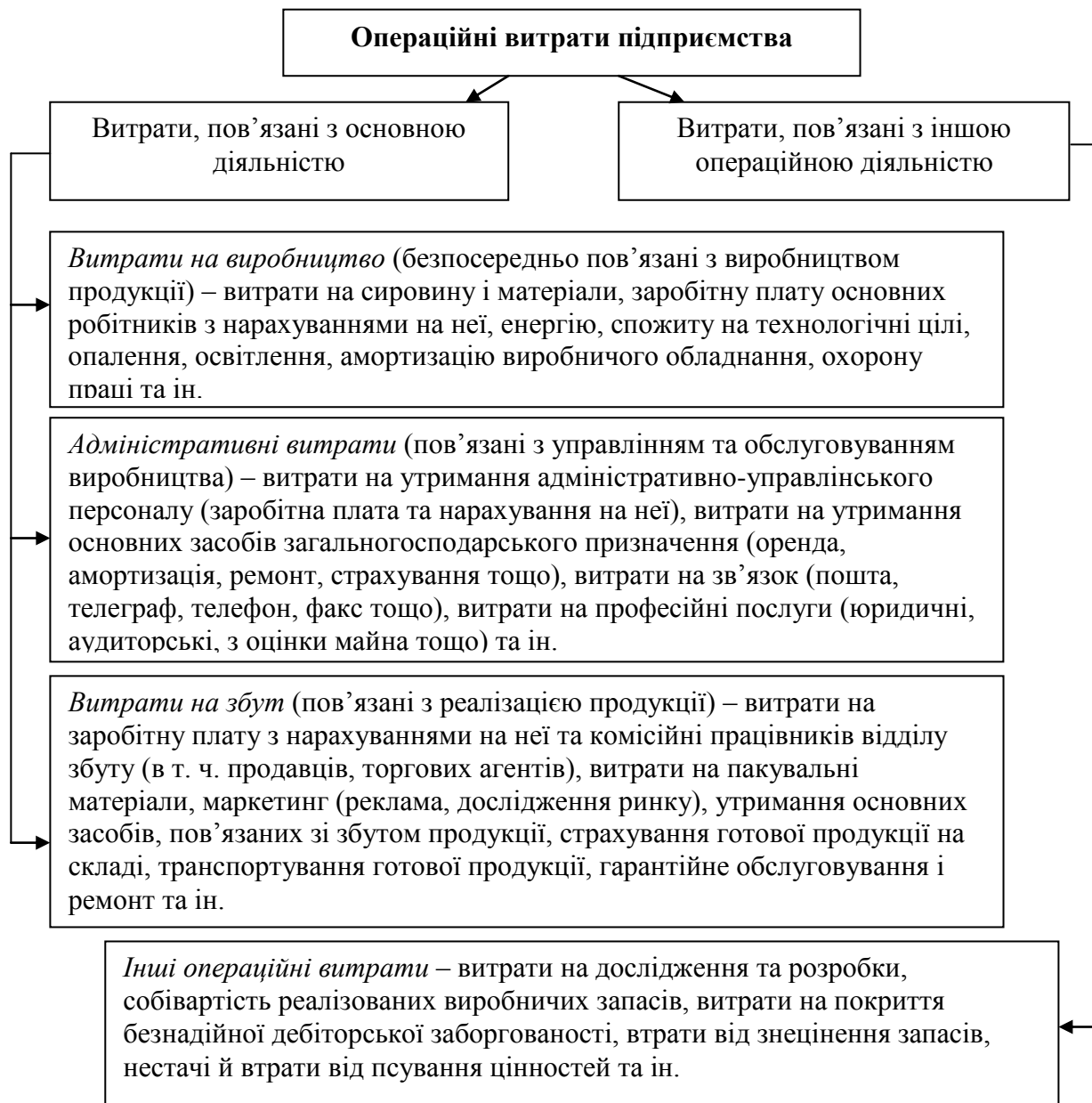

Рисунок 6.2 – Операційні витрати підприємства

На рис. 6.2 представлені витрати операційної діяльності підприємства (поточні витрати виробництва і реалізації продукції).

6.2. Класифікація поточних витрат виробництва і реалізації продукції

Інформація про витрати підприємства є необхідною під час визначення фінансового результату його діяльності, планування, аналізу, обґрунтування прийняття управлінських рішень, контролю за рівнем витрат. Для вирішення цих завдань витрати підприємства класифікують за певними ознаками.

1. Операційні витрати підприємства, **відповідно до їх економічного змісту**, групують за такими загальноприйнятими *економічними елементами*:

➤ *матеріальні затрати* – вартість сировини й основних матеріалів, купівельних напівфабрикатів та комплектуючих виробів, палива й енергії всіх видів (як на технологічні цілі, так і на обслуговування виробництва (опалення, освітлення)). Із суми витрат матеріальних ресурсів виключається вартість повернених з виробництва відходів (залишків сировини, матеріалів, які втратили свої споживчі якості вихідного продукту і внаслідок цього не можуть бути використані за прямим призначенням);

➤ *витрати на оплату праці* – заробітна плата за окладами та тарифами, премії та заохочення, матеріальна допомога, компенсаційні виплати, оплата відпусток та ін.;

➤ *єдиний соціальний внесок* – обов'язкові відрахування на соціальне страхування;

➤ *амортизація* – сума нарахованої амортизації основних засобів, нематеріальних активів та інших необоротних матеріальних активів.

➤ *інші операційні витрати* – витрати на відрядження, на послуги зв'язку, плата за розрахунково-касове обслуговування тощо.

За економічними елементами витрат складають **кошторис виробництва** – це документ, в якому відображаються витрати підприємства, пов'язані з його основною діяльністю за певний період (за квартал, за рік), тобто витрати на виробництво і реалізацію всього обсягу продукції за період.

2. Операційні витрати підприємства, **відповідно до призначення та місця виникнення** групують у *статті*. За статтями витрат складається **калькуляція** – характеризує витрати підприємства на виробництво і реалізацію одиниці конкретного виду продукції (табл. 6.1).

Приклад

Таблиця 6.1 – **Калькуляція**

туфлі жіночі клейового методу кріплення

№	Статті	Норма витрат, %	Вартість 100 пар, грн
1	<i>Прямі матеріальні витрати</i>	-	45878
2	<i>Прямі витрати на оплату праці, у т.ч.</i>	-	-
	- основна заробітна плата	-	1935
	- додаткова заробітна плата	30,00	581
	- єдиний соціальний внесок	37,06	932
	<i>Разом</i>	-	3448
3	<i>Загальновиробничі витрати</i>	200,00	3870
Витрати на виробництво (собівартість)		-	53196
4	<i>Адміністративні витрати</i>	110,00	2129
5	<i>Витрати на збут</i>	60,00	1161
Загальні витрати на виробництво і реалізацію 100 пар взуття			56486
Загальні витрати на виробництво і реалізацію одиниці продукції		-	564,86
Прибуток		15	84,73
Ціна підприємства		-	649,59
ПДВ (податок на додану вартість)		20	129,92
Ціна реалізації		-	779,51
Витрати на 1 грн товарної продукції		-	0,87

Собівартість – це вираження у грошовій формі поточних витрат підприємства на виробництво продукції. Загальні витрати на виробництво і реалізацію продукції складаються із собівартості, адміністративних витрат і витрат на збут.

У статтю «Прямі матеріальні витрати» включаються витрати на сировину й основні матеріали (основні – це ті матеріали, які входять до складу готової продукції), купівельні напівфабрикати та комплектуючі вироби, тобто витрати, які можна безпосередньо обчислити на одиницю продукції на підставі

витратних норм і цін. Із вартості сировини і матеріалів віднімають вартість відходів за ціною їх можливого використання чи продажу.

До складу *статті «Прямі витрати на оплату праці»* включаються витрати на оплату праці робітників, безпосередньо зайнятих виготовленням даної продукції (витрати на основну та додаткову заробітну плату основних робітників, а також єдиний соціальний внесок).

Стаття «Загальновиробничі витрати» містить витрати на утримання та експлуатацію машин і устаткування, а також витрати на управління, виробниче й господарське обслуговування у межах виробництва. Обчислюється ця стаття у відсотках від основної заробітної плати.

Витрати на виробництво (собівартість) складаються з прямих матеріальних витрат, прямих витрат на оплату праці і загальновиробничих витрат.

Загальні витрати на виробництво і реалізацію продукції крім витрат на виробництво (собівартості) включають адміністративні витрати і витрати на збут.

3. За способом віднесення на конкретний вид продукції витрати поділяються на:

➤ *прямі* – ті, що безпосередньо пов'язані з виробництвом конкретного виду продукції і можуть бути прямо віднесені на одиницю продукції (сировина і матеріали, заробітна плата основних робітників тощо);

➤ *непрямі* – їх неможливо прямо віднести на виробництво якогось конкретного виду продукції (заробітна плата адміністративно-управлінського та обслуговуючого персоналу, амортизація та витрати на експлуатацію основних засобів загальногосподарського призначення, страхування майна тощо). Розподіл між видами продукції відбувається пропорційно обраному показнику.

4. За зв'язком з обсягом виробництва витрати поділяються на:

➤ *постійні* – ті, що не залежать від кількості виготовленої продукції (адміністративно-управлінські витрати, оренда приміщень, утримання й експлуатація будівель та споруд загальногосподарського призначення та ін.);

➤ *змінні* – змінюються зі зміною обсягів виробництва (сировина та матеріали, заробітна плата основних робітників з нарахуванням на неї, електроенергія, спожита на технологічні цілі тощо).

Співвідношення постійних і змінних витрат називають структурою витрат підприємства. Знання структури витрат дає можливість визначити **беззбитковий обсяг виробництва продукції** – це мінімальний обсяг виробництва, необхідний для того, щоб дохід підприємства, отриманий від реалізації продукції, покривав усі витрати, здійснені для її виробництва і реалізації. При цьому підприємство не отримує ані прибутку, ані збитку (Дохід = Витрати, Прибуток = 0).

Визначити *беззбитковий обсяг виробництва* ($V_{беззб}$) можна за формулою:

$$V_{беззб} = \frac{C_{пост}}{Ц_{підпр} - C_{зм}^{од}}, \quad (6.1)$$

де $C_{пост}$ – постійні витрати на плановий обсяг виробництва продукції, грн.;

$Ц_{підпр}$ – ціна підприємства на виріб, грн.;

$C_{зм}^{од}$ – змінні витрати на одиницю продукції, грн.

На рис. 6.3 наведена схема графічного зображення беззбиткового обсягу виробництва.

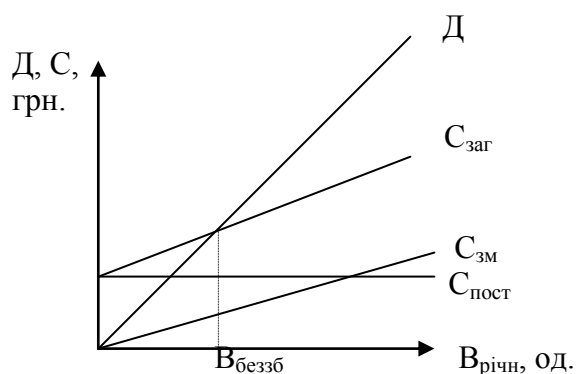

Рисунок 6.3 – **Графічний спiсiб визначення беззбиткового обсягу виробництва**

Різницю між ціною та змінними витратами на одиницю продукції (або між доходом та загальними змінними витратами на весь обсяг продукції) називають *маржинальним прибутком*.

5. З метою аналізу та планування витрати поділяють на:

- *прості (однoeлементні)* – мають єдиний економічний зміст та є первинними (сировина і матеріали, заробітна плата, амортизація);
- *комплексні* – різнорідні за складом та охоплюють кілька елементів витрат (наприклад, витрати на утримання та експлуатацію обладнання містять такі елементи витрат: витрати сировини і матеріалів, заробітна плата робітників, що обслуговують устаткування, єдиний соціальний внесок. До комплексних також відносять загальновиробничі, загальногосподарські витрати, втрати від браку та інші).

6.3. Собівартість продукції та її планування

Собівартість продукції є одним з показників, який комплексно характеризує якісні зміни в техніці, технології, організації праці та виробництва, що відбуваються на підприємстві. Зниження собівартості продукції є однією з основних умов зростання прибутку підприємства та підвищення ефективності його діяльності.

На зниження собівартості продукції можуть істотно вплинути наступні чинники:

- *раціональне використання сировини і матеріалів* – передбачає зменшення норм розходу матеріалів та їх закупівлю за нижчими цінами (при цьому не зменшуючи вимог до якості);
- *підвищення продуктивності праці* – можливе за рахунок зменшення трудомісткості або збільшення виробітку, що призводить до зменшення затрат живої праці;
- *збільшення обсягів виробництва продукції* – призводить до зменшення собівартості одиниці продукції за рахунок того, що на одиницю

змінні витрати залишаються незмінними, а постійні зменшуються внаслідок того, що вони розподіляють між більшою кількістю виробів.

Основним шляхом зниження рівня собівартості продукції підприємства є скорочення тих витрат, які мають найбільшу питому вагу в її структурі (для підприємств легкої промисловості – це матеріальні витрати).

При плануванні зниження собівартості продукції на підприємстві можуть застосовуватися різні методи, найбільш узагальненим з яких є **індексний метод** (розрахунок проводиться у відсотках):

1) *Зниження собівартості за рахунок більш раціонального використання сировини і матеріалів:*

$$\% \Delta C_{\text{мат}} = (1 - I_n \times I_c) \times \gamma_{\text{мат}}, \quad (6.2)$$

де I_n , I_c – індекси зміни норм розходу матеріалів на виріб та зміни цін на матеріальні ресурси відповідно;

$\gamma_{\text{мат}}$ – частка витрат на сировину і матеріали у загальних витратах на виробництво і реалізацію продукції, %.

2) *Зниження собівартості за рахунок підвищення продуктивності праці:*

$$\% \Delta C_{\text{ПП}} = \left(1 - \frac{I_{\text{ЗП}}}{I_{\text{ПП}}}\right) \times \gamma_{\text{ЗП}}, \quad (6.3)$$

де $I_{\text{ЗП}}$, $I_{\text{ПП}}$ – індекси зростання заробітної плати основних робітників та продуктивності праці відповідно;

$\gamma_{\text{ЗП}}$ – частка витрат на оплату праці основних робітників у загальних витратах на виробництво і реалізацію продукції, %.

3) *Зниження собівартості за рахунок збільшення обсягів виробництва продукції:*

$$\% \Delta C_B = \left(1 - \frac{I_{\text{VO}}}{I_B}\right) \times \gamma_{\text{VO}}, \quad (6.4)$$

де I_{VO} , I_B – індекси зростання витрат на управління та обслуговування виробництва та збільшення випуску продукції відповідно;

γ_{VO} – частка витрат на управління та обслуговування виробництвом у загальних витратах на виробництво і реалізацію продукції, %.

Загальний відсоток зниження витрат розраховується за наступною формулою:

$$\% \Delta C_{\text{заг}} = \% \Delta C_{\text{мат}} + \% \Delta C_{\text{ПП}} + \% \Delta C_{\text{В}} \quad (6.5)$$

Приклад

Розрахувати запланований відсоток зниження витрат підприємства на виробництво і реалізацію продукції. Визначити загальні витрати на одиницю продукції у плановому році, а також загальну економію на виробництво даного виду продукції. Зробити висновки. Вихідні дані наведені у табл. 6.2.

Таблиця 6.2 – Вихідні дані

Показник	Значення показника
1. Випуск продукції у плановому році, тис. од.	50
2. Загальні витрати на одиницю продукції у звітному періоді, грн	630
3. Структура витрат, %:	
- витрати на основні та допоміжні матеріали	84
- витрати на основну та додаткову заробітну плату основних робітників	12
- витрати на управління та обслуговування виробництва	*
Разом:	100
4. У плановому періоді відбуваються наступні зміни, %:	
а) зростає продуктивність праці основних робітників	4,5
б) зростає обсяг випуску продукції	5
в) зростає заробітна плата основних робітників	2,5
г) ціни на основні та допоміжні матеріали зростають (+), знижуються (-)	- 0,8
д) норми витрат основних та допоміжних матеріалів знижуються	0,4
е) обсяг витрат на управління та обслуговування виробництва зростає	1,5

Рішення

1) Для вирішення завдання використовується індексний метод планування зниження витрат. Для цього спочатку необхідно визначити індекси тих показників, відсоткові зміни яких наводяться в табл. 6.2 (п. 4). Індекси розраховуються за загальновідомою формулою ($I = \frac{100 \pm \% \text{ зміни}}{100}$):

а) Індекс продуктивності праці основних робітників:

$$I_{\text{ПП}} = \frac{100 + 4,5}{100} = 1,045$$

б) Індекс обсягу випуску продукції:

$$I_B = \frac{100+5}{100} = 1,05$$

в) Індекс заробітної плати основних робітників:

$$I_{зп} = \frac{100+2,5}{100} = 1,025$$

г) Індекс цін на основні та допоміжні матеріали:

$$I_{ц} = \frac{100-0,8}{100} = 0,992$$

д) Індекс норм витрат основних та допоміжних матеріалів:

$$I_n = \frac{100-0,4}{100} = 0,996$$

е) Індекс обсягу витрат на управління та обслуговування виробництва:

$$I_{vo} = \frac{100+1,5}{100} = 1,015$$

Далі розраховані індекси підставляються у формули (6.2), (6.3) та (6.4) відповідно по місцях.

2) Визначимо зниження собівартості за рахунок більш раціонального використання сировини і матеріалів за формулою (6.2). Питома вага витрат на основні та допоміжні матеріали наведена у табл. 6.2 (п. 3):

$$\% \Delta C_{mat} = (1 - 0,996 \times 0,992) \times 84 = 1,005 \%$$

3) Визначимо зниження собівартості за рахунок підвищення продуктивності праці за формулою (6.3). Питома вага витрат на основну та додаткову заробітну плату основних робітників наведена у табл. 6.2 (п. 3):

$$\% \Delta C_{пп} = (1 - \frac{1,025}{1,045}) \times 12 = 0,23 \%$$

4) Визначимо зниження собівартості за рахунок збільшення обсягів виробництва продукції за формулою (6.4). Питома вага витрат на управління та обслуговування виробництва становить 4% ($100 - 84 - 12 = 4\%$ (п. 3 табл. 6.2)):

$$\% \Delta C_B = (1 - \frac{1,015}{1,05}) \times 4 = 0,133 \%$$

5) Загальний відсоток зниження витрат розраховується за формулою (6.5):

$$\% \Delta C_{заг} = 1,005 + 0,23 + 0,133 = 1,368 \%$$

б) Визначимо загальні витрати на одиницю продукції у плановому році. Для цього спочатку розрахуємо індекс витрат:

$$I_C = \frac{100 - 1,368}{100} = 0,98632$$

Загальні витрати на одиницю продукції у плановому році становитимуть:

$$C_{пл} = C_{зв} \times I_C = 630 \times 0,98632 = 621,38 \text{ грн.}$$

$$\Delta C_{од} = C_{пл} - C_{зв} = 621,38 - 630 = - 8,62 \text{ грн.}$$

Зниження витрат на одиницю продукції в абсолютному вимірі становить 8,62 грн.

7) Визначимо загальну економію на виробництво даного виду продукції:

$$\Delta C_{заг} = 8,62 \times 50 = 431 \text{ тис. грн.}$$

Висновки

У плановому році загальні витрати на одиницю продукції знизяться на 1,368% і становитимуть 621,38 грн., що на 8,62 грн. менше, ніж у звітному році. Загальна економія на виробництво даного виду продукції для підприємства становитиме 431 тис. гривень.

Завдання для самостійної роботи

Підготувати аналітичний огляд з застосуванням елементів наукового дослідження. Результати представити у вигляді презентації, виконаної з використанням програмного забезпечення (наприклад, Microsoft PowerPoint).

Теми аналітичних оглядів

1. Порядок розробки кошторису взуттєвого (шкіргалантерейного) виробництва.
2. Типова номенклатура калькуляційних статей витрат для взуттєвих (шкіргалантерейних) підприємств легкої промисловості.
3. Методи калькулювання собівартості продукції.

4. Методи планування зниження собівартості продукції.

Тестові завдання

1. Операційні витрати підприємства, відповідно до їх економічного змісту групуються за:

- а) статтями;
- б) елементами;
- в) групами;
- г) усі відповіді вірні.

2. За статтями витрат складається документ, який називається:

- а) калькуляція;
- б) кошторис;
- в) баланс;
- г) план витрат.

3. За способом віднесення на конкретний вид продукції витрати групують наступним чином:

- а) постійні та змінні;
- б) елементи та статті;
- в) прямі та непрямі;
- г) витрати на продукцію та витрати періоду.

4. До операційних належать витрати підприємства, пов'язані з:

- а) придбанням довгострокових цінних паперів;
- б) сплатою банківських відсотків;
- в) оплатою за спожиту на технологічні цілі електроенергію;
- г) капітальним будівництвом.

5. Калькулювання – це процес:

- а) визначення витрат підприємства за певний період;
- б) визначення загальногосподарських витрат;
- в) визначення собівартості одиниці продукції;
- г) розподілу витрат підприємства за видами його діяльності.

6. Виберіть у наведеному переліку економічний елемент витрат підприємства:

- а) загальновиробничі витрати;
- б) загальногосподарські витрати;
- в) витрати на оплату праці;
- г) витрати на освоєння і підготовку виробництва.

7. Які витрати підприємства включаються до виробничої собівартості?:

- а) адміністративні витрати;
- б) витрати на сировину і матеріали;
- в) витрати на збут;
- г) витрати на маркетинг і рекламу.

8. На зниження собівартості продукції не впливає:

- а) збільшення продуктивності праці;
- б) збільшення обсягу виробництва;
- в) збільшення норм витрат матеріалів;
- г) усі відповіді вірні.

9. Беззбитковість – це:

а) стан підприємства, при якому витрати підприємства перевищують його доходи;

б) стан підприємства, при якому доходи підприємства перевищують його витрати;

в) стан підприємства, при якому витрати підприємства покриваються його доходами з отриманням запланованого прибутку;

г) стан підприємства, при якому витрати підприємства покриваються його доходами без отримання прибутку.

10. Комплексні витрати – це витрати, які:

- а) мають єдиний економічний зміст і є первинними;
- б) різномірні за складом і охоплюють кілька елементів витрат;
- в) залежать від обсягу виробництва продукції;

г) не залежать від обсягу виробництва продукції.

11. Зниження собівартості продукції підприємства може здійснюватись внаслідок:

- а) зниження продуктивності праці;
- б) збільшення адміністративно-управлінських витрат;
- в) скорочення норм витрат матеріалів;
- г) підвищення цін на матеріали.

12. Непрямі витрати – це витрати:

- а) пов'язані з виробництвом конкретного виду продукції;
- б) які не залежать від обсягу виробництва;
- в) які розподіляються між видами продукції пропорційно обраному показнику;
- г) витрати, які збільшуються з підвищенням обсягу виробництва.

13. Загальна річна виробнича потужність підприємства становить 8 тис. од. продукції. Річні постійні витрати підприємства – 10 тис. грн. Змінні витрати складають 20 тис. грн. Виручка від реалізації продукції становить 40 тис. грн. Яким буде беззбитковий обсяг виробництва?:

- а) 4 тис. грн.;
- б) 4 тис. од.;
- в) 5 тис. грн.;
- г) 5 тис. од.

14. Яким буде фінансовий результат діяльності підприємства за умовами тесту 13?

- а) 10 тис. грн.;
- б) – 10 тис. грн.;
- в) 20 тис. грн.;
- г) – 20 тис. грн.

15. Маржинальний дохід – це різниця між:

- а) постійними і змінними витратами;
- б) доходом і постійними витратами;

- в) прибутком і змінними витратами;
- г) доходом і змінними витратами.

16. Витрати на утримання основних засобів загальногосподарського призначення відносяться до:

- а) витрат на виробництво продукції;
- б) адміністративних витрат;
- в) витрат на збут;
- г) інших операційних витрат.

17. Витрати на заробітну плату основних робітників з нарахуваннями на неї відносяться до:

- а) витрат на виробництво продукції;
- б) адміністративних витрат;
- в) витрат на збут;
- г) інших операційних витрат.

18. Витрати на маркетинг відносяться до:

- а) витрат на виробництво продукції;
- б) адміністративних витрат;
- в) витрат на збут;
- г) інших операційних витрат.

19. Довгострокове вкладення капіталу підприємства з метою отримання прибутку (капітальне будівництво, розширення та розвиток виробництва, придбання довгострокових цінних паперів тощо) – це діяльність підприємства:

- а) основна;
- б) операційна;
- в) інвестиційна;
- г) фінансова.

20. Діяльність, безпосередньо пов'язана з виробництвом і реалізацією продукції відноситься до:

- а) основної;

- б) операційної;
- в) іншої операційної;
- г) фінансової.

Практичні завдання

Задача 6.1

Розрахувати суми витрат підприємства за звітний місяць, пов'язані з його операційною, фінансовою та інвестиційною діяльністю за наведеними нижче даними:

- 1) у виробничий цех видано матеріалів для виробництва продукції на суму 15000 грн.;
- 2) працівникам підприємства нарахована та виплачена заробітна плата у розмірі 25000 грн.;
- 3) працівнику видано на відрядження 450 грн., ним наданий звіт про використання коштів у сумі 390 грн.;
- 4) підприємство придбало автомобіль на суму 56000 грн.;
- 5) нараховані відсотки за користування кредитом становлять 400 грн.;
- 6) платежі за електроенергію становлять 1350 грн.;
- 7) підприємство придбало акції іншого підприємства на суму 10000 грн.;
- 8) платіж за оренду приміщення становить 2500 гривень.

Задача 6.2

Визначити розмір операційних витрат підприємства за окремими їх видами: собівартість продукції, адміністративні витрати, витрати на збут. Вирішити задачу, використовуючи наступні дані:

- 1) витрати енергії, спожитої на технологічні цілі – 12000 грн.;
- 2) витрати на відрядження директора підприємства – 1560 грн.;
- 3) витрати електроенергії для адміністративної будівлі – 4500 грн.;
- 4) витрати на оплату праці персоналу зі збуту продукції – 15000 грн.;
- 5) витрати на оренду приміщення виробничого цеху – 9600 грн.;
- 6) витрати на сировину і матеріали – 46000 грн.;

- 7) витрати на оплату праці основних робітників – 18000 грн.;
- 8) витрати на утримання адміністративного персоналу – 12300 грн.;
- 9) витрати на утримання фірмового магазину – 17200 грн.;
- 10) амортизація виробничого обладнання – 3000 грн.;
- 11) витрати на утримання офісу – 4500 гривень.

Задача 6.3

Річні витрати підприємства становлять:

- витрати на сировину і матеріали – 430 тис. грн.;
- витрати на оплату праці основних робітників з нарахуваннями на неї – 130 тис. грн.;
- адміністративні витрати – 190 тис. грн.;
- витрати на рекламу та утримання фірмового магазину – 85 тис. грн.

Річна виробнича потужність підприємства становить 10989 одиниць продукції. Коефіцієнт використання виробничої потужності становить 0,91. Виручка від реалізації виробленої продукції складає 980 тис. гривень.

Розрахувати беззбитковий обсяг виробництва продукції для даного підприємства.

Задача 6.4

На основі вихідних даних, представлених в табл. 6.3, скласти калькуляцію чобітків дитячих та оформити її у вигляді табл. 6.4.

Таблиця 6.3 – Вихідні дані для розрахунку статей калькуляції

Показники	Значення показників за варіантами									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Прямі матеріальні витрати на одиницю продукції, грн.	328	564	612	480	640	590	360	420	598	783
Середня тарифна ставка, грн.	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5	12,5
Трудомісткість виробу, год.	0,94	1,20	1,54	0,82	0,85	0,95	1,13	1,14	1,32	0,97
Додаткова заробітна плата, %	20	35	45	50	30	25	60	55	30	40
Загальновиробничі витрати, %	120	150	100	170	130	200	190	100	150	150

Таблиця 6.4 – Калькуляція

чобітки дитячі

№ з/п	Стаття калькуляції	Норма витрат, %	Вартість 100 пар, грн.
1	Прямі матеріальні витрати	-	*
2	Прямі витрати на оплату праці, у т. ч.	-	-
	- основна заробітна плата	-	
	- додаткова заробітна плата	*	
	- єдиний соціальний внесок	37,06	
	Прямі витрати на оплату праці всього	-	
3	Загальновиробничі витрати	*	
Операційна (виробнича) собівартість		-	
4	Адміністративні витрати	50,00	
5	Витрати на збут	50,00	
Загальні витрати на виробництво і реалізацію одиниці продукції		-	

* - перенести дані відповідно варіанту з табл. 6.3. Слід пам'ятати, що враховуючи специфіку взуттєвого виробництва, витрати в калькуляції визначаються на 100 пар взуття

Рекомендації до вирішення

Основна заробітна плата визначається у вигляді відрядної розцінки за формулою:

$$\rho = \bar{T}_{cm} \times t \quad (6.6)$$

де \bar{T}_{cm} – середня тарифна ставка, грн.;

t – трудомісткість виробу, год.

Додаткова заробітна плата становить відповідний % від основної заробітної плати.

Єдиний соціальний внесок становить 37,06 % від суми основної та додаткової заробітної плати.

Стаття «Загальновиробничі витрати» обчислюється у відсотках від основної заробітної плати.

Статті «Прямі матеріальні витрати», «Прямі витрати на оплату праці», «Загальновиробничі витрати» разом складають *операційну (виробничу) собівартість* одиниці виробу.

Статті «Адміністративні витрати» та «Витрати на збут» розраховуються у відсотках від основної заробітної плати – приймається на рівні 50 % для кожної статті.

Загальні витрати на виробництво і реалізацію продукції визначаються як сума операційної (виробничої) собівартості одиниці виробу, адміністративних витрат і витрат на збут.

Задача 6.5

Протягом року підприємство виготовляє три види продукції у таких обсягах: виріб А – 6000 од., виріб Б – 8500 од., виріб В – 10000 одиниць. Витрати на основну заробітну плату виробничих робітників становлять відповідно за виробами: А – 27000 грн., Б – 35000 грн., В – 38000 гривень. Річні накладні загальновиробничі витрати становлять 140000 гривень. Розподілити накладні загальновиробничі витрати між окремими виробами та визначити їх розмір на одиницю кожного виду продукції для складання калькуляцій.

Рекомендації до вирішення

Розрахунок виконується у декілька етапів:

1) Визначення коефіцієнту розподілу накладних витрат ($K_{н.в.}$):

$$K_{н.в.} = \frac{C_{накл}}{\sum ЗП_i}, \quad (6.7)$$

де $C_{накл}$ – накладні витрати, грн.;

$\sum ЗП_i$ – загальні витрати на основну заробітну плату виробничих робітників (база розподілу), гривень.

2) Розподіл накладних загальновиробничих витрат між окремими виробами ($C_i^{накл}$):

$$C_i^{накл} = ЗП_i \times K_{н.в.}, \quad (6.8)$$

де $ЗП_i$ – витрати на основну заробітну плату робітників, зайнятих у виробництві i -того виду продукції, гривень.

3) Визначення розміру накладних загальнопромислових витрат на одиницю кожного виду продукції ($C_i^{\text{накл./од.}}$):

$$C_i^{\text{накл./од.}} = \frac{C_i^{\text{накл.}}}{B_i}, \quad (6.9)$$

де B_i – випуск i -того виду продукції, одиниць.

Задачі №№6.6-6.9

Визначити відсоток зниження собівартості продукції та собівартість одиниці продукції у плановому періоді з використанням індексного методу планування зниження витрат, використовуючи дані табл. 6.5.

Таблиця 6.5 – Вихідні дані

Показники	Значення показників для задач			
	№6.6	№6.7	№6.8	№6.9
1	2	3	4	5
1. Обсяг випуску продукції у звітному році, млн. грн.	1,8	-	-	4,3
2. Обсяг випуску продукції у плановому році, млн. грн.	1,89	25,38	36,8	4,6
3. Чисельність промислово-виробничого персоналу у звітному році, осіб	900	-	-	-
4. Умове вивільнення робітників, осіб	35	-	-	42
5. Оборотність оборотних коштів, разів	-	9,8	-	-
6. Середньорічний залишок оборотних коштів, млн. грн.	-	2,3	-	-
7. Обсяг реалізованої продукції у звітному році по відношенню до випущеної продукції, %	-	95	-	-
8. Фондовіддача у звітному році	-	-	6	-
9. Обсяг основних засобів на початок звітного періоду, млн. грн.	-	-	5,7	-
10. Обсяг та дата вводу основних засобів, млн. грн.	-	-	0,6 з 20.02	-
11. Обсяг та дата виведення основних засобів, млн. грн.	-	-	0,5 з 01.03	-
12. Фондоозброєність праці, тис. грн./1 особу	-	-	-	5,3
13. Середньорічна вартість основних засобів, млн. грн.	-	-	-	3,5
14. Собівартість одиниці продукції у звітному періоді, грн.	130	105	95	180
15. Структура собівартості продукції, %:				
- витрати на основні та допоміжні матеріали	84	80	82	89
- витрати на основну та додаткову заробітну плату основних робітників	12	*	14	*
- витрати на управління та обслуговування виробництва	*	5	*	2
16. У плановому періоді відбуваються наступні зміни, %:				

1	2	3	4	5
а) зростає продуктивність праці основних робітників	*	5,0	5,5	*
б) зростає обсяг випуску продукції	*	*	*	*
в) зростає заробітна плата основних робітників	2,5	3,2	2,8	3,0
г) ціни на основні та допоміжні матеріали зростають (+), знижуються (-)	+0,8	-0,4	+0,5	-0,2
д) норми витрат основних та допоміжних матеріалів знижуються	0,4	0,3	0,2	0,1
е) обсяг витрат на управління та обслуговування виробництва зростає	1,5	2,0	1,4	0,8

* - розрахувати

Контрольні питання

1. Охарактеризуйте види діяльності підприємства.
2. Навіщо підприємство здійснює витрати та як вони пов'язані з видами діяльності, які здійснює підприємство?
3. Витрати, пов'язані з операційною діяльністю підприємства.
4. Назвіть економічні елементи витрат та який документ підприємства складається на їх основі?
5. Що таке собівартість продукції? Які чинники впливають на її зниження?
6. Що таке калькуляція? Охарактеризуйте статті калькуляції.
7. Калькулювання собівартості продукції. Методи калькулювання собівартості продукції.
8. Складання кошторису витрат на виробництво.
9. Поясніть розподіл витрат на прямі і непрямі, постійні і змінні, прості і комплексні.
10. Що таке безбитковий обсяг виробництва та як він визначається?
11. Шляхи зниження собівартості продукції.
12. Охарактеризуйте індексний метод зниження собівартості продукції.
13. Планування зниження собівартості продукції.

Рекомендована література

[11, 13-32, 35-39, 45-47].

ТЕМА 7. ЦІНА ТА ЦІНОУТВОРЕННЯ. ПЛАНУВАННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

7.1. *Сутність та функції ціни в ринковій економіці.*

7.2. *Чинники та методи встановлення ціни.*

7.3. *Фінансові результати діяльності підприємства та їх планування.*

7.4. *Рентабельність як відносний показник ефективності діяльності підприємства.*

7.1. Сутність та функції ціни в ринковій економіці

Історично ціна завжди була основним чинником, який визначає вибір покупця. Це особливо характерно для країн з невисоким рівнем життя, для бідних верств населення відносно товарів широкого вжитку.

Ціна – це грошовий вираз вартості товару (продукції, послуги). Вона завжди коливається навколо ціни виробництва (перетвореної форми вартості одиниці товару, що дорівнює сумі витрат виробництва і прибутку) та відображає рівень суспільно необхідних витрат праці.

Застосовувані в ринковій економіці ціни виконують такі основні функції:

➤ *обліково-вимірвальна* – забезпечує еквівалентність обміну, тобто виручка від реалізації продукції (робіт, послуг) забезпечує покриття витрат на її виробництво і реалізацію, а також формування прибутку в розмірі, який дозволяє вдосконалювати та розвивати виробництво, покращувати життєвий рівень виробників;

➤ *регулююча* – виступає основним чинником регулювання пропозиції товарів. По кожному товару ціна свідчить про необхідність або зменшення його випуску (якщо попит знизився), або збільшення виробництва (якщо попит є). Рівень цін пропонованих товарів встановлює рівень прибутку. Чим вони вище, тим швидше зростає на ринку пропозиція товарів. При незадовільних цінах або тенденції до їх зниження треба переорієнтовувати ресурси, змінювати

технології, обсяги випуску та продажу товарів. Взаємодія попиту та пропозиції, забезпечення їх рівноваги на основі цін реальна лише на вільному ринку;

➤ *стимулююча* – використовується для мотивації підвищення ефективності господарювання. Сутність її полягає в тому, що підвищені ціни стимулюють підприємства до випуску прогресивних та дефіцитних видів продукції, а знижені – до зняття з виробництва застарілої продукції;

➤ *розподільча (або перерозподільна)* – пов'язана з відхиленням ціни від вартості в межах дії ринкових чинників. Ціни виступають засобом розподілу і перерозподілу національного доходу між регіонами, секторами економіки, різними формами власності, фондами накопичення та споживання, різними соціальними групами населення.

7.2. Чинники та методи встановлення ціни

Підприємства підходять до питання ціноутворення по-різному. Проте загальний алгоритм методики встановлення ціни простий, і його можна подати у такій послідовності дій:

1. Постановка цілей ціноутворення.
2. Визначення попиту.
3. Аналіз витрат.
4. Аналіз цін конкурентів.
5. Вибір цінової стратегії.
6. Вибір методу ціноутворення.
7. Встановлення остаточної ціни.

На формування цінової політики, обґрунтування цінової стратегії і тактики підприємства впливають внутрішні чинники і зовнішні чинники мікро- і макросередовищ (рис. 7.1).

Внутрішні чинники ціноутворення

Етап життєвого циклу продукції. Вибір цінової стратегії в процесі реалізації цінової політики підприємства залежить від того, на якому етапі життєвого циклу перебуває продукція як товар, який реалізується на ринку:

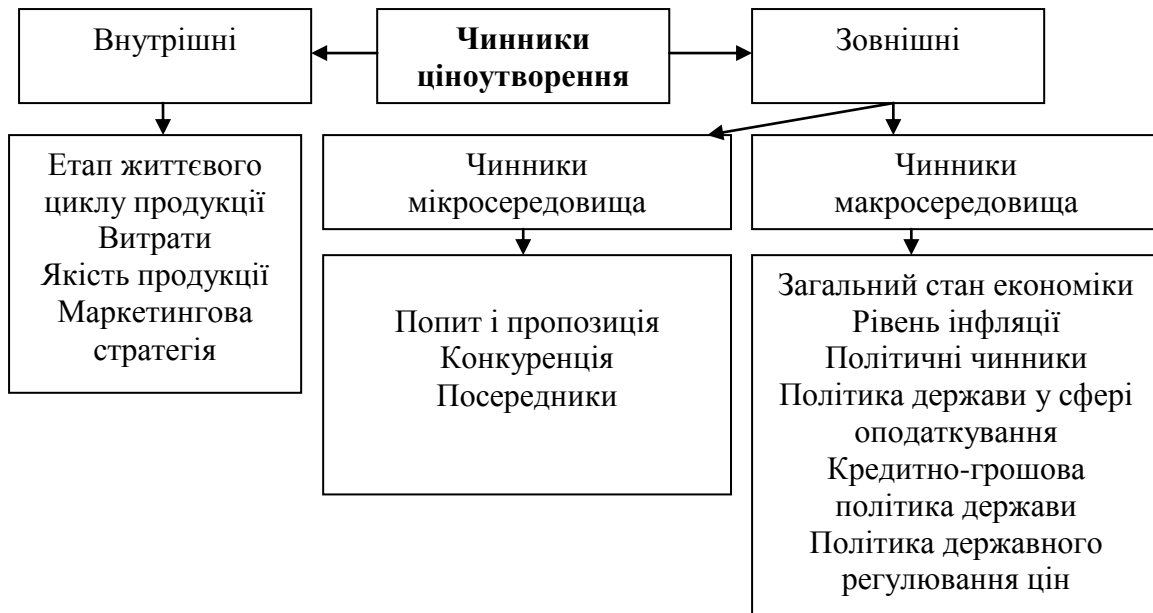

Рисунок 7.1 – Чинники ціноутворення

- на *етапі виведення товару на ринок* використовується одна з протилежних стратегій: *стратегія «зняття вершків»* (встановлення високої ціни) або *стратегія проникнення* (встановлення низької ціни), яка має забезпечити значні обсяги продажу;
- *етап зростання* – характеризується зростаючою конкуренцією і супроводжується швидким зростанням обсягів продажу, діапазоном цін і можливостями підприємства маневрувати у межах цього діапазону;
- *етап зрілості* характеризується зниженням цін, які досягають свого мінімального рівня на *етапі спаду*.

Витрати на виробництво і реалізацію продукції – один з найважливіших чинників. Залежність цін від витрат буде різною в умовах різних типів ринку: в умовах монопольного ринку високий рівень витрат обумовлює високу (монопольну) ціну; в умовах конкурентного середовища вплив витрат виробництва на ціну знижується, але значення зниження витрат для отримання прибутку збільшується.

Витрати виробництва можуть змінюватися в залежності від збільшення цін на сировину, комплектуючі вироби, енергоносії, тарифів на залізничні перевезення, заробітної плати, витрат на рекламу й т. ін. На ці зміни

підприємства можуть реагувати по-різному: перекласти збільшення витрат виробництва на споживача, тобто збільшити ціни на продукцію (роботи, послуги), що притаманне монополістам; частково компенсувати додаткові витрати збільшенням цін, або залишити ціни на попередньому рівні, але при цьому отримати менший прибуток, або шукати шляхи зниження витрат.

Якість продукції (робіт, послуг) суттєво впливає на рівень ціни. Збільшення якості продукції та виробництво нових її видів дозволяє підприємствам утримувати старі або завойовувати нові ринки збуту, залишати на попередньому рівні або збільшувати ціни, збільшувати прибуток. Як правило, збільшення якості продукції супроводжується додатковими витратами, які пов'язані з удосконаленням виробництва, використанням нових матеріалів, покращенням якості упаковки та ін.

Маркетингова стратегія (комплекс маркетингу) – це програма дій (заходів), спрямована на доведення продукції до споживачів, яка включає такі основні складові:

- *товар* – детальний опис продукції підприємства з поясненням, чим вона вигідно відрізняється від аналогічної продукції конкурентів (високим рівнем якості чи нестандартним набором властивостей, які дійсно цікавлять споживачів): основні якісні характеристики та властивості продукції, переваги дизайну, упаковки тощо;

- *ціна* – обґрунтовується цінова політика і наводиться ймовірна ціна, за якою може продаватися продукція підприємства на ринку;

- *розподіл* – вибір каналів наближення продукції від виробника до споживача (як саме буде продаватися продукція);

- *просування* – способи просування продукції до споживачів (як саме споживачі дізнаються про продукцію): особистісні продажі, реклама, стимулювання збуту, зв'язки з громадськістю.

Наведені вище чотири складові комплексу маркетингу (товар, ціна, розподіл, просування) являють собою так званий маркетинговий «мікс». Жодна з представлених складових сама по собі не забезпечує успіху реалізації

маркетингової стратегії, якого можливо досягти, використовуючи «мікс» у комплексі.

Серед інших чинників, які впливають на ціни – складські запаси підприємства, реклама, частка ринку, яку воно займає та інші.

Зовнішні чинники ціноутворення

Чинники мікросередовища

Попит – це бажання і готовність споживачів придбати товар (послуги).

Попит визначається максимальними можливостями або максимальною готовністю заплатити за даний товар (послугу). Іншими словами, попит являє собою форму прояву потреб споживачів на ринку, тобто це кількість товарів (послуг), що може бути придбана в даний час на даному ринку за певною ціною).

Чинники впливу на попит поділяються на цінові і нецінові.

1) Між ціною і попитом існує обернено пропорційна залежність (*закон попиту*), яка визначається трьома причинами:

- зниження цін збільшує число покупців;
- зниження цін розширює купівельну спроможність споживачів;
- насичення ринку призводить до зниження корисності додаткових

одиниць, тому покупці готові купувати товар тільки за більш низькими цінами.

2) На попит впливають і нецінові чинники, а саме:

➤ зміна в оцінці корисності речі (потреби, на які, наприклад, впливає мода; реклама (створити потребу); уподобання; сезонність; природні фактори; клімат);

➤ зміна прибутків (збільшення або зменшення купівельної спроможності споживачів. Наприклад, відсоткова банківська ставка за користування кредитами зменшується, відповідно зростає попит на житло, що купується за кредитні кошти);

➤ зміна ціни на товар-замінник (при зниженні ціни на альтернативний товар попит переключається на нього).

Пропозиція на ринку є результатом виробництва і відображає бажання виробників продати свій товар за певною ціною.

Чинники впливу на пропозицію також поділяються на цінові і нецінові.

1) Між ціною і обсягом запропонованих товарів існує прямо пропорційна залежність (*закон пропозиції*): за більш високою ціною виробник готовий випускати більшу кількість продукції, ніж за низькою ціною.

2) Нецінові чинники, що впливають на пропозицію, такі:

➤ зниження собівартості продукції (якщо витрати на виробництво продукції знизяться (ціни на ресурси; технологія), це дозволить виробнику виготовити і запропонувати на ринку більше продукції);

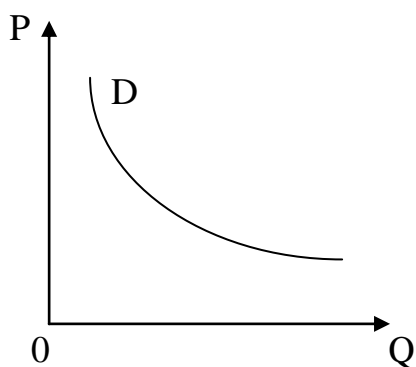
➤ інші джерела одержання прибутків (якщо в іншій галузі можна одержати більший прибуток, то виробники можуть переключитися на випуск іншої продукції);

➤ перспективне чекання (якщо виробник прогнозує зростання цін у недалекому майбутньому, він може вже сьогодні збільшити випуск продукції у надії на збільшення прибутку в подальшому).

Попит і пропозиція є взаємозв'язаними та взаємозалежними категоріями.

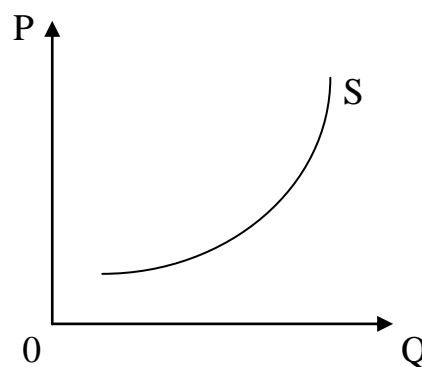
Ціни на ринку встановлюються під впливом попиту і пропозиції.

Взаємодія попиту та пропозиції

P – ціна, грн.
Q – обсяг продукції, од.
D – лінія попиту

Рисунок 7.2 – **Ринок покупців**

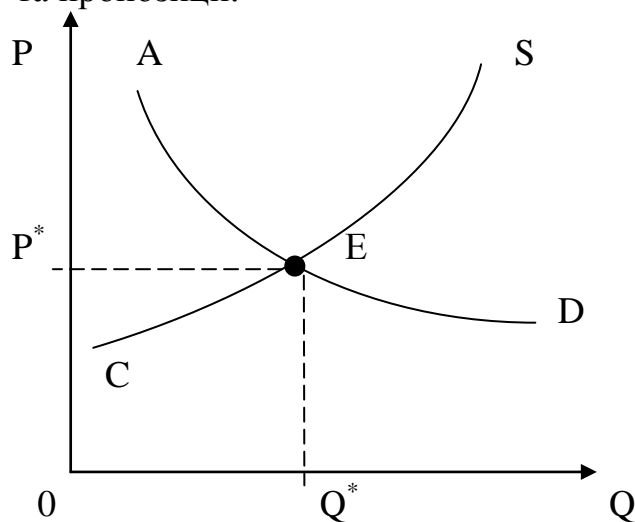
P – ціна, грн.
Q – обсяг продукції, од.
S – лінія пропозиції

Рисунок 7.3 – **Ринок продавців**

На рис. 7.2 представлено *лінію попиту*, яка демонструє *множину максимальних цін*, за якими споживачі готові купити кожен дану кількість товарів (послуг). Лінія попиту ділить ринковий простір на дві зони (ліва нижня та права верхня). Покупцям досяжні ціни та обсяги лише в нижній лівій зоні (*ринок покупців*). Ціни і обсяги правої верхньої зони покупцям недосяжні.

На рис. 7.3 зображено *лінію пропозиції* – *множину мінімальних цін*, за якими продавці погодяться продати кожен дану кількість товарів (послуг). Лінія пропозиції ділить ринковий простір на дві інші зони. Продавцям вигідно продавати за цінами і обсягами лівої верхньої зони (*ринок продавців*) і збитково – за цінами і обсягами правої нижньої зони.

На рис. 7.4 лінії попиту та пропозиції поєднано, що демонструє взаємозв'язок попиту та пропозиції.

Е – точка ринкової рівноваги

P^* – рівноважна ціна, грн.

Q^* – рівноважний обсяг, од.

**Рисунок 7.4 – Ринок продавців-покупців
(взаємодія попиту та пропозиції)**

І покупцю, і продавцю вигідно купувати-продавати лише в зоні АЕС. Ця зона демонструє усі можливі на даному ринку ситуації обміну, тобто це і є ринок водночас як продавців, так і покупців (власне ринок). Усі точки простору

АЕС, окрім точки Е, характеризують неоптимальні умови обміну, тобто такі умови, які більш вигідні тільки для однієї із сторін (тільки покупцям, або тільки продавцям). І лише точка Е, яка знаходиться на перетині ліній попиту та пропозиції, ілюструє ситуацію, яка *максимально вигідна як для продавця, так і для покупця водночас*.

Точка перетину ліній попиту і пропозиції (Е) називається *точкою ринкової рівноваги*. Ціна P^* – *рівноважна ціна*, тобто ціна, за якої попит і пропозиція врівноважені у результаті дії ринкових конкурентних сил.

З іншого боку, обсяг Q^* – це *рівноважний обсяг*, тобто величина товарної маси, при якій попит і пропозиція врівноважені у результаті дії ринкових конкурентних сил.

Отже, *ринкова рівновага* – це ситуація, за якої уся вироблена продукція (рівноважний обсяг) може бути реалізована за рівноважною ціною.

Будь-який рух від точки рівноваги призводить до дії сили, які повертають систему до стану рівноваги.

Якщо ціна на товар перевищить рівноважну, складеться ситуація *надлишку* товарної продукції. Однак, в умовах ринкової конкуренції така ситуація довго не протримається: продавці почнуть зменшувати обсяги виробництва (пропозицію товару), або знижувати ціну своєї продукції. З іншого боку, покупці почнуть збільшувати покупки при попиті, який зменшуватиметься. І нарешті, система повернеться до стану рівноваги.

Навпаки, якщо ціна на товар стане нижче рівноважної, виникне ситуація *дефіциту*, яка також не буде довготривалою в умовах ринкової конкуренції.

Стан ринку, коли попит і пропозиція співпадають, називається *ринковою рівновагою*, а ціна, яка врівноважує попит і пропозицію, називається *рівноважною ціною*.

Конкуренція, як чинник ціноутворення, залежить від типу ринку: досконала (чиста) конкуренція, монополістична конкуренція, олігополія, монополія (детально описані у темі 2, п. 2.2).

Орієнтиром при ціноутворенні на ринку *досконалої (чистої) конкуренції* є ринкові ціни. Встановлення цін вище або нижче ринкових не виправдане. У першому випадку підприємство ризикує втратити покупців, які віддадуть перевагу товарам за нижчими цінами (адже товари повністю взаємозамінні). Ціни нижче за ринкові – втрачені прибутки. Підприємство приймає ціну як таку, що знаходиться за межами її контролю і регулює свій обсяг випуску при даній ціні та власних витратах так, щоб отримати максимально можливий прибуток.

Взагалі досконалий ринок може існувати лише гіпотетично. Активний ціновий менеджмент можливий тільки на недосконалих ринках. Чим більш недосконалий ринок, тим більший існує простір для цінової політики підприємства.

Особливості ціноутворення на недосконалих ринках.

В центрі уваги на ринках *монополістичної конкуренції* – диференціація товару. Переваги, які споживачі віддають торговій марці, дозволяють отримати прибутки, вищі від загальноринкових.

У розпорядженні підприємства, яке діє в умовах *олігополії*, кілька цінових стратегій: передусім *стратегія цінового лідера*, якщо підприємство має відчутні переваги перед конкурентами, наприклад, за витратами. Відповідно інші підприємства при цьому наслідують лідера, встановлюючи ціни, які не перевищують ціни лідера, – *стратегія наслідування лідера*.

Ще один варіант цінової політики в умовах олігополії – *координація дій при встановленні цін на товари*, якщо це не заборонено законодавством. Прихована координація полягає у тому, що усі підприємства-конкуренти, по-перше, при визначенні ціни використовують однакову норму прибутку, а по-друге, надалі під впливом ринкових чинників змінюють ціни в одному й тому ж напрямі.

Дві торгові марки можуть протистояти одна одній завдяки вмілому використанню різних складових маркетингу: ціни, реклами, пакуванню.

Монополіст сам встановлює ціну та обсяги виробництва продукції. Ним може бути і приватна фірма, і держава. У першому випадку монополія характерна для початку життєвого циклу товару – впровадження товару на ринок. Проте така ситуація є тимчасовою і визначає певні цінові стратегії. Монополіста цікавить загальний прибуток, а не прибуток на одиницю продукції, тому для його максимізації він застосовує *цінову дискримінацію*, тобто встановлення різних цін на один і той же фізичний продукт (послугу). При цьому ця різниця не пов'язана з витратами. Метою цінової дискримінації є вилучення у споживачів якомога більшого надлишку грошей. Основну частку монополізованого ринку складають монополії, які не додають суспільству продукції, а ціни їх високі. Тому державні органи займаються антимонопольним регулюванням через оподаткування та встановлення граничних цін.

Якщо монополіст виступає в особі держави (наприклад, при визначенні ціни на проїзд у метрополітені, на комунальні послуги), підходи до ціноутворення інші. Це встановлення цін:

- нижче собівартості (з орієнтацією на ті групи населення, які не можуть сплатити повну вартість товару);
- на рівні, який покриває витрати;
- високі ціни (з метою обмеження споживання продукту).

Таким чином, залежність цінової політики від типу ринку наступна: цінова незалежність підприємства в умовах монополії – велика, в умовах олігополії та монополістичної конкуренції – часткова, а в умовах досконалої (чистої) конкуренції – мінімальна.

Посередники. Підприємство повинне враховувати інтереси інших учасників товароруху – оптової та роздрібної торгівлі. Цього можна досягти шляхом надання посередникам певних гарантій, безоплатних зразків, знижок з ціни на певний період.

Чинники макросередовища

Державне регулювання цін підприємство вимушене взяти до уваги (в разі застосування «жорсткого» регулювання цін) і знайти в межах закону шляхи пристосування до цих чинників (за умови непрямого регулювання цін державою).

«Жорстке» регулювання передбачає встановлення урядом фіксованих цін на товар.

«М'яке» регулювання здійснюється через:

- «заморожування» цін;
- встановлення цін втручання (мінімальних закупівельних цін);
- встановлення економічних параметрів діяльності галузей-монополістів (обсягу інвестицій, тарифних ставок оплати праці, цін на продукцію та ін.);
- встановлення мінімальних та максимальних цін, граничного рівня рентабельності.

Непряме державне регулювання передбачає:

- встановлення загальних принципів формування цін («правил гри»);
- заборону домовленостей між підприємствами щодо спільного формування ціни;
- встановлення антидемпінгового мита на імпортовані товари;
- ратифікування цін – обов'язкове інформування відповідних державних органів про наміри виробництва підвищити ціни;
- узгодження політики цін;
- створення відповідної системи оподаткування.

На ціни сильний вплив має *інфляція* – процес знецінення грошей через збільшення цін на основні групи товарів та послуг, що призводить до загального падіння купівельної спроможності.

Існує багато різноманітних **методів встановлення ціни**. Але усі вони групуються у витратні та маркетингові (з орієнтацією на попит та з орієнтацією на конкурентів). У ринкових умовах набувають актуальності маркетингові

методи. Але вітчизняним підприємствам легкої промисловості на сьогодні не вистачає коштів на фінансування дороговартіх маркетингових досліджень (аналіз попиту, аналіз конкурентів, аналіз товарів та цін конкурентів тощо). Також на багатьох підприємствах взагалі немає обґрунтованої цінової політики, тому не втрачають актуальності витратні методи.

Основним методом ціноутворення на підприємствах легкої промисловості є метод «витрати плюс прибуток». Згідно цього методу *ціна підприємства* повинна враховувати загальні витрати на виготовлення і реалізацію продукції та бажаний прибуток (формула (7.1)). Прибуток в ціні розраховується у відсотках від загальних витрат на виробництво і реалізацію продукції (цей відсоток називають рентабельністю виробу). Величина рентабельності встановлюється підприємством самостійно.

$$C_{\text{нідпр}} = C_{\text{заг}}^{\text{од}} + \Pi_{\text{од}}, \quad (7.1)$$

де $C_{\text{заг}}^{\text{од}}$ – загальні витрати на виробництво і реалізацію одиниці продукції (включають витрати на виробництво, адміністративні витрати, витрати на збут), грн.;

$\Pi_{\text{од}}$ – прибуток на одиницю продукції, грн.:

$$\Pi_{\text{од}} = C_{\text{заг}}^{\text{од}} \times \frac{R_{\text{вир}}}{100}, \quad (7.2)$$

де $R_{\text{вир}}$ – рентабельність виробу, %.

Звідси,

$$C_{\text{нідпр}} = C_{\text{заг}}^{\text{од}} \times \left(1 + \frac{R_{\text{вир}}}{100}\right) \quad (7.3)$$

Знаючи загальні витрати на виробництво і реалізацію продукції, а також ціну підприємства, можливо визначити рентабельність виробу:

$$R_{\text{вир}} = \left(\frac{C_{\text{нідпр}}}{C_{\text{заг}}^{\text{од}}} - 1\right) \times 100 \quad (7.4)$$

або

$$R_{\text{вир}} = \frac{C_{\text{нідпр}} - C_{\text{заг}}^{\text{од}}}{C_{\text{заг}}^{\text{од}}} \times 100 \quad (7.5)$$

або
$$R_{\text{вир}} = \frac{П_{\text{од}}}{C_{\text{заг}}^{\text{од}}} \times 100 \quad (7.6)$$

Перевагами методу «витрати плюс прибуток» є:

- простота та зручність застосування;
- справедливість по відношенню до споживачів, оскільки підприємства навіть при високому попиті не отримують надлишкового прибутку.

Недоліком даного методу є те, що він не орієнтований на ринкові фактори ціноутворення (у першу чергу, на попит).

Крім того, метод «витрати плюс прибуток» використовують більшість підприємств легкої промисловості, а це зводить до мінімуму цінову конкуренцію між вітчизняними товаровиробниками.

Підприємство реалізує продукцію за *оптово-відпускними цінами (цінами реалізації)*. Ціна реалізації включає ціну підприємства та непрямі податки (податок на додану вартість (ПДВ), акцизний збір (АЗ), мито):

$$C_{\text{реал}} = C_{\text{підпр}} + \text{ПДВ} + \text{АЗ} + \text{Мито} \quad (7.7)$$

Приклад

Чому буде дорівнювати ціна реалізації однієї пари чоловічих кімнатних тапочок, якщо загальні витрати на виробництво і реалізацію однієї пари становлять 150 грн., рентабельність виробу – 15 %, ставка ПДВ – 20 %.

Рішення

І спосіб

1) Розрахуємо за формулою (7.2) величину прибутку на одиницю продукції:

$$П_{\text{од}} = 150 \times \frac{15}{100} = 22,5 \text{ грн.}$$

2) Визначимо ціну підприємства (формула (7.1)):

$$C_{\text{підпр}} = 150 + 22,5 = 172,5 \text{ грн.}$$

3) Знайдемо величину суми податку на додану вартість як 20% від ціни підприємства (ставка ПДВ=20%):

$$ПДВ = 172,5 \times 0,2 = 34,5 \text{ грн.}$$

4) Розрахуємо ціну реалізації продукції (формула (7.7)):

$$Ц_{реал} = 172,5 + 34,5 = 207 \text{ грн.}$$

II спосіб

1) За формулою (7.3) визначимо ціну підприємства:

$$Ц_{підпр} = 150 \times \left(1 + \frac{15}{100}\right) = 172,5 \text{ грн.}$$

2) Розрахуємо ціну реалізації, яка буде більше за ціну підприємства на 20% (ставка ПДВ=20%):

$$Ц_{реал} = Ц_{підпр} \times \left(1 + \frac{\text{Ставка ПДВ}}{100}\right) = 172,5 \times \left(1 + \frac{20}{100}\right) = 207 \text{ грн.}$$

Висновок

Ціна реалізації однієї пари чоловічих кімнатних тапочок становить 207 гривень.

7.3. Фінансові результати діяльності підприємства та їх планування

Основним джерелом покриття здійснених підприємством витрат та формування прибутку є дохід.

Кінцевим позитивним результатом господарської діяльності будь-якого підприємства є прибуток. Згідно з Національним положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» **прибуток** визначається як сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати:

$$П = Д - С, \quad (7.8)$$

де $Д$ – дохід підприємства, грн.;

$С$ – витрати підприємства, грн.

З метою аналізу та забезпечення ефективного управління формуванням прибутку розрізняють наступні види прибутку підприємства:

- **Валовий прибуток** = Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції – Собівартість реалізованої продукції;
- **Чистий дохід** = Дохід (виручка) від реалізації продукції – ПДВ – Акцизний збір – Інші вирахування з доходу;
- **Прибуток від операційної діяльності** = Валовий прибуток + Інші операційні доходи – Адміністративні витрати – Витрати на збут – Інші операційні витрати;
- **Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування** = Прибуток від операційної діяльності + Дохід від участі в капіталі + Інші фінансові доходи + Інші доходи – Втрати від участі в капіталі – Фінансові витрати – Інші витрати;
- **Прибуток від звичайної діяльності** = Прибуток від звичайної діяльності до оподаткування – Податок на прибуток від звичайної діяльності;
- **Чистий прибуток** = Прибуток від звичайної діяльності + Надзвичайні доходи – Надзвичайні витрати – Податки з надзвичайного прибутку.

Кожне підприємство прагне до збільшення свого прибутку, на що впливають наступні основні *чинники*:

- регулювання ціни;
- зниження витрат на одиницю продукції;
- збільшення обсягу виробництва і реалізації продукції.

7.4. Рентабельність як відносний показник ефективності діяльності підприємства

Абсолютна сума прибутку, отримана підприємством, є важливим показником, але за ним неможливо охарактеризувати рівень ефективності господарювання. Для того, щоб зробити висновок, наскільки ефективно працює підприємство, необхідно отриманий прибуток порівняти з витратами, які були здійснені для отримання цього прибутку.

Рентабельність (від нім. *rentabel* – прибутковий) – це відносний показник, який характеризує ефективність господарської діяльності підприємства.

У розрахунок усіх показників рентабельності покладений принцип співставлення результату з витратами, здійсненими для отримання цього результату:

$$\text{Ефективність} = \frac{\text{Ефект}}{\text{Витрати}} \quad (7.9)$$

Ефект – показник, який характеризує позитивний результат діяльності підприємства (готова продукція, реалізована продукція, дохід, прибуток).

Рентабельність продукції підприємства – показник, який характеризує ефективність основної діяльності підприємства, розраховується за формулою:

$$R_{\text{прод}} = \frac{П_{\text{осн}}}{C_{\text{заг}}} \times 100, \quad (7.10)$$

де $П_{\text{осн}}$ – прибуток від основної діяльності підприємства, грн.;

$C_{\text{заг}}$ – загальні витрати на виробництво і реалізацію продукції, грн.:

$$П_{\text{осн}} = ЧД - C - АВ - ВЗ, \quad (7.11)$$

де $ЧД$ – чистий дохід підприємства, грн.;

C – собівартість реалізованої продукції, грн.;

$АВ$ – адміністративні витрати, грн.;

$ВЗ$ – витрати на збут, гривень.

Рентабельність виробництва – показник, який характеризує ефективність використання виробничих фондів підприємства:

$$R_{\text{вир}} = \frac{ЧП}{\overline{ОЗ} + \overline{ОбК}_n} \times 100, \quad (7.12)$$

де $ЧП$ – чистий прибуток підприємства, грн.;

$\overline{ОЗ}$ – середньорічна вартість виробничих основних засобів, грн.;

$\overline{ОбК}_n$ – середньорічний залишок нормованих оборотних коштів, грн.

Завдання для самостійної роботи

Підготувати аналітичний огляд з застосуванням елементів наукового дослідження. Результати представити у вигляді презентації, виконаної з використанням програмного забезпечення (наприклад, Microsoft PowerPoint).

Теми аналітичних оглядів

1. Чинники ціноутворення в ринкових умовах господарювання.
2. Цінова політика вітчизняних взуттєвих (шкіргалантерейних) підприємств легкої промисловості.
3. Виявлення впливу витрат і ціни на величину прибутку підприємства.
4. Концептуальні основи формування та розподілу прибутку на взуттєвих (шкіргалантерейних) підприємствах легкої промисловості.
5. Проблема визначення та підвищення ефективності діяльності підприємства.

Тестові завдання

1. Ціни виступають засобом розподілу і перерозподілу національного доходу між регіонами, секторами економіки, різними формами власності, фондами накопичення та споживання, різними соціальними групами населення – яка функція ціни при цьому реалізовується?

- а) обліково-вимірювальна;
- б) регулююча;
- в) стимулююча;
- г) розподільча.

2. Підвищення ціни стимулює підприємства до випуску прогресивних та дефіцитних видів продукції, а зниження – до зняття з виробництва застарілої продукції – яка функція ціни при цьому реалізовується?

- а) обліково-вимірювальна;
- б) регулююча;
- в) стимулююча;

г) розподільча.

3. Виручка від реалізації продукції (робіт, послуг) забезпечує покриття витрат на її виробництво і реалізацію, а також формування прибутку в розмірі, який дозволяє вдосконалювати та розвивати виробництво, покращувати життєвий рівень виробників – яка функція ціни при цьому реалізовується?

а) обліково-вимірювальна;

б) регулююча;

в) стимулююча;

г) розподільча.

4. Падіння попиту на товар виявляється внаслідок:

а) зменшення прибутку споживачів;

б) збільшення ціни на товари-замінники;

в) падіння пропозиції товару;

г) зниження ціни на товар.

5. Підвищення пропозиції товару виявляється внаслідок:

а) зменшення на ринку ціни на товар;

б) переключення виробників на випуск продукції в іншій галузі;

в) перспективного чекання;

г) підвищення цін на ресурси.

6. Підвищення попиту на товар виявляється внаслідок:

а) зменшення прибутку споживачів;

б) збільшення ціни на товари-замінники;

в) підвищення пропозиції товару;

г) збільшення ціни на товар.

7. Зниження пропозиції товару виявляється внаслідок:

а) підвищення на ринку ціни на товар;

б) зниження ціни на електроенергію;

в) зниження ціни на технологію;

г) підвищення цін на ресурси.

8. Ринкова структура, яка характеризується значною кількістю підприємств, які пропонують споживачам неоднорідну продукцію, називається:

- а) чиста (досконала) конкуренція;
- б) монополістична конкуренція;
- в) олігополія;
- г) монополія.

9. Ринкова структура, яка характеризується значною кількістю підприємств, які пропонують споживачам однорідну продукцію, називається:

- а) чиста (досконала) конкуренція;
- б) монополістична конкуренція;
- в) олігополія;
- г) монополія.

10. Ринкова структура, яка характеризується наявністю декількох великих підприємств, які пропонують споживачам неоднорідну або однорідну продукцію, при цьому мають значний вплив на установлення ціни, називається:

- а) чиста (досконала) конкуренція;
- б) монополістична конкуренція;
- в) олігополія;
- г) монополія.

11. З наведеного нижче переліку виберіть товари, які реалізуються на ринку досконалої конкуренції:

- а) взуття;
- б) нафта;
- в) пшениця;
- г) автомобілі.

12. З наведеного нижче переліку виберіть товари, які реалізуються на ринку монополії:

- а) природній газ;
- б) пральні машини;
- в) хутряні вироби;
- г) автомобілі.

13. Чому буде дорівнювати сума податку на додану вартість, якщо ціна реалізації продукції складає 240 грн., ставка ПДВ – 20 %, у грн.?

- а) 20;
- б) 33,37;
- в) 40;
- г) 48.

14. Чому буде дорівнювати ціна реалізації, якщо загальні витрати на виробництво і реалізацію одиниці продукції становлять 150 грн., величина прибутку на одиницю продукції – 15 гривень, ставка ПДВ – 20 %, у грн.?

- а) 30;
- б) 165;
- в) 180;
- г) 198.

15. Чому буде дорівнювати оптова ціна, якщо змінні витрати на одиницю продукції становлять 130 грн., постійні витрати на одиницю становлять 70 грн., рентабельність виробу – 20 %, ставка ПДВ – 20 %, у грн.?

- а) 130;
- б) 200;
- в) 240;
- г) 288.

16. Яка буде рентабельність виробу, якщо ціна реалізації складає 180 грн., загальні витрати на виробництво і реалізацію одиниці продукції становлять 100 грн., ставка ПДВ – 20 %?

- a) 40 %;
- б) 50 %;
- в) 80 %;
- г) 100 %.

17. Чому буде дорівнювати оптова ціна, якщо ціна реалізації становить 264 грн., ставка ПДВ – 20 %, у грн.?

- a) 317;
- б) 264;
- в) 150;
- г) 220.

18. Валовий прибуток підприємства обчислюється як різниця між:

- a) доходом (виручкою) від реалізації продукції та ПДВ;
- б) чистим доходом та собівартістю реалізованої продукції;
- в) прибутком від звичайної діяльності до оподаткування та сумою податку на прибуток;
- г) немає вірної відповіді.

19. Джерелом покриття адміністративних витрат є:

- a) чистий дохід;
- б) валовий прибуток;
- в) прибуток від операційної діяльності;
- г) чистий прибуток.

20. До шляхів підвищення ефективності господарської діяльності підприємства відносяться:

- a) збільшення собівартості продукції;
- б) збільшення випуску і реалізації продукції;
- в) збільшення ціни сировини і матеріалів;
- г) збільшення адміністративних витрат.

Практичні завдання

Задача 7.1

Підприємство у звітному році реалізувало всю вироблену продукцію. На підставі вихідних даних (табл. 7.1) розрахувати такі показники:

- 1) Чистий дохід.
- 2) Прибуток від основної діяльності (від реалізації продукції).
- 3) Рентабельність основної діяльності.
- 4) Чистий прибуток.
- 5) Рентабельність підприємства.

Зробити висновки.

Таблиця 7.1 – Вихідні дані

Показники	Значення показників за варіантами									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Дохід від реалізації продукції, тис. грн.	97,5	127,5	96,5	98,3	96,4	103,2	135,7	84,0	83,5	69,1
Загальні витрати на виробництво і реалізацію продукції, тис. грн.	65,0	90,1	65,4	70,5	64,9	71,5	95,8	56,0	58,0	49,6
Середньорічна вартість основних засобів підприємства, тис. грн.	22,0	24,9	20,9	19,3	22,8	22,17	32,77	16,9	27,4	25,2
Середньорічний залишок оборотних коштів нормованих, тис. грн.	12,7	13,9	11,8	10,9	12,9	12,56	18,57	9,4	15,6	14,3

Задача 7.2

Підприємство спеціалізується на виробництві жіночого взуття. У базовому році ціна реалізації однієї пари складала 450 грн., а загальні витрати на виробництво і реалізацію однієї пари – 320 гривень. Ставка ПДВ – 20 %.

У наступному році планується збільшити випуск продукції на 5 % за рахунок збільшення продуктивності праці. Середня заробітна плата основних робітників підприємства збільшиться на 2 %. Норми витрат матеріалів

знизяться на 3 %, ціни на матеріали зростуть на 0,5 %. Ціна реалізації не зміниться.

Питома вага витрат на сировину і матеріали у загальних витратах підприємства становить 75 %, витрат на заробітну плату основних робітників з нарахуваннями на неї – 18 %, витрат на управління та обслуговування виробництва – 7 %.

Розрахувати:

1) зниження собівартості одиниці продукції з застосуванням індексного методу у плановому році;

2) рентабельність виробу у базовому і плановому роках.

Зробити висновки.

Задача 7.3

Вартість основних засобів підприємства на початок року становила 900 тис. гривень. З 15.03 було введено в експлуатацію нове обладнання вартістю 560 тис. грн., а з 01.09 були виведені основні засоби на суму 495 тис. гривень. Підприємство працює з фондівіддачею 6,6. При цьому тривалість одного обороту оборотних коштів – 30 днів.

У наступному році планується збільшити обсяги випущеної та реалізованої продукції на 5 %. Середньорічна вартість основних засобів залишиться незмінною. Нормована частина оборотних коштів складе 85 % їх середньорічного залишку. Оборотність оборотних коштів прискориться на 2 дні. Прибуток підприємства від звичайної діяльності до оподаткування планується отримати у розмірі 118,5 тис. гривень. Ставка податку на прибуток – відповідно чинного законодавства.

За наведеними даними необхідно визначити рентабельність підприємства у плановому році та зробити висновки.

Задача 7.4

Виручка від реалізації продукції становить 3500 тис. гривень. Загальні витрати підприємства на виробництво і реалізацію продукції розподіляються наступним чином:

- прямі матеріальні витрати – 970 тис. грн.;
- прямі витрати на оплату праці з нарахуваннями на неї – 278 тис. грн.;
- інші прямі витрати – 142 тис. грн.;
- витрати на амортизацію обладнання – 432 тис. грн.;
- адміністративні витрати – 144 тис. грн.;
- витрати на збут – 216 тис. грн.;
- інші операційні витрати – 108 тис. гривень.

Ставка податку на додану вартість становить 20 %.

За наведеними даними необхідно визначити фінансовий результат та рентабельність операційної діяльності підприємства. Зробити висновки.

Рекомендації до вирішення задачі 7.4

1) Для визначення фінансового результату від операційної діяльності підприємства спочатку необхідно розрахувати показники чистого доходу (*ЧД*) та валового прибутку (*ВП*) за формулами (7.13) та (7.14):

$$ЧД = \frac{Д}{\left(1 + \frac{ПДВ}{20}\right)}, \quad (7.13)$$

де *Д* – виручка від реалізації продукції, грн.;

ПДВ – ставка податку на додану вартість (*ПДВ*=20%).

$$ВП = ЧД - С, \quad (7.14)$$

де *С* – собівартість реалізованої продукції (включає прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці з нарахуваннями на неї, інші прямі витрати, витрати на амортизацію обладнання), грн.

2) Фінансовий результат від операційної діяльності (прибуток або збиток) (*П_{оп. д.}*) визначається за формулою:

$$\Pi_{\text{он.д.}} = ВП + Д_{\text{інші}}^{\text{опер}} - АВ - ВЗ - В_{\text{інші}}^{\text{опер}}, \quad (7.15)$$

де $ВП$ – валовий прибуток, грн.;

$Д_{\text{інші}}^{\text{опер}}$ – інші операційні доходи, грн.;

$АВ$ – адміністративні витрати, грн.;

$ВЗ$ – витрати на збут, грн.;

$В_{\text{інші}}^{\text{опер}}$ – інші операційні витрати, гривень.

3) Рентабельність операційної діяльності розраховується за формулою:

$$R_{\text{он.д.}} = \frac{\Pi_{\text{он.д.}}}{C + АВ + ВЗ + В_{\text{інші}}^{\text{опер}}} \times 100 \quad (7.16)$$

Задача 7.5

За даними табл. 7.2 визначити розмір чистого прибутку підприємства.

Таблиця 7.2 – **Розрахунок фінансових результатів діяльності підприємства**

Показник	Сума, тис. грн.
Дохід (виручка) від реалізації продукції	9436,5
Податок на додану вартість	?
Чистий дохід (виручка) від реалізації продукції	?
Собівартість реалізованої продукції	7333,7
Валовий прибуток (збиток)	?
Інші операційні доходи	5162,68
Адміністративні витрати	1279,3
Витрати на збут	308,1
Інші операційні витрати	3813,33
Фінансовий результат від операційної діяльності: прибуток (збиток)	?
Дохід від участі в капіталі	-
Інші фінансові доходи	0,1
Інші доходи	6346,6
Фінансові витрати	6243,9
Втрати від участі в капіталі	-
Інші витрати	-
Фінансовий результат від звичайної діяльності до оподаткування: прибуток (збиток)	?
Податок на прибуток від звичайної діяльності	?
Фінансовий результат від звичайної діяльності: прибуток (збиток)	?
Чистий прибуток (збиток)	?

Алгоритм розрахунку фінансових результатів діяльності підприємства представлений у п. 7.3.

Контрольні питання

1. Дайте визначення ціни та охарактеризуйте функції ціни в умовах ринкових відносин.
2. Які чинники впливають на формування ціни підприємства?
3. Охарактеризуйте внутрішні чинники впливу на ціну.
4. Охарактеризуйте чинники мікросередовища впливу на ціну.
5. Охарактеризуйте чинники макросередовища, які впливають на формування ціни.
6. Які існують методи ціноутворення та які з них найчастіше використовуються на підприємствах легкої промисловості в сучасних умовах?
7. Що таке прибуток та які розрізняють види прибутку?
8. Які чинники впливають на зростання прибутку підприємства?
9. Що таке рентабельність? Охарактеризуйте показники рентабельності продукції та виробництва.

Рекомендована література

[5, 8, 9, 10, 11, 13-41, 44-47].

ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

«Вузьке місце» – це невідповідність потужностей окремих цехів, дільниць, груп устаткування потужностям відповідних підрозділів, де встановлена потужність усього підприємства, цеху.

Авансований капітал – це грошова сума, яка вкладається власником у певне підприємство з метою отримання прибутку.

Адміністративні витрати – це частина операційних витрат, пов'язаних з управлінням та обслуговуванням виробництва (витрати на утримання адміністративно-управлінського персоналу (заробітна плата та нарахування на неї), витрати на утримання основних засобів загальногосподарського призначення (оренда, амортизація, ремонт, страхування тощо), витрати на зв'язок (пошта, телеграф, телефон, факс тощо), витрати на професійні послуги (юридичні, аудиторські, з оцінки майна тощо) та інші).

Амортизація – це процес перенесення вартості основних засобів на вартість готової продукції з метою їх повного відновлення.

Беззбитковий обсяг виробництва продукції – це мінімальний обсяг виробництва, необхідний для того, щоб дохід підприємства, отриманий від реалізації продукції, покривав усі витрати, здійснені для її виробництва і реалізації. При цьому підприємство не отримує ані прибутку, ані збитку.

Валова продукція – це вартість усієї промислової продукції підприємства, незалежно від ступеня її готовності.

Вартість, яка амортизується – це різниця між первісною (або переоціненою) та ліквідаційною вартістю основних засобів.

Виробіток – це прямий показник, який характеризує кількість виробленої продукції (обсягу робіт чи послуг) за одиницю робочого часу (або кількість виробленої продукції, що припадає на одного середньооблікового робітника за певний період).

Виробництво – це процес створення економічних благ (матеріальних продуктів і послуг, а також нематеріальних благ), необхідних для існування та розвитку людини.

Виробнича діяльність підприємства – діяльність, орієнтована у часі і просторі, спрямована на виробництво продукції заданого асортименту належної якості у встановлені календарні терміни.

Виробнича послуга є результатом діяльності підприємства з відновлення або збільшення споживчої вартості виробів, створених на інших підприємствах (наприклад, пофарбування виробів). Вимірюється лише у вартісних одиницях (у гривнях).

Виробнича потужність – це максимально можливий обсяг випуску продукції заданого асортименту належної якості у визначеному періоді (зміна, доба, місяць, рік) за умов повного завантаження виробничого обладнання і виробничих площ.

Виробничий кооператив – це добровільне об'єднання громадян на засадах членства для спільної господарської діяльності, яка базується на їхній особистій трудовій участі та об'єднанні його членами майнових пайових внесків.

Виробничі запаси – сировина, матеріали, паливо, енергія, комплектуючі матеріали, тара, запасні частини, призначені для виробництва продукції (виконання робіт, надання послуг).

Витрати майбутніх періодів – витрати, які здійснюються в теперішній час, але віддача від них очікується у майбутньому (витрати, пов'язані з дослідженнями та розробкою нових видів продукції).

Витрати на виробництво – це частина операційних витрат, безпосередньо пов'язаних з виробництвом продукції (витрати на сировину і матеріали, заробітну плату основних робітників з нарахуваннями на неї,

енергію, спожиту на технологічні цілі, опалення, освітлення, амортизацію виробничого обладнання, охорону праці та інші).

Витрати на збут – це частина операційних витрат, пов'язаних з реалізацією продукції (витрати на заробітну плату з нарахуваннями на неї та комісійні працівників відділу збуту (в т. ч. продавців, торгових агентів), витрати на пакувальні матеріали, маркетинг (реклама, дослідження ринку), утримання основних засобів, пов'язаних зі збутом продукції, страхування готової продукції на складі, транспортування готової продукції, гарантійне обслуговування і ремонт та інші).

Господарська діяльність – діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення і реалізацію продукції (виконання робіт, надання послуг) вартісного характеру, що мають цінову визначеність.

Господарське товариство – це підприємства, створені юридичними особами та/або громадянами шляхом об'єднання їхнього майна і участі в підприємницькій діяльності товариства з метою одержання прибутку.

Готова продукція – вироби підприємства, обробка яких повністю завершена, вони пройшли випробування, відповідають технічним умовам і стандартам якості та укомплектовані згідно з договором або іншим нормативним актом.

Грошові кошти – частина оборотних коштів підприємства, яка не бере безпосередньої участі у виробничому процесі, але використовується ним для створення необхідних йому ресурсів.

Дебіторська заборгованість – заборгованість покупців або замовників перед підприємством за відвантаженою їм продукцією (виконані роботи або надані послуги).

Допоміжні робітники – зайняті обслуговуванням обладнання та робочих місць у виробничих цехах, а також усі робітники допоміжних цехів та господарств (транспортного, складського господарства, ремонтники).

Доходи підприємства – це збільшення економічних вигід у вигляді надходжень активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників).

Економіка і планування – це наука про підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства, що включає постановку цілей, визначення показників, обґрунтування необхідних ресурсів, розробку програми заходів, способів та засобів досягнення поставлених цілей з метою функціонування та розвитку підприємства у довгостроковій перспективі в сучасних умовах.

Економіка як наука – це сукупність знань про господарство та пов'язану з ним діяльність людини, про використання різноманітних ресурсів із метою забезпечення життєвих потреб людей і суспільства, про відношення, що виникають між людьми в процесі виробництва, розподілу, обміну та споживання товарів (послуг) в світі обмежених ресурсів.

Економічна система – це упорядкована сукупність господарських зв'язків та відносин, які встановлюються в процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання продукції та послуг.

Ефект – показник, який характеризує позитивний результат діяльності підприємства (готова продукція, реалізована продукція, дохід, прибуток).

Задача – це конкретний вид роботи (або його частини), який повинен бути виконаний визначеним способом за визначений період часу.

Залишкова вартість – це вартість основних засобів, ще не перенесена на готову продукцію. Визначається як різниця між первісною вартістю та нарахованою амортизацією (сумою зносу) за всі попередні періоди експлуатації основних засобів. Її ще називають балансовою вартістю.

Засновницький договір – цивільно-правовий договір, який засвідчує волевиявлення фізичних або юридичних осіб щодо заснування підприємства для реалізації конкретної підприємницької мети.

Зовнішньоекономічна діяльність проводиться підприємствами, продукція яких є конкурентоспроможною на зовнішньому ринку.

Інвестиційна діяльність – це довгострокове вкладення капіталу підприємства з метою отримання прибутку (капітальне будівництво, розширення та розвиток виробництва, придбання довгострокових цінних паперів тощо).

Інноваційна діяльність – це діяльність, спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок, випуск на ринок нових конкурентоспроможних товарів і послуг.

Інфраструктура ринку – сукупність установ, інститутів, підприємств, служб тощо, які забезпечують рух товарів і послуг від виробника до споживача. Наприклад, на ринку предметів споживання до складу інфраструктури належать товарні біржі, підприємства оптової та роздрібною торгівлі, маркетингові та рекламні компанії тощо.

Календарний фонд робочого часу – застосовується при визначенні виробничої потужності підприємств із безперервним процесом виробництва як добуток кількості календарних днів у плановому періоді, тривалості зміни і кількості змін.

Калькулювання – це процес визначення собівартості продукції, який полягає в акумулюванні затрат на виробництво і віднесення їх на готовий продукт. За допомогою калькулювання визначають собівартість одиниці продукції.

Калькуляція – характеризує витрати підприємства на виробництво і реалізацію одиниці конкретного виду продукції.

Капітал – це вартісна оцінка майна підприємства.

Кваліфікація відображає ступінь оволодіння працівниками певною спеціальністю і відображається у кваліфікаційних (тарифних) розрядах, категоріях. Тарифні розряди та категорії водночас є показниками, що характеризують рівень складності робіт.

Керівники – це працівники, які перебувають на посадах керівників підприємств та їхніх структурних підрозділів (директори, начальники, завідувачі, майстри, головні спеціалісти – головний бухгалтер, головний інженер, головний механік).

Коефіцієнт вибуття основних засобів – характеризує інтенсивність вибуття основних засобів підприємства протягом звітного року.

Коефіцієнт використання виробничої потужності – це відношення фактичного випуску продукції до виробничої потужності.

Коефіцієнт завантаження – є величиною, оберненою до коефіцієнта оборотності. Він показує, скільки оборотних коштів припадає на 1 грн. реалізованої продукції.

Коефіцієнт оборотності оборотних коштів – характеризує кількість оборотів оборотних коштів за певний період.

Коефіцієнт оновлення основних засобів – характеризує ступінь оновлення основних засобів підприємства, тобто частку нових основних засобів підприємства у їх вартості на кінець року.

Комерційна діяльність – це сукупність комерційних та торговельно-технологічних заходів підприємства з доведення виготовленої ним продукції до споживачів.

Конкуренція – це змагальність, суперництво, напружена боротьба юридичних або фізичних осіб на ринку за покупця, за своє виживання в умовах дії закону «вимивання» неякісних товарів та послуг.

Кошторис виробництва – це документ, в якому відображаються витрати підприємства, пов'язані з його основною діяльністю за певний період (за

квартал, за рік), тобто витрати на виробництво і реалізацію всього обсягу продукції за період.

Легальний (офіційний) ринок – функціонує в межах чинного законодавства.

Ліквідаційна вартість – це сума коштів, яку підприємство очікує отримати при ліквідації основних засобів після закінчення терміну їх експлуатації, за вирахуванням витрат, пов'язаних з їх ліквідацією.

Майно підприємства становлять виробничі і невиробничі фонди, а також інші цінності, вартість яких відображається в самостійному балансі підприємства.

Маркетингові дослідження включають в себе комплексний аналіз ринку, вимог покупців до продукції підприємства, цін на продукцію та рівень її конкурентоспроможності, методів формування попиту та каналів збуту тощо.

Мета являє собою конкретний стан або бажаний результат, якого підприємство прагне досягти.

Місцевий ринок – розташований на конкретній території.

Моральний знос являє собою передчасне старіння (раніше закінчення строку фізичної служби), знецінення основних засобів.

Напівфабрикати – вироби, обробка яких повністю завершена у даному виробничому підрозділі, вони призначені для реалізації або передачі в інші виробничі цехи для подальшої обробки.

Національний (внутрішній) ринок – це ринок країни, що об'єднує всі види ринків.

Невиробничий персонал – працівники невиробничої сфери, об'єкти якої хоч і знаходяться на балансі підприємства, але не мають відношення до його основної діяльності (житлово-комунальне господарство, дитячі садочки, медичні пункти тощо).

Незавершене виробництво – це предмети праці, обробка яких ще не завершена (знаходяться безпосередньо у виробництві на робочих місцях або в процесі транспортування від одного виробничого підрозділу до іншого).

Нелегальний (тіньовий) ринок – ринок, заборонений законом.

Номінальний (режимний) фонд робочого часу підприємства визначається режимом роботи підприємства.

Норма амортизації – це відношення щорічного розміру амортизаційних відрахувань до їх залишкової вартості, виражене у відсотках.

Облікова чисельність – це чисельність працівників облікового складу на певну дату з урахуванням прийнятих та звільнених на цей день працівників. Облікова чисельність включає всіх постійних та тимчасових працівників, яких прийнято на роботу терміном на 1 день і більше, незалежно від того, знаходяться вони на роботі у даний час чи ні (з поважної причини).

Обліково-вимірювальна функція ціни – забезпечує еквівалентність обміну.

Обмін – процес руху економічних благ від виробників до споживачів, що опосередковується купівлею-продажем за допомогою грошей.

Оборотний капітал – це частина капіталу підприємства, яка витрачається на придбання на ринку предметів праці й оплату праці робочої сили, тобто це майно, строк використання якого менше 1-го року.

Оборотні кошти – це кошти, авансовані у оборотні виробничі фонди і фонди обігу для забезпечення безперервності процесу виробництва, реалізації продукції та отримання прибутку.

Оборотні фонди – це частина виробничих фондів підприємства, яка використовується менше одного року, змінює свою форму, розміри та властивості і переносить свою вартість на вартість готової продукції відразу і в повному обсязі (обслуговують сферу виробництва).

Операційна діяльність – це діяльність підприємства, яка включає основну діяльність підприємства, пов'язану з виробництвом і реалізацією продукції та іншу операційну діяльність.

Операційні витрати – це витрати, пов'язані з операційною діяльністю підприємства.

Організаційна структура підприємства характеризується складом його підрозділів, системою зв'язків та взаємодією між ними.

Організаційно-правова форма господарювання – це форма здійснення господарської діяльності з відповідною правовою основою, яка визначає характер відносин між засновниками (учасниками), режим майнової відповідальності за зобов'язаннями підприємства, порядок створення, реорганізації, ліквідації, управління, розподілу одержаних прибутків, можливі джерела фінансування діяльності тощо.

Основний капітал – це частина капіталу підприємства, яка складається з вартості засобів праці та обертається протягом декількох періодів виробництва, тобто це майно, строк використання якого більше 1-го року.

Основні засоби – це частина майна підприємства, яка використовується протягом тривалого часу (більше 1-го року), при цьому не змінює своєї натуральної форми, розмірів та властивостей і переносить свою вартість на вартість готової продукції частинами, в міру спрацювання.

Основні робітники – безпосередньо зайняті у виробничому процесі (створюють продукцію підприємства та зайняті у технологічному процесі).

Оцінка основних засобів – це грошове вираження їхньої вартості.

Первісна вартість основних засобів формується з фактичних витрат на їх придбання, спорудження або виготовлення, включаючи витрати на доставку, монтаж та запуск у дію, витрати зі страхування ризиків доставки, витрати на комісійні посередникам, реєстраційні збори, державне мито, суми ввізного мита тощо.

Персонал підприємства – це сукупність постійних працівників, які отримали необхідну професійну підготовку та (або) мають досвід практичної роботи.

Підприємництво – це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та отримання прибутку.

Підприємство – це самостійний суб'єкт господарювання (той хто здійснює господарську діяльність), створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних або особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної та іншої господарської діяльності.

Післяпродажний сервіс – включає в себе гарантійне та післягарантійне обслуговування та інше (монтаж чи пусконаладжувальні роботи, комп'ютерну та інформаційну підтримку, постачання запасних частин, ремонтне обслуговування, консультаційне забезпечення).

Плановий (корисний) фонд робочого часу – це номінальний фонд робочого часу, зменшений на час виконання планово-попереджувальних ремонтних робіт устаткування.

Планування – це систематичний процес прийняття рішень, спрямованих на визначення цілей, розробку програми, встановлення відповідних завдань, визначення ресурсів і шляхів досягнення поставлених цілей для забезпечення ефективності діяльності підприємства.

Попит – це бажання і готовність споживачів придбати товар (послуги). Попит визначається максимальними можливостями або максимальною готовністю заплатити за даний товар (послугу).

Прибуток – сума, на яку доходи перевищують пов’язані з їх отриманням витрати.

Провідний підрозділ – це такий підрозділ, у якому виконуються основні технологічні операції по виготовленню продукції, де витрачається найбільша частка сукупної живої праці і зосереджена значна частина основних виробничих фондів даного підрозділу.

Продукт або виробнича послуга – корисний результат діяльності промислового підприємства.

Продуктивність праці як економічна категорія характеризує ефективність трудових витрат і показує здатність праці створювати за одиницю часу певну кількість матеріальних благ.

Промислово-виробничий персонал – це працівники, зайняті у виробництві та його обслуговуванні (у т. ч. у науково-дослідних підрозділах та лабораторіях, на складах, в охороні, в управлінні підприємством).

Пропозиція на ринку є результатом виробництва і відображає бажання виробників продати свій товар за певною ціною.

Професія – це вид трудової діяльності, який потребує оволодіння відповідним комплексом спеціальних знань та практичними навичками.

Реалізована продукція – це вартість відвантаженої за звітний період продукції власного виробництва.

Регулююча функція ціни – виступає основним чинником регулювання пропозиції товарів.

Резерв робочої сили – це різниця між обліковою та явочною чисельністю робітників.

Рентабельність (від нім. *rentabel* – прибутковий) – це відносний показник, який характеризує ефективність господарської діяльності підприємства.

Рентабельність виробництва – показник, який характеризує ефективність використання виробничих фондів підприємства.

Рентабельність продукції підприємства – показник, який характеризує ефективність основної діяльності підприємства.

Ринок – це умовне місце купівлі-продажу товарів.

Ринок засобів виробництва (капіталу) – поділяється на ринок засобів праці (устаткування) та ринок предметів праці (сировина, матеріали).

Ринок інтелектуальної власності – об'єкти та права інтелектуальної і промислової власності (патенти, ліцензії, «ноу-хау», новітні знання, бази даних).

Ринок інформації – сукупність економічних відносин з приводу збирання, обробки, систематизації інформації та її продажу кінцевому споживачу.

Ринок послуг – ринок надання послуг для підтримання певного рівня життя населення (освіта, охорона здоров'я, туризм, побутові послуги тощо).

Ринок праці – суб'єктами цього ринку є наймані працівники, підприємці і держава.

Ринок предметів споживання – ринок товарів тривалого користування (побутова техніка, меблі, автомобілі тощо) та поточного споживання (продукти харчування, одяг, взуття тощо).

Ринок природних ресурсів – це ринок землі, сировинних ресурсів.

Робітники – працівники, які безпосередньо зайняті у виготовленні продукції (створенні матеріальних цінностей, наданні послуг або виконанні робіт).

Розподіл – процес визначення частки кожного економічного суб'єкта у створенні економічних благ та її отримання у натуральній або грошовій формі.

Розподільча (або перерозподільна) функція ціни – пов’язана з відхиленням ціни від вартості в межах дії ринкових чинників.

Світовий ринок – сукупність національних ринків.

Службовці – це працівники, що здійснюють підготовку та оформлення документації, облік і контроль, господарське обслуговування (касири, креслярі, секретарі, діловоди, статисти).

Собівартість продукції – це грошова форма витрат на підготовку виробництва та виготовлення продукції.

Соціальна діяльність підприємства спрямована на підтримання належного рівня умов праці та життя трудового колективу; надання працівникам певних соціальних благ; забезпечення умов кар’єрного зростання тощо.

Спеціалісти – це працівники, які виконують спеціальні інженерно-технічні, економічні та інші роботи (інженери, економісти, бухгалтери).

Спеціальність – більш вузький різновид трудової діяльності у межах професії.

Споживання – процес використання результатів виробництва для задоволення певних потреб.

Споживча вартість – певна річ або послуга, яка завдяки своїм корисним властивостям задовольняє різноманітні потреби людей.

Справедлива вартість – це ринкова вартість основних засобів, визначена шляхом експертної оцінки, яку здійснюють професійні оцінювачі. Вона визначається як сума грошових коштів, за якою основні засоби можуть бути обміняні або отримані в операції між незалежними, поінформованими та зацікавленими сторонами.

Статут – це офіційно зареєстрований документ, на підставі якого діє підприємство. Він містить обов'язкові правила, що регулюють діяльність підприємства, взаємовідносини з іншими суб'єктами господарювання.

Стимулююча функція ціни – використовується для мотивації підвищення ефективності господарювання.

Стратегія – це комплексна програма дій (заходів), яка забезпечує здійснення місії (генеральної мети) і досягнення її множинних цілей.

Стратегія виживання – має захисний характер і передбачає здійснення системи заходів, що забезпечують вихід підприємства з кризового стану в максимально короткий термін.

Стратегія зростання – є найефективнішою стратегією, спрямованою на стабільне зростання обсягів продажу, прибутку, капіталу.

Стратегія стабілізації – застосовується підприємством в умовах нестабільності (коливання) обсягів продажу своєї продукції й отримуваних доходів, передбачає, насамперед, вирівнювання обсягів продажу, прибутку та інших важливих показників ефективності діяльності підприємства з подальшим їх підвищенням.

Структура персоналу підприємства – це склад і кількісне співвідношення окремих категорій та груп працівників підприємства.

Технологія являє собою будь-який засіб, за допомогою якого елементи входу (ресурси) перетворюються в елементи виходу (результати праці). Технологія включає в себе машини, механізми, інструменти, навички та знання.

Товариство – це організація, створена шляхом об'єднання осіб (учасників), які мають право участі у ньому.

Товарна продукція – це вартість продукції, призначеної для реалізації стороннім споживачам та своїм непромисловим підрозділам.

Тривалість одного обороту оборотних коштів – це час з моменту сплати рахунків за сировину та матеріали до моменту надходження грошових коштів за реалізовану продукцію на розрахунковий рахунок підприємства.

Трудомісткість – відображає витрати робочого часу на виробництво одиниці продукції.

Управління – це діяльність, спрямована на координацію роботи структурних підрозділів підприємства і персоналу, забезпечення гармонійної взаємодії з елементами зовнішнього середовища для ефективного та продуктивного виконання роботи для досягнення визначеної мети підприємства.

Управління підприємством здійснюється відповідно до його установчих документів на основі поєднання прав власника щодо господарського використання свого майна і участі в управлінні трудового колективу.

Установа – це організація, створена однією або кількома особами (засновниками), які не беруть участі в управлінні нею, шляхом об'єднання їхнього майна для досягнення мети, визначеної засновниками, за рахунок цього майна.

Фізичний знос характеризується поступовою втратою основними засобами своєї споживчої вартості (погіршення первісних техніко-економічних та соціальних характеристик – поломки, руйнування будівель, тобто втрата властивостей під впливом різних обставин).

Фінансова діяльність – це діяльність, яка призводить до змін розміру і структури власного і позикового капіталу підприємства.

Фінансовий ринок – ринок готівки, ринок цінних паперів.

Фонди обігу – це частина оборотних коштів, яка обслуговує сферу обігу (реалізації продукції), до них відносяться.

Фондовіддача – характеризує, яка частка обсягу випущеної підприємством продукції припадає на 1 гривню середньорічної вартості його основних засобів.

Фондомісткість – показник, обернений до фондovіддачі. Характеризує, яка частина середньорічної вартості основних засобів припадає на 1 гривню випущеної продукції.

Ціна – це грошовий вираз вартості товару (продукції, послуги).

Ціна – це еквівалент вартості товару або послуги, призначених для обміну, в грошових одиницях.

Чистий дохід – це валовий дохід, зменшений на суму непрямих податків (ПДВ, акцизний збір).

Чистий прибуток – це прибуток від усіх видів діяльності підприємства, зменшений на суму податку на прибуток.

Штатний розклад – документ, який щорічно затверджується керівником підприємства і містить перелік згрупованих за окремими відділами та службами посад працівників із зазначенням розряду (категорії) виконуваних робіт та посадового окладу.

Явочна чисельність – це кількість робітників облікового складу, які вийшли на роботу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна:

1. Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб-підприємців» від 15.05.2003 № 755-IV станом на 15.10.2014 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/755-15>.
2. Закон України «Про ліцензування певних видів господарської діяльності» від 01.06.2000 № 1775-III станом на 15.10.2014 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1775-14>.
3. Закон України «Про господарські товариства» від 19.09.1991 № 1576-XI станом на 28.03.2014 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1576-12>.
4. Закон України «Про захист економічної конкуренції» від 11.01.2001 № 2210-III станом на 11.08.2013 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2210-14>.
5. Господарський Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV станом на 24.07.2014 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/436-15>.
6. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV станом на 27.09.2014 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
7. Закон України «Про акціонерні товариства» від 17.09.2008 № 514-VI станом на 01.06.2014 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/514-17>.
8. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI станом на 03.04.2014 р. : [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : [Електронний ресурс]. – Режим

доступу:

http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=367055&cat_id=293533.

10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 15 «Дохід» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=293533&stind=11.

11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 16 «Витрати» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=293533&stind=11.

12. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 7 «Основні засоби» : [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish/archive/main?&cat_id=293533&stind=1.

13. Березін О. В. Економіка підприємства : [навч. посібник] / О. В. Березін. – К.: Знання, 2009. – 390 с.

14. Боковець В. В. Організація виробництва : [навч. посіб. для студ. екон. спец.] / В. В. Боковець, А. В. Драбаніч; Вінниц. фін.-екон. ун-т. – Вінниця: ВФЕУ, 2012. – 319 с.

15. Бондар Н. М. Економіка підприємства : [Навч. посіб.] / Н. М. Бондар. – К.: Видавництво А. С. К., 2004. – 400 с.

16. Гетьман О. О. Економіка підприємства : [навч. посіб.] / О. О. Гетьман, В. М. Шаповал. – 2-ге вид. – К.: Центр учб. л-ри, 2010. – 488 с.

17. Грещак М. Г. Економіка підприємства : [Підручник] / М. Г. Грещак; заг. та наук. ред. Г. О. Швиданенко ; Державний вищий навчальний заклад «Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана». – Вид. 4-те, перероб. і доп. – К.: КНЕУ, 2009. – 816 с.

18. Гринчуцький В. І. Економіка підприємства : [навч. посіб. для студ. ВНЗ] / В. І. Гринчуцький, Е. Т. Карапетян, Б. В. Погріщук ; Терноп. нац. екон. ун-т. – 2-ге вид., переробл. та доповн. – К.: Центр учбов. л-ри, 2012. – 303 с.

19. Гуменюк В. Я. Планування та організація виробничої діяльності підприємства : [навч. посібник] / В. Я. Гуменюк, Г. М. Юрчик. – Рівне: Нац-ний ун-т водного господарства та природокористування, 2010. – 148 с.
20. Дякон В. М. Планування діяльності підприємств : [навч. посібник] / В. М. Дякон, Н. О. Лисенко, Л. В. Транченко. – Приватний вищий навчальний заклад «Європейський ун-т». – Умань: Сочінський, 2010. – 256 с.
21. Економіка підприємства : [Підручник] / За заг. ред. С. Ф. Покропивного. – К.: КНЕУ, 2003. – 528 с.
22. Ковальчук І. В. Економіка підприємства : [Навч. посіб.] / І. В. Ковальчук. – К.: Знання, 2008. – 679 с.
23. Козик В. В. Організація виробництва : [навч. посіб.] / В. В. Козик, А. С. Гавриляк. – К.: Знання, 2011. – 222 с.
24. Коновал В. П. Універсальний довідник взуттєвика : [навч. посібник] / В. П. Коновал, С. С. Гаркавенко, Л. Т. Свістунова. – Київ: Лібра, 2005. – 720 с.
25. Ліпич Л. Г. Економіка підприємства : [навч. посіб.] / Л. Г. Ліпич, Н. М. Буняк, В. Л. Загоруйко, М. Б. Кулинич, В. В. Левицький; Ред.: Л. Г. Ліпич; Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2010. – 492 с.
26. Мочерний С. В. Основи економічних знань : [Підручник] / С. В. Мочерний. – К.: Видавничий центр «Академія», 2003. – 312 с.
27. Небава М. І. Економіка та організація виробничої діяльності підприємства : [навч. посіб.]; Ч. 1. Економіка підприємства / М. І. Небава; МОНМС України, Вінниц. нац. техн. ун-т. – Вінниця, 2011. – 116 с.
28. Орлов О.О. Планування діяльності промислового підприємства : [підручник] / О. О. Орлов. – К.: Скарби, 2002. – 336 с.
29. Свіщов М. В. Внутрішньовиробниче планування на промислових підприємствах : [навч. посібник] / М. В. Свіщов, А. П. Гречан, Л. М. Попович та ін.; заг. ред. М. В. Свіщова. – К.: Арістей, 2005. – 528 с.
30. Скибінська З. М. Економіка та організація виробництва : [навч. посіб.] / З. М. Скибінська, Т. Т. Гринів. – К.: Знання, 2012. – 299 с.

31. Сударкіна С. П. Економіка підприємства : [навч. посіб.] / С. П. Сударкіна; Нац. техн. ун-т «Харк. політехн. ін-т». – Х., 2011. – 290 с.

32. Тарасюк Г. М. Планування діяльності підприємства : [навч. посібник] / Г. М. Тарасюк, Л. І. Шваб. – 2-е вид. – К. : Каравела, 2005. – 311 с.

Додаткова:

33. Аветисова А. О. Ціноутворення : [навч. посіб.] / А. О. Аветисова, О. О. Бакунов, Н. С. Палій, А. А. Фендрікова ; МОНМС України, Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського. – Донецьк, 2011. – 191 с.

34. Антошкіна Л. І. Ціноутворення та управління ціновою політикою : [підручник] / Л. І. Антошкіна, Н. П. Скригун, Л. Г. Цимбалюк. – Донецьк: Юго-Восток, 2011. – 321 с.

35. Березін О. В. Економіка підприємства : практикум: [навч. посібник] / О. В. Березін, Н. В. Бутенко. – К.: Знання, 2009. – 254 с.

36. Борецька Н. П. Економіка підприємства : [навч. посібник] / Н. П. Борецька, Є. В. Кравченко. – Донецьк: Донецький ін-т ринку та соціальної політики, 2010. – 271 с.

37. Брустінов В. М. Планування діяльності підприємства: теорія та практика : [навч. посібник] / В. М. Брустінов, Н. І. Колишкіна. – Мелітополь: ММД, 2008. – 247 с.

38. Гаркавенко С. С. Маркетинг : [Підруч. для студ. вищ. навч. закл.] / С. С. Гаркавенко. – 4-е вид., доповн. – К. : Лібра, 2006. – 717 с.

39. Довгань Г. Д. Основи економіки у визначеннях, таблицях і схемах / Г. Д. Довгань. – Х.: Веста: Вид-во «Ранок», 2010. – 96 с.

40. Зборовська О. М. Ціноутворення як основа ефективності функціонування підприємств та чинник підвищення добробуту населення : [монографія] / О. М. Зборовська, Т. В. Заховалко, А. В. Череп, О. В. Мацюк, І. Ю. Нагаєць ; МОН України, ДВНЗ «Запоріж. нац. ун-т». – Запоріжжя, 2011. – 288 с.

41. Котлер Ф. Основы маркетинга. Краткий курс : [Текст] / Ф. Котлер. – М.: 2007. – 656 с.
42. Кузьмін О. Є. Інноваційний розвиток підприємства на стадії підготовки виробництва : особливості планування та організування : [монографія] / О. Є. Кузьмін, І. В. Алексєєв, Л. П. Сай, О. О. Коць; Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Л. : Растр-7, 2012. – 255 с.
43. Маханько В. Г. Планування виробничої діяльності підприємства з урахуванням конкурентоспроможності продукції / В. Г. Маханько // Держава та регіони. Сер. Економіка та підприємництво. – 2010. – Вип. 5. – С. 139-146.
44. Свелеба Н. А. Організація виробництва : [навч. посіб.] / Н. А. Свелеба; Укоопспілка, Львів. комерц. акад. – Л., 2012. – 383 с.
45. Свіщов М. В. Збірник задач з техніко-економічного планування діяльності промислових підприємств : [навч. посібник] / М. В. Свіщов, А. П. Гречан, Т. В. Гавриленко та ін. – К. : Арістей, 2008. – 272 с.
46. Серікова Т. М. Економіка підприємства в схемах і таблицях : [Навч. посібник] / Т. М. Серікова, Є. П. Кожанова, В. І. Мельник, Г. М. Шумська. – ВД «Інжек», Харків, 2009. – 304 с.
47. Тарасюк Г. М. Управління плануванням діяльності підприємства: теоретичні та практичні аспекти : [монографія] / Г. М. Тарасюк. – Житомир: Житомирський державний технологічний університет, 2010. – 290 с.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

1. Інформаційний бізнес-портал Ліга : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: www.liga.net.
2. Інформаційний портал знаходження публічної звітності емітентів акцій : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: smida.gov.ua.
3. Міжнародний інститут бізнесу : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.iib.com.ua>.
4. Офіційне інтернет-представництво Національного Банку України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: www.bank.gov.ua.

5. Офіційний веб-портал Верховної Ради України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: www.rada.gov.ua.
6. Офіційний портал Державної фіскальної служби України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: www.sta.gov.ua.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: www.ukrstat.gov.ua.
8. Офіційний сайт Фонду державного майна України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: www.spfu.gov.ua.
9. Правовий портал Ліга : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: www.ligazakon.ua.
10. Сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: www.me.gov.ua.
11. Сайт Міністерства промислової політики України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: www.industry.gov.ua.
12. Сайт Міністерства соціальної політики України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.mlsp.gov.ua>.
13. Сайт Міністерства фінансів України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: www.minfin.gov.ua.
14. Сайт Національної Академії наук України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.nas.gov.ua>.
15. Сайт Торгово-промислової палати України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: <http://www.ucci.org.ua>.
16. Урядовий портал. Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України : [Електронний ресурс]. – Режим доступу до сайту: www.kmu.gov.ua.

ПОСИЛАННЯ НА ЕЛЕКТРОННІ БІБЛІОТЕКИ

1. Бібліотека Російської Академії наук. – Режим доступу: <http://www.rasl.ru/>.
2. Державна публічна науково-технічна бібліотека Росії. – Режим доступу: <http://www.gpntb.ru/>.

3. Електронна база даних Library ІМВ Інституту міжнародних відносин Національного університету ім. Тараса Шевченка. – Режим доступу: <http://library.iir.kiev.ua/library/index.php>.
4. Електронна бібліотека навчальної літератури ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана». – Режим доступу: <http://lib.kneu.edu.ua/ua/irbis/>.
5. Електронна бібліотека освітнього порталу. – Режим доступу: <http://www.osvita.org.ua/library/>.
6. Наукова бібліотека Національного університету «Києво-Могилянська академія». – Режим доступу: <http://www.library.ukma.kiev.ua/>.
7. Науково-технічна бібліотека КНУТД. – Режим доступу: <http://biblio.co.ua>.
8. Науково-технічна бібліотека національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». – Режим доступу: <http://library.kpi.kharkov.ua/Internet.html>.
9. Науково-технічна бібліотека національного університету «Львівська політехніка». – Режим доступу: <http://library.lp.edu.ua/cy1>.
10. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua>.
11. Національна парламентська бібліотека України. – Режим доступу: <http://nplu.org>.
12. Німецький читальний зал Донецького державного технічного університету. – Режим доступу: <http://german.library.donntu.edu.ua/>.
14. Фундаментальная библиотека Института научной информации по общественным наукам РАН. – Режим доступа: http://www.inion.ru/index.php?page_id=197&rus.
16. Центральна наукова бібліотека Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. – Режим доступу: <http://www-library.univer.kharkov.ua/ukr/>.

Навчальне видання

Янковець Тетяна Миколаївна

ЕКОНОМІКА І ПЛАНУВАННЯ

Навчальний посібник